

ἐλεύθερα Γράμματα

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΠΟΨΕΙΣ

EMMANUEL MOUNIER Περσοναλισμός και Ἑλληνική παράδοση

ΜΕΛΕΤΗ

ΧΡ. ΘΑΛΗΣ Ἡ γέννηση τῶν ἰδεολογιῶν
ROGER MILLIEX Ἀπαισιοδοξία και ἐλπίδα στὰ Γαλλικά γράμματα

ΔΙΗΓΗΜΑ

Γ. ΜΠΕΡΑΤΗΣ Πασχαλινὸ κομποσκοίνι
Ι. ΑΓΓΕΛΟΥ Ἀπομνησμερο
Γ. Μ. ΠΟΛΙΤΑΡΧΗΣ Μὲ τὴν ψυχὴ

ΠΟΙΗΣΗ

ΠΟΙΗΤΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ Κύκλος ἀπὸ θύελλας
Τ. ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ Ἑωθινὴ ἐλεγεία
Μ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ Νόηση
ΚΛ. ΚΥΡΟΥ Θρήνος γιὰ τὸν Κρέλ
Θ. ΑΝ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ Ἕνα κλωνι βασιλικὸς

ΓΙΑΝΝΑ ΧΡΙΣΤΟΦΗ Τὸ τραγοῦδι τοῦ ἀνέμου
ΚΑΙΤΗ ΚΑΜΠΑΝΗ Τ' ἀστέρια πνίγηκαν μιά νύχτα
ΕΛΕΝΗ ΦΩΤΕΙΝΟΥ Δυὸ ποιήματα
Γ. ΚΑΦΤΑΝΤΖΗΣ Ἀνάμεσα σὲ βράχο
ΝΙΚΗΦ. ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ Στους αἰῶνες τῶν αἰῶνων

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

ΤΑΣΟΣ Εὐλογραφία

5-6

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'

ΔΡΧ. 3000

ΜΑΪΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ - ΤΕΧΝΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΝΙΚΗΦ. ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΟ - ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΚΙΑΦΑΣ 4 ΑΘΗΝΑΙ

Γράμματα - ξηβάσματα: Καραϊσκού 106

Πειραιά

LETTRES LIBRES

REVUE MENSUELLE DES LET-
TRES ET DES ARTS

Directeur: N. VRETTAKOS

Adresser toute la correspondance
concernant l'Administration et la ré-
daction de la Revue à la direction:

106 Rue Karaïskou—Le Pirée
Grèce

ΑΠΟ ΦΥΛΛΟ ΣΕ ΦΥΛΛΟ

Τέχνη και ήθική: ΤΑ ΕΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΑ. Νίκος Χατζάρας: ΑΡΙ'. ΚΩΣΤΕΑΣ
ΧΡΟΝΙΚΑ — ΚΡΙΤΙΚΗ: 'Ο πεζός λόγος: ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ. 'Η ποίηση:
ΑΛΕΞ. ΑΡΓΥΡΙΟΥ. 'Η μελέτη: Γ. Φ. ΜΑΡΙΝΑΚΗΣ. Το θέατρο: Π. ΡΗ-
ΓΑΣ. ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ.

ΣΤΑ ΔΥΟ ΕΡΧΟΜΕΝΑ ΤΕΥΧΗ ΜΑΣ

Συνεργασίες: τῶν ΔΟΥΚΗ ΑΚΡΙΤΑ, Γ. ΒΑΛΕΤΑ, ΒΑΣΟΥ ΒΑΡΙΚΑ, Γ. ΒΑΦΟ-
ΠΟΥΛΟΥ, ΙΩΣΗΦ ΓΚΡΕΚΑ, ΑΡΗ ΔΙΚΤΑΙΟΥ, ΔΗΜΟΥ ΚΡΟΚΑΙΩΤΗ, ΝΙΚΟΥ
ΠΑΠΠΑ, ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ, Κ. ΨΑΧΟΥ, Γ. ΑΠΛΟΥ Θ. ΒΛΑΧΟΥ κλπ.
ΕΝΑ ΔΙΗΓΗΜΑ, ΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑ ΚΙ' ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΟΥΣΚΙΝ ΜΕ ΤΗΝ
ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΩΝ 150 ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ.

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092)1938

Διευθυντής - 'Εκδότης: Νικήφ. Βρεττάκος. 'Οδ. Καραϊσκού 106 Πειραιᾶ
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: 'Ιωάν. Βαβαρέτος. 'Οδ. Πέτρας 27 'Αθήναι

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

I. Η ΝΟΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Κόσμος και παράσταση

Βασικό στη νοητική λειτουργία είναι, την πραγματικότητα να την νιώθουμε άμεσα και να τη ζούμε σαν πνευματική εικόνα. 'Απ' όσα βλέπω, ακούω, γεύομαι, πιάνω, από τόν πόνο ή τη χαρά που νιώθω μου μένει ένα κατάλοιπο, κάτι σαν αντίγραφο του. 'Ενώ κάθουμαι και γράφω στο φώς του ηλεκτρικού, στο κέντρο της 'Αθήνας, φέρνω μπροστά μου την ακρογιαλιά του Φάληρου με το γαλάζιο φόντο του Σαρωνικού. Τ' άπομεινάρι αυτό από έντυπώσεις το είπαν παράσταση, που είναι μετάφραση του γερμανικού Vorstellung, όπως και το γαλλικό representation. Οι αρχαίοι την παράσταση την έλεγαν ιδέα και είδος που και τα δυο έρχονται από τη ρίζα του είδα (άρχ. είδω) και σημαίνουν την έξωτερική όψη, το σχήμα, τη μορφή. 'Η ιδέα έμεινε στις εδρωπαϊκές γλώσσες σαν επιστημονικός όρος και σα λαϊκή λέξη.

Είναι φαινόμενο κοσμικό, δίπλα στα φυσικά, από τους έξωτερικούς έρεθισμούς να γεννιέται αίσθημα ή έντύπωση κι από τις έντυπώσεις παραστάσεις. 'Ανάμεσα όμως στην άμεση αντίληψη και την παράσταση, ανάμεσα στο πράμα και την ιδέα του, είναι χαρακτηριστική και πλούσια σε συνέπειες διαφορά. 'Η πραγματικότητα στην άμεση αντίληψη έχει πολύ μεγαλύτερη ζωντάνια, ένέργεια και πειστικότητα για την ύπαρξή της. Με τις άπειρες όμως λεπτομέρειες, και τόν κόπο που δίνει στις αισθήσεις και την αντίσταση, που κάνει στη δράση μας, παρουσιάζεται σα βαριά, σα σκληρή, σα δυσκολοκίνητη και κουραστική, σαν ύλική, όπως λέμε πυκνώνοντας σε μιάν έννοια αυτές τις ιδιότητες. 'Αντίθετα οι παραστάσεις, οι ιδέες μας, εξαλαφρωμένες από τις πολλές λεπτομέρειες, από τόν βάρος, τή σκληρότητα, τόν αδιαχώρητο, κυλάνε μαλακά, μπαίνουνε σ' εύκολους κ' εύχαριστους συνδυασμούς, προβάλλουν σα λυτρωμένες από τήν ύλικότητα. 'Απ' αυτή τή βασική ιδιότητα τής ιδέας και τήν αντίθεσή της στο πράμα γεννήθηκε ή έννοια του ά ύ λ ο υ. Διαφορετικά δέν ξέρω πώς μπορούσε να γεννηθεί, αφού ή έμπειρία μας κ' ή έμπειρία, υποθέτω, όλων τών όμοιων μας δέν αντίκρισε τίποτα που να μην είναι ύλικό.

Οι παραστάσεις, οι ιδέες, μιá που γεννήθηκαν, αποχτούν αυτοτέλεια, ζούνε τή δική τους ζωή, κάνουν τόν δικόν τους κόσμο. Μπορούν οι έξωτερικές άφορμές που τις γέννησαν, πέτρες, φυτά, άγρίμια, άνθρωποι να λείψουν να χαθούν δλότελα, οι παραστάσεις τους εξακολουθούν να υπάρχουν, κάπου, στο νοῦ μας, στη διάνοιά μας, όπως λέμε. Κάνουν τόν παραστατικό μας κόσμο, δένονται στενά με τόν έγώ μας, με τή συναισθηματική μας ζωή. Οι παλαιότερες μάλιστα, οι παιδικές έχουν μεγάλη άντοχή. Κι όπως δέθηκαν με τόν χυμό τής ήβης, σε στερεό πλεμάτι αποτελούν τόν βαθύτερο πυρήνα τής προσωπικότητάς μας.

ΕΥΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΑΙΣΙΟΥ

• • • 'Ας είναι εύλογημένα
Τά περιστέρια όλου τού κόσμου . . .

Ίδέα και πράγμα

Οι ιδέες όσο κι αν ζούν την ανεξάρτητη ζωή τους, μένουν πάντα σε στενή αναφορά με τα πράγματα που τις γέννησαν. Η σχέση της ιδέας με το αντικείμενό της, με το πράγμα, έδωσε αφορμή, σε απορίες, που πήραν διαστάσεις και κούρασαν αιώνες τα μυαλά. Η απορία στην πηγαία της μορφή προβάλλει από τη διαφορά, που παρουσιάζει λ. χ. το ξύλινο, βαρύ, υλικό τραπέζι, από την παράσταση του τραπέζιου, που δίνει την επίφαση του πνευματικού και άυλου.

Η σχέση της ιδέας με το πράγμα, με μιὰ λέξη της νόησης με την έξωτερικό κόσμο, έγινε για λόγους πολύ απλούς, από τα βασικά προβλήματα της φιλοσοφίας, γνωστό σά γνωσιολογικό πρόβλημα και φέρνει στο πρόβλημα του Ιδεαλισμού και υλισμού.

Για κάθε άνθρωπο με ζυγισμένο κάπως μυαλό που δέν γελιέται ο ίδιος και δέ θέλει νά γελάσει τους άλλους, ή νοητική λειτουργία και τὸ γέννημά της, ή παράσταση και πιὸ πέρα ἀφαίρεση, γενίκευση έννοιες κλπ. Είναι φαινόμενο κοσμικό, συνέχεια του βιολογικού. Η νόηση γεννήθηκε από τὴ ζωή και ὑπηρετεῖ τὴ ζωή. Φύτρωσε και ἀναπτύχθηκε στην πράξη, από τὴν ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς, ὅπως τὰ πόδια μας, τὰ μπράτσα, τὰ χέρια, ὅπως ἡ διάταξη τῶν δάχτυλῶν μας.

Η αἴσθηση κ' ἡ συνέχειά της, ἡ νόηση, ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν ἀφή, ἀπὸ τὸ πιάσιμο. Πιάνουμε τὸ κόσμο με τὴν αἴσθηση, με τὶς παραστάσεις και τὶς έννοιες, ὅπως με τὰ δάχτυλά μας. Αὐτὸ τὸ διαισθανόμαστε καθαρά στην πράξη. Σ' ὅλες τὶς γλώσσες οἱ χαρακτηριστικὲς γιὰ τὶς διανοητικὲς ἐνέργειες ἐκφράσεις εἶναι παρμένες ἀπὸ τὴν ἀφή. Δέχεσθαι, λαμβάνειν, συλλαμβάνειν, καταλαμβάνειν, ἀντιλαμβάνεσθαι, ἐπίστασθαι, σύλληψις, κατάληψις, ἀντίληψις, ἐπιστήμη, παίρνω, πιάνω, μπαίνω, χωράει, κόβει, καταλαβαίνω, *prehendere cipe, comprehendere, concipere, comprehensio, conceptus, prendre, comprendre, concevoir concept*, ἀνάλογα στίς ἄλλες νεολατινικὲς γλώσσες και στὰ ἐγγλέζικα, *fassen, erhalten, verstehen, begreifen, Fassung, Verstand, begriiff* στὰ γερμανικά.

Λογική διάθρηση

Χαρακτηριστικό στη ζωή τῶν παραστάσεων εἶναι τὸ ξαλάφρωμα ἀπὸ λεπτομέρειες κ' ἡ τυποποίησή τους. Ὁ νοῦς ἔχει τὴν ἱκανότητα τῆς προσαρμογῆς που μπορούμε νά τὴν ποῦμε νοητὴ οἰκονομία. Ἀπὸ τὴν ἀβάσταχτη ποικιλία που εἶναι φορτωμένη ἡ πραγματικότητα, οἱ πέτρες, τὰ σπίτια, τὰ δέντρα, τὰ φρούτα, τὰ πρόβατα, οἱ ἄνθρωποι, κρατᾶει τὸ σταθερό, τὸ κοινὸ σὲ ὅλα και τὰ βάζει κάτω ἀπὸ μιὰν ἀντιπροσωπευτικὴ εἰκόνα, μιὰν ἐτικέττα, πέτρα, σπίτι, δέντρο φρούτο, ἄνθρωπος. Τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ αὐτὴ εἰκόνα τὴ λέμε έννοια.

Τὸ βλέπουμε πιὸ καθαρά στίς μαθηματικὲς έννοιες. Παράλληλογράμμο εἶναι ἓνα τετράπλευρο που ἔχει παράλληλες τὶς ἀντικρινὲς πλευρές. Ἀδιάφορο ἂν ἔχει αὐτὴ ἡ ἐκείνη τὴ γωνία, ἂν εἶναι μικρὸ

ἢ μεγάλο. Φτάνει νά ἔχει τ' ἀπκραιτῆτα γνωρίσματα : 1) νά εἶναι τετράπλευρο, 2) νά ἔχει παράλληλες τὶς ἀντικρινὲς πλευρές. Τὰ βασικά αὐτὰ γνωρίσματα τὰ εἶπαν οὐσιαστικά εἶτε οὐσία (*essentia, essence*) τῆς έννοιας. Τὴν οὐσία στην έννοια αὐτὴ τὴν ἐκφράζει ὁ ὀρισμός.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὁ νοῦς κρατᾶει τὸ κοινὸ στὰ φυσικά φαινόμενα και στίς ἀνθρώπινες ἐνέργειες ἢ πράξεις και φτάνει στοὺς νόμους και στοὺς κανόνες. Βάση στίς λειτουργίες αὐτὲς εἶναι ἡ ἀφαίρεση κ' ἡ γενίκευση.

Προχωρώντας στὸ ξαλάφρωμα, ὁ νοῦς φτάνει σὲ γενικότερες παραστάσεις. Ἀπὸ τὴν έννοια πέτρα, πρόβατο, ἄνθρωποι φθάνει στην έννοια ὄν. Ἀπὸ τὴν έννοια μικρὸ, μεγάλο, λίγο, πολὺ στην έννοια ποσὸ, ἀπὸ τὴν έννοια πέτρινο, ξύλινο στην έννοια τοῦ ποιοῦ. Παρατηροῦμε ἀκόμα πὼς οἱ γενικότερες έννοιες, οἱ σχέσεις δηλαδὴ που ὁ νοῦς βρίσκει ἀνάμεσα στ' ἀντικείμενα ἢ τὶς παραστάσεις τους, εἶναι περιορισμένες. Ὅλες μας οἱ σκέψεις, που στην οὐσία εἶναι κρίσεις, ὅλες οἱ προτάσεις, που μεταχειριζόμαστε στην ὁμιλία ἢ βρίσκουμε στὸ πιὸ χοντρὸ βιβλίο, ἔχουν βάση ὀρισμένες ἀπόψεις. Ἡ κρίση : ὁ Σωκράτης εἶναι ἄνθρωπος, μπαίνει στην ἀποψη τῆς οὐσίας, ἡ κρίση ὁ Σωκράτης εἶναι γιὸς τοῦ Σωφρονίσκου στην ἀποψη τῆς ἀναφορᾶς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔβρισκε δέκα τέτοιες ἀπόψεις και τὶς εἶπε κατηγορίες.

Εἶναι ἀκόμα μερικὲς έννοιες, που γεννιοῦνται ἀπὸ γενικότερη ἐποπτεία τῆς πραγματικότητας, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διανοητικὴ ἐργασία και ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν έννοιῶν ἀνάμεσά τους. Τέτοιες εἶναι :

1) ἡ έννοια τοῦ ἀπὸλυτοῦ που κάνει ἀντίθεση στὸ σχετικὸ και σημαίνει κάτι ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε ὄρο, κάτι που ἰσχύει παντοῦ και πάντα. Στην ἴδια σφαῖρα ἀνήκουν οἱ έννοιες τοῦ ἀναγκαῖου, κάτι που γίνεται ὀποχρεωτικά, τοῦ ἀπειροῦ, που δέν ἔχει τέλος, τοῦ τέλειου, που ἐνώνει ὅλα τὰ προτερήματα, χωρὶς ἀνάμιξη ἀπὸ ἐλαττώματα (ἀπόλυτο στην ἠθικὴ έννοια).

Οἱ έννοιες τῆς οὐσίας, τῆς αἰτίας, τοῦ σκοποῦ. Σ' αὐτὲς πρέπει νά προσθέσουμε και τὴν έννοια τοῦ κόσμου.

2) Οἱ έννοιες τοῦ χώρου και τοῦ χρόνου, που δίπλα τους πάνε οἱ μαθηματικὲς έννοιες.

3) Σὲ μιὰν «ἀνώτερη», ὅπως διαβάζουμε στὰ διδαχτικά ἐγχειρίδια, τάξη, ἀνήκουν έννοιες, που τὶς εἶπαν καθουτὸ ἰδέες : ψυχὴ, κόσμος, θεός, ἄπειρο σὲ μέγεθος και μικρότητα, ἐλευθερία, ἀθανασία. Ὁ Κάντ, που πάνω του ἀσκούσαν ἐξαιρετικὴ γοητεία αὐτὲς οἱ νοητικὲς κατασκευές, τὶς χωρίζει σὲ ψυχολογικὲς, κοσμολογικὲς, θεολογικὲς και μᾶς λέγει, πὼς πηγὴ τους εἶναι ὁ λόγος, (*ratio, raison, Vernunft*) ἐνῶ οἱ κοινὲς κατηγορίες πηγὴν ἔχουν τὸ νοῦ (*Verstand*).

Εἶναι φανερό σ' ὅποιον δέν ἔχει διάθεση νά γελιέται πὼς αὐτὸ εἶναι μιὰ διάρθρωση, ἡ νοητικὴ μας διάρθρωση, που μορφώθηκε με δράση και ἀντίδραση, με προσαρμογὴ, ὅπως ὅλες οἱ ζωϊκὲς λειτουργίες, ὅπως ἡ διάρθρωση τοῦ δακτύλου τοῦ χεριοῦ μου γιὰ τελειότερη ἀπόδοση. Νά γυρεύει κανεὶς μυστικά και μυστήρια, χαρακτηρίζει πρωτογονότερη σκέψη.

Λειτουργικὰ ἡ νόηση δίνει τὴν ἐντύπωση, πὼς ἀκολουθεῖ τὸν ἀντιθετο δρόμο ἀπὸ κείνο που περιγράφει, πὼς ἀρχίζει δηλαδὴ ἀπὸ τὶς

γενικότερες έννοιες, την ουσία, την αίτια, τὸ σκοπὸ, χώρο, χρόνο κλπ. καὶ κατεβαίνει στὶς μερικότερες, πού φαίνονται παράγωγες ἀπὸ τίς γενικότερες. Καὶ στὶς κοινές έννοιες δέντρο, πρόβατο, κίνηση ἔχουμε τὴν ἐντύπωση πὼς ἐκεῖνο πὸ ξέρουμε πρῶτα καὶ καλύτερα εἶναι αὐτὲς καὶ πὼς ξεκινώντας ἀπ' αὐτὲς γνωρίζουμε τὸ κάθε δέντρο, τὸ κάθε πρόβατο, τὴ κάθε κίνηση. Στὴ βιολογικὴ ἐξέλιξη, πὸ ἔφθασε ὁ ἄνθρωπος, ἡ νόσή του δὲν ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα τὴ σειρά, πὸ σημειώνει ἡ παλιά ἐμπειρικὴ ψυχολογία: ἐρεθισμός, ἐντύπωση, ἀντίληψη, παράσταση, έννοια, κατηγορία, ὅπως ὁ ὄργανισμός τουδὲν ἀκολουθεῖ τὴ φυλογενετικὴ σειρά. Τὸ νεογέννητο ἔχει κληρονομικὰ ταμειευμένες ἱκανότητες, πὸ κάτω ἀπὸ ὀρισμένες ἀφορμές φτάνουν στὴν ἐντελέγειά τους, γιὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὸν ὄρο τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ παραλληλισμός μετὴ τὴ διάθρωση καὶ λειτουργία τοῦ χεριοῦ καὶ τῶν δαχτύλων εἶναι διαφωτιστικός. Ἀφαίρεση καὶ γενίκευση, έννοιες, νόμοι, κανόνες, ἀπόψεις τοῦ νοῦ (κατηγορίες), ζήτηση αἰτίας, θέση σκοποῦ κ' οἱ ἀνώτερες ὅπως συνηθίζουν νὰ λέν ἐποπτείες, τοῦ ἀπόλυτου, τοῦ τέλειου, τοῦ ἀπειρου, τοῦ ὠραίου, τοῦ ὕψηλοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ θεοῦ κλπ. εἶναι ὄργανα ἐργασίας στὸ εἶδος τους, προέχταση τῆς βιολογικῆς λειτουργίας, ὑπηρετοῦν τὸν ἄνθρωπο νὰ κατατοπιστεῖ, ὅπως-ὅπως, στὸ γύρω του κόσμο, νὰ βάλει τάξη σ' αὐτόν καὶ νὰ ζήσει σὲ συνεργασία μετὸς ὁμοίους του. Οἱ κοινωνικὲς μάλιστα ἀφορμές γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ λογικοῦ μελετήθηκαν ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὰ.

Μὰ ἡ νοητικὴ λειτουργία δὲν ἔχει τὴ σταθερότητα τῆς βιολογικῆς. Σ' αὐτὴ τὰ παραστρατήματα εἶναι εὐκόλα. 1) Ἡ αὐτοτέλεια τῶν παραστάσεων ξεγλυστράει σὲ ἀσυδοσία. Πόθοι καὶ φαντασία δουλεύοντας στὸ ἀδέσποτο ὕλικό τοῦ παραστατικοῦ κόσμου φιάχνουν τοὺς πιὸ ἀπίθανους συνδυασμούς, παραμύθια, ἥρωες καὶ δράκους καὶ τραγέλαφος. 2) Ἡ φύση τῆς διανοητικῆς λειτουργίας, ἡ σχέση τῆς παράστασης στὸ πράμα καὶ στὴν έννοια, τῆς έννοιας στὴν κατηγορία, οἱ παραστάσεις ἀπειρο, τέλειο, ἀπόλυτο, θεός, ψυχὴ κλπ. δίνουν ἀφορμὴ σὲ ἄλλες κατασκευές καὶ μυθοπλαστίες, πὸ στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γνωστὲς μετ' ὄνομα μεταφυσικὴ καὶ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία.

Ἡ φύση τῆς ἰδεολογίας

Κίνητρο τῆς διανοητικῆς μας ζωῆς εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀνάγκη, βιολογικὴ λειτουργία κι αὐτὴ ὅπως ὅλες πὸ ὑπηρετοῦν τὴ ζωὴ. Συνδυάζουμε τίς γνώσεις μας γιὰ νὰ βροῦμε τρόπους νὰ εὐκολύνουμε τὴ δράση μας, τὴ χρῆσιμη γιὰ τὴ ζωὴ μας ἐνέργεια. Ὁ ἔξω κόσμος πρῶτα βάζει διάφορες ἀπορίες, πὸ ἀπαιτοῦν τὴ λύση τους γιὰτὶ ἔχουν ἀμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ ζωὴ μας. Ἀρχίζουμε ἀπὸτὰ πιὸ κοντινά, πὸ ἔχουν ἀμεσότερη σχέση μετὴ ζωὴ μας, μετὴν προφύλαξη, τὴ θρέψη τὴν ὑγεία μας, καὶ προχωροῦμε στὰ μακρινότερα, βροντές, ἀστραπές, βροχὴ, χιόνι. Ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης μετὸν ἄνετο ἀφηγηματικὸ τόνο τῆς εἰσαγωγῆς στὴ μεταφυσικὴ του: «ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀπόρων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημά-

των (=ἐκλείψεις) καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ περὶ ἀστρων καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως» (I 2 982 b 12).

Ἄλλες συμπλοκές γεννιοῦνται ἀπὸ συναισθηματικὲς διαθέσεις, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν πόθους, φιλοτιμίες, βλέψεις, ἐπιδιώξεις, νὰ στηρίξουν τὸ ἐγώ, [ὅπως εἶναι λ. χ. αὐτὲς πὸ θέλουν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἰδέα γιὰ τὴν ἀνωτερότητα τοῦ προσώπου, τῆς οἰκογένειας, τῆς φυλῆς κλπ. Σειρές ἀπὸ ἰδέες συνδυασμένες εἶναι ἡ θρησκεία, οἱ παραδόσεις, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἠθικὴ, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη. Ἐπειδὴ τὰ συμπλέγματα αὐτὰ γεννιοῦνται μετὸ συνδυασμὸ ἀπὸ παραστάσεις, έννοιες, ἀντιλήψεις, ἀπόψεις, πὸ ὅλες μαζί οἱ εὐρωπαϊοὶ παλαιότερα τίς ἔλεγαν μετὴν ἑλληνικὴ λέξη «ἰδέα», τοὺς συνδυασμοὺς αὐτοὺς τοὺς ὀνόμασαν «ἰδεολογίες».

Ἰδεολογία (idéologie) εἶπαν τὸ 18ον αἰῶνα τὴν ἐπιστήμη τῶν ἰδεῶν, αὐτὴ πὸ μελετᾷ τίς νοητικὲς λειτουργίες καὶ τὰ νοητικὰ πλάσματα, τὴν προέλευση καὶ ἐξέλιξη τοῦ νοῦ, μετὸ σκοπὸ ἰδιαιτέρα νὰ χρησιμεύει σὰ βάση στὴν παιδαγωγικὴ, ἠθικὴ, πολιτικὴ, φιλοσοφία. Στὴν έννοια αὐτὴ μεταχειρίζεται τὸν ὄρο ὁ γνωστὸς σετσουαλιστὴς φιλόσοφος τοῦ 18ου αἰῶνα Condillac (1715—1780). Ὁ Destutt de Tracy δημοσίεψε τὸ 1803 καὶ σὲ καινούργια ἔκδοση τὸ 1825 ἔργο μετὸν τίτλο «Στοιχεῖα ἰδεολογίας». Ἐννοοῦσαν δηλαδὴ μετὸν ὄρο ἰδεολογία τὸ 18ον αἰῶνα κάπως ἀκαθόριστα, ὅτι λέμε σήμερα ψυχολογία, πὸ ἐπεκράτησε στὸν προχωρημένο 19ον αἰῶνα.

Τὴ λέξη «ἰδεολόγος» στὴν έννοια τοῦ φαντασμένου πὸ, στὴν πολιτικὴ ἰδιαιτέρα, δὲ λογαριάζει ὅσο πρέπει τὴν πραγματικότητα, τὴν μεταχειρίστηκε πρῶτος ὁ Ναπολέων, πὸ εἰρωνευόταν πολὺ τοὺς ἰδεολόγους. Στὴν έννοια ἀνθρώπου ἀφιερωμένου σὲ ὑψηλὰ ἰδανικὰ ἡ λέξη ἔπαθε τῶν παθῶν τῆς τὸν τάραχον ἀπὸ τοὺς νεοἑλληνες ἀερολόγους.

Ἰδεολογία εἶναι ἀθροισμα ἀπὸ ἰδέες πὸ φτιάχνουν ἓνα σύνολο μιὰ θεωρία, ἀκόμη μιὰ κατάσταση, πὸ κατευθύνει τὴ σκέψη. Μιὰ ἰδέα ἢ σκόρπιες ἰδέες, δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν, εἶναι ἀχρηστες, ὅπως ἓνα νεῦρο ἢ ἓνας μὺς. Κάνουν ὑποχρεωτικὰ συμπλοκή, κ' ἔτσι μονάχα ὑπηρετοῦν τὴ ζωὴ. Δημοκρατικὴ ἰδεολογία εἶναι τὸ σύνολο ἀπὸ ἰδέες πὸ βρίσκονται στὸ κεφάλι ἑνὸς δημοκράτη. Στὴν ἰδία έννοια λέμε ἀσκητικὴ ἰδεολογία, ἐθνικοσοσιαλιστικὴ ἰδεολογία.

Στὴ λειτουργία: κόσμος—ἄνθρωπος, πὸ εἶναι κάτι ἐνιαῖο, ἡ πραγματικότητα παίρνει στὴ συνείδηση ἰδιόρρυθμη ἔκφραση, πὸ τὴ λέμε πνευματικὴ. Ἡ ἔκφραση τοῦ πραγματικοῦ (ἐξωτερικοῦ κόσμου) στὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, ἡ μετάφρασή του στὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο μετὴ τὴ μορφὴ πολιτικῆς, θρησκείας, φιλοσοφίας, εἶναι ἡ ἰδεολογία.

Ἡ τέτοια διανοητικὴ ἐνέργεια ὀδηγημένη μετὴ νηφαλιότητα καὶ μέθοδο, μετὸ σωτὴ δηλαδὴ προσαρμογὴ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιγύρου, φέρνει σὲ χρήσιμες γνώσεις πὸ δὲν ἔλλειψαν ποτέ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία, ἰδιαιτέρα σὰ ζητήματα πρακτικῆς ζωῆς, τελειωτικὰ στὴν ἐπιστήμη, πὸ εἶναι δύναμη καὶ πηγὴ εὐτυχίας. Σὲ τέτοιες ὁμως σωστές, λογικὲς, μετὴ μέθοδο ἀποκτημένες γνώσεις ὁ ἄνθρωπος ἔφθασε ἀργά. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἐρμηνέψει καὶ νὰ ἱκανοποιήσει πόθους, τὸν ἔφερε καὶ τὸν φέρνει συχνότερα σὲ λανθασμένες ἀφαιρέσεις, σὲ βιαστικὲς γενικεύσεις, σὲ ἀταίριαστες συνθέσεις. Ἀπὸ τίς πιὸ αὐθόρμητες τάσεις του (διάβασε βιολογικὲς ἀνάγκες) εἶναι νὰ βρῖσκει σχέσεις ἀνάμεσα στὶς παραστάσεις του. Ἀπὸ τὴν ἀνάγκη αὐτὴ καὶ τὸ εὐάρεστο αἰσθημα πὸ ἀκολουθεῖ τίς τέτοιες

λειτουργίες, όπως κάθε βιολογική λειτουργία, καταντάει σαν αδυναμία και σαν πάθος—παθολογικά παραπατήματα δε λείπουν—να συνδυάζει, να ενώνει, να κάνει συνθέσεις απ' αυτά που έχει στο νοῦ του όσο φτωχικά κ' αν είναι κι όσο λίγη συγγένεια κι αν έχουν. Έχει γνώμη και παίρνει θέση σ' όλα σε όποιο σκαλοπάτι κι αν βρίσκεται ή εμπειρία του. Έτσι φτάνει σε πλάνες, σε φανταστικούς συνδυασμούς, σε αὐτοπάτες, σε mystificationse, σε γελάσματα δηλαδή που στην οὐσία είναι ν' αφαιρεί κανείς από την πραγματικότητα το καθαυτό γνώρισμά της, και να την αναγάγει σε αφαιρέσεις και να βάζει στην θέση του πραγματικού κόσμου ένα κόσμο φανταστικό.

Τὸ μπλέξιμο τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν, τὴ γέννηση δηλαδή τῆς ἰδεολογίας, τὴ βοήθουν συναισθηματικὲς ἀνάγκες, ἡ ὁρμὴ δηλαδή νὰ βροῦμε ἐξήγηση σ' ἐκεῖνο πού μᾶς βάζει σε ἀπορία καὶ παρηγοριὰ στὸν πόνο μᾶς, νὰ στηρίζουμε τὴν προσωπικὴ μᾶς ἀξία. Ἡ συναισθηματικὴ διάθεση προσδιορίζεται ἀπὸ τὶς ὑλικὲς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀγωνία νὰ ἐξασφαλίσει ὁ ἄνθρωπος τὴ ζήση του, τὴν κοινωνικὴ του ὑπόσταση, πού προβάλλει, στὴ σκεπασμένη μορφή της, σαν ἀνάγκη νὰ ἱκανοποιήσει τὸ ἐγὼ του. Οἱ ἀφορμὲς αὐτὲς τὸν σπρώχνουν νὰ κάνει συνδυασμούς, νὰ μπλέξει τὶς ἰδέες του σε λίγο συναρτημένο σύνολο γιὰ νὰ ἐρμηνέψει, νὰ στερεώσει τὴν πίστη του στὴν ἀξία του, νὰ δικαιολογήσει τὶς πεποιθήσεις του. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἓνα σύμπλεγμα ἀπὸ ἰδέες πού ἐξηγοῦν, μὲ τὸν παραδοξότερο πολλὰς φορὲς τρόπο, ὅσα γίνονται γύρω του ἢ πού στηρίζουν τὴν πίστη του πῶς οἱ πράξεις του ἔχουν ἀξία, καὶ πῶς ὁ ἴδιος εἶναι τὸ πιὸ ἐξαιρετὸν στὴν πλάση.

Μιά σειρά ἰδεολογίες γεννιοῦνται ἀπὸ αὐτοπάτη γιὰ τὸ πρόσωπο, γιὰ τὴν κοινωνικὴ θέση, τὶς πολιτικὲς βλέψεις. Σ' αὐτὲς δούλεψε φανερά τὸ συναίσθημα κ' ἡ φαντασία. Μὰ κ' ἡ πιὸ φανταστικὲς κατασκευὲς ἔχουν κανονικότητα, ὀρισμένη νομοτέλεια. Ἐχουμε τὴ λογικὴ τους νὰ ποῦμε. Τὶς κατασκευὲς αὐτὲς θὰ τὶς ἐξετάσω μὲ τὴν ἐπιγραφή: Ἡ λογικὴ τῆς φαντασιοκοπίας. Ἄλλες εἶναι πιὸ ραφιναρισμένες. Χαρακτηρίζουν ἀνθρώπους πού ἔχουν ἀνεπτυγμένη τὴ λογικὴ δεξιότητά καὶ φτιάχνουν λογικόφανους συνδυασμούς, θεωρίες, ὅπως λέμε (speculations) καὶ φτάνουν σ' ἐρμηνείες πάνω στὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὸ μηχανισμό τοῦ κόσμου καὶ τῆς κοινωνίας. Σ' ἓνα πιὸ προχωρημένο στάδιο οἱ στοχαστοὶ καὶ θεωρίες παίρνουν στόχο τὶς νοητικὲς λειτουργίες καὶ φτάνουν σε κατασκευὲς πιὸ συναρτημένες πιὸ συστηματικὲς. Αὐτὲς τὶς ἐξετάζω μὲ τὴν ἐπιγραφή: Ἡ φαντασιοκοπία τῆς λογικῆς.

II. Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΟΚΟΠΙΑΣ

Τὸ καθρέφισμα στὴν συνείδηση

Οἱ Ἕλληνες, πού τὸ πρωτὶ κατεβαίνουν μὲ τὸν ἠλεκτρικὸ στὸν Πειραιᾶ γιὰ τὴ δουλειὰ τους, σκύβουν μ' ἐπιμονὴ στὴν ἐφημερίδα τους. Αὐτὲς ἔχουν τὰ πιὸ παρδαλὰ ὀνόματα καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὄχι λιγότερο παρδαλὲς ἀπόψεις... Ἡ κάθε ἐφημερίδα ἔχει τὴν

ἰδεολογία της κ' οἱ ἄνθρωποι, πού τὴ διαβάζουν εἶναι σύμφωνοι μ' αὐτή. Σωστότερα, οἱ ἐφημερίδες φτιάχθηκαν γιὰ νὰ ὑπηρετοῦν τὶς ἰδεολογίες, πού γεννήθηκαν σε σειρά ἀπὸ κεφάλια. Ὅμως ἡ ἑλληνικὴ πραγματικότητα εἶναι μιά. Πῶς γίνεται λοιπὸν νὰ ἔχουν διαφορετικὲς ἰδέες γιὰ τὰ ἴδια πράγματα οἱ Ἕλληνες πολῖτες; Τὸ ἴδιο διαφορετικὲς καὶ τὸν τελευταῖο καιρὸ διαμετρικὰ ἀντίθετες εἶναι οἱ ἰδέες τους γιὰ ζητήματα βασικά, ὅπως τὸ πολίτευμα, δίκαιο, ἐλευθερία, γλώσσα, παιδεία, ἡμερολόγιο. Ἐπειδὴ, λέμε, τὰ βλέπουν ἀπὸ διαφορετικὴ πλευρά, ἐπειδὴ εἶναι διαφορετικὴ ἢ τοποθετήσῃ τους, κυριολεκτικότερα γιὰτὶ εἶναι διαφορετικὴ ἢ συνειδησιακὴ τους κατάσταση. Ἡ κατάσταση αὐτὴ, ἢ διάθεση νὰ ποῦμε σύντομα, καθορίζεται ἀπὸ συμπάθειες κ' ἀντιπάθειες, ἀπὸ ἐλπίδες καὶ φόβους, πού γεννιοῦνται ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Κ' ἐπειδὴ ὁμάδες ὁλόκληρες ἔχουν τὴν ἴδια κοινωνικὴ τοποθέτηση καὶ κοινὲς ἀνάγκες, ἄρα τὴν ἴδια συνειδησιακὴ ὑφή, ἔχουνε καὶ τὶς ἴδιες ἢ ὅμοιες ἰδεολογίες. Οἱ ἰδεολογίες λοιπὸν εἶναι ὁμαδικὰ δημιουργήματα. Ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικότερα ὅμως τῆς ἰδεολογίας εἶναι ἡ παραίσθηση τοῦ ἄτομου, πῶς τὴν ἔφτιαξε ὁ ἴδιος του, αὐθόρμητα, ἀπὸ προσωπικὴ κ' ἐλεύθερη ἀσκηση τῶν «πνευματικῶν δυνάμεων» του. Ἀναγνωρίζει σ' αὐτὴ «πνευματικότητα», ἀντίθετα στὶς ὑλιστικὲς καὶ ταπεινὲς ἐπιδιώξεις ἄλλων, δένεται στενά μ' αὐτή, μὲ ἰδιαίτερη ἀγάπη, νομίζει πῶς αὐτὴ κάνει τὸν πυρήνα τοῦ ἐγὼ του.

Ὁ Γιάννης κὶ ὁ Ἀντώνης ὁ—ποῦλος κὶ ὁ—έας, αὐτὸς ἐκεῖ πού διαβαίνει τὰ Χαυτεῖα μὲ κίνδυνο νὰ τὸν κόψει τ' αὐτοκίνητο, ὁ ἄλλος πού σκαρφαλώνει στὸ τράμ ἢ διαλέγει τὴν καρέκλα του νὰ καθήσει στὸ καφενεῖο, κουβαλάει μαζί του μέσα καὶ γύρω στὸ κούτελό του, νεφέλωμα ἀπὸ ἰδέες καὶ πεποιθήσεις, ἀπὸ «εὐεργετικὲς» ὅπως εἶπαν, αὐτοπάτες, πού τοῦ χρησιμεύουν σὰ ζύμη τῆς ζωῆς. Γεννήθηκαν ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἀφορμὲς, ἔχουν τὴν κανονικότητα καὶ νομοτέλεια, τὸ μηχανισμό τους, πού μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ καὶ μελετήθηκε ἄρκετὰ καλά. Δὲν ἔχουν μεγάλες περιπλοκὲς οὔτε ἐξαιρετικὴ ποικιλία. Ἐχουμε σήμερα τὴ μέθοδο νὰ τὶς ἀναλύσουμε, νὰ βροῦμε τὰ συστατικὰ τους καὶ τὸ τσιμέντο πού τὰ ἔνωσε. Ἡ ἔρευνα στρέφεται ὄχι τόσο στὴν ἀξία ὅσο στὸν τρόπο πού γεννήθηκαν. Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει τόσο τὸ τί σκέπτεται ὁ Γιάννης παρὰ γιὰτὶ τὸ σκέπτεται.

Μποροῦν οἱ ἰδεολογίες αὐτῆς τῆς κατηγορίας νὰ ταξινομηθοῦν, νὰ ξεκαθαρισθοῦν μὲ ἀκρίβειαν οἱ ἀφορμὲς κὶ ὁ μηχανισμός τους. Ἐδῶ σημειῶνω γιὰ δεῖγμα μερικὲς ἀπὸ τὶς τυπικότερες.

Ὁ μύθος γιὰ τὴν καταγωγή καὶ τὸν προορισμό

Πυρήνας στὸ ζωικὸ συναίσθημα εἶναι ἡ πίστη στὴν ἀξία μᾶς. Δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει κανεὶς ἂν δὲν νιώθει τὸν ἑαυτὸ του σαν κάτι ἐξαιρετικὸ, κάτι πάνω ἀπὸ ὄλους, σαν κέντρο καὶ σκοπὸ τῆς δημιουργίας, ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει ἂν δὲν πιστεύει πῶς οἱ γνώσεις του εἶναι σωστὲς. Ὅτι στὴ γνώση λέμε ἀπόλυτο, στὴν ἀξιολόγηση τοῦ ἑαυτοῦ μᾶς τὸ λέμε τέλειο. Στὶς ἰσοροπημένες μᾶς στιγμὲς ζοῦμε τὴ μακαριότητα τοῦ ἀπὸλυτου καὶ τοῦ τέλειου. Μικρὲς ἢ μεγάλες πλάνες ἢ αὐτοπάτες ὑπηρετοῦν αὐτὴ τὴ μακαριότητα. Ἐξωτερικὲς ἀφορ-

μές κλονίζουν κάποτε τὸ χάρτινο πύργο. Γεννιέται τότε κρίση, ἀγωνία... ἐξιστανσιελική, ὑπαρκτική, ὑπαρξιακή. Μὰ τὰ τραύματα τοῦ ἐγὼ ἐπουλώνονται εὐκολότερα ἀπὸ τῆς σάρκας. Τῆ θέσῃ τῆς μιᾶς πλάνης τὴν παίρνει μιὰ ἄλλη, πού ἔχει τὸν ἴδιο λειτουργικὸ ρόλο. Ἡ πίστῃ στὴν ἀξία παλινρθώνεται.

Προέχταση στὸ αὐτοσυναίσθημα εἶναι ἡ ἀξία τῆς ομάδας. Ἐντονώτερο εἶναι τὸ συναίσθημα σὲ λαοὺς μὲ ζωηρότερο αἶσθημα κατωτέρωτης. Ἄλλοτε, πού δὲν εἶχε ἀκόμα γεννηθεῖ τὸ ἔθνος, τὸν τόνο τὸν ἔδινε ἡ θρησκεία. Εἶταν τὸ βᾶθρο καὶ τὸ μέτρο τῆς ἀξίας, τῆς εὐγένειας καὶ ἀνωτερότητας. Δὲν εἶναι ὁμως οἱ θρησκείες, πού γέννησαν τοὺς χωρισμοὺς. Οἱ χωρισμοὶ γέννησαν τὶς θρησκείες. Διαφέρουν τὰ συμπερόντά μας, χωρίζουμε τὴν πίστῃ μας.

Τῆ θέσῃ τῆς τὴν πῆρε τὸ ἔθνικὸ αἶσθημα στὶς ἀστικές κοινωνίες. Κάθε ἔθνος πιστεύει στὴν ἐξαιρετικὴ του φύσῃ, στὴν ἀνώτερη καταγωγή του, πού χάνεται στὰ θαμπὰ σύνορα τοῦ μύθου, τῆς μεταφυσικῆς καὶ τοῦ ὑπερβατισμοῦ. Πιστεύει ἐπίσης ὅτι ἔχει νὰ «ἐπιτελέσει» κάτι μεγάλο, ἔχει μιὰν ἀνώτερη ἀποστολή, μιὰ mission. Ἡ φύτρα τοῦ κάθε λαοῦ βρίσκειται σὲ κάτι πάνω ἀπὸ τὴ φύσῃ, πέρα ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ πραγματικότητά, βαστάει ἀπὸ ἡμίθεους καὶ θεοὺς. Σὲ καμιά περίπτωση δὲν λείπει ἡ ἔννοια τῆς «πρόνοιας». Ὁ Ὑψιστος, πού οἱ ἀνεξιχνίαστες βουλές του ἐξιχνιάζονται ἀπὸ τὶς πράξεις του, γιὰ πρώτη φροντίδα του εἶχε νὰ φέρει στὸν κόσμον τὸ κάθε λαό.

Τὰ παραδείγματα εἶναι ὅσα κ' οἱ λαοὶ κ' ἐκδηλοῦν οἱ ἀπλοὶ κι ἀπλοϊκοὶ λόγοι πού γέννησαν τὶς τέτοιες πρωτόγονες ἰδεολογίες. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ ἀντιπάθεια στοὺς Ἕλληνες πού μὲ τὶς ἀποικίες τους τοὺς κράτησαν αἰῶνες σὲ οικονομικὴ ἐξάρτηση, ἔβγαλαν τὸ γένος τους ἀπὸ τοὺς ἀντίπαλους ἐκείνων, τοὺς Τρώες, ἀπὸ τὸ γαμπρὸ τοῦ Πρίαμου καὶ γιὸ τῆς Ἀφροδίτης Αἰνεία.

Τὸ γεννοβόλημα τῶν Τρώων δὲ στέρεψε μὲ τοὺς Ρωμαῖους. Ἀπὸ ἀντιπάθεια στοὺς ἐπικίνδυνους Γερμανοὺς, οἱ λόγοι τῆς Γαλλίας τὸ μεσαίωνα, παίρνοντας μαζί καὶ τοὺς Φράγκους, πού εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐκλατινίζονται, παρουσίασαν τοὺς Τρώες γιὰ πρόγονους τῶν Γάλλων. Σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸ μύθον τὸ Παρίσι τόχτισε ὁ Φραγκίων, γιὸς τοῦ Ἐχτορα, γιου τοῦ Πρίαμου, πού τὸ γαλλικὸ κείμενον τὸν λέγει Priant. Ὁ Φραγκίων αὐτὸς ἔχτισε τὴν πόλη Sicambre στὴν Οὐγγαρία. Οἱ ἀπόγονοὶ του ἔφτασαν στὸν ποταμὸ Σηκουάνα (Saine), σημάδεψαν τὸν τόπον, ὅπου εἶναι σήμερον τὸ Παρίσι κ' ἴδυσαν μιὰ πόλη μὲ τ' ὄνομα Lutesse, τὸν καιρὸ τοῦ Ἀμασι, βασιλιά τοῦ Ἰουδα καὶ τοῦ Ἱεροβοάμ, βασιλιά τοῦ Ἰσραήλ, 38 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Κυρίου κι ὀνομάσθησαν Παρισιοὶ γιὰ τὸν Πάρι (Paris). τὸ γιὸ τοῦ Priant.

Οἱ Γάλλοι πού δὲν ἤθελαν νὰ ἔχουν σταλιά γερμανικὸ αἷμα στὶς φλέβες τους, δέχθηκαν, πὼς Γαλάτες καὶ Φράγκοι βαστοῦσαν ἀπὸ τοὺς Κέλτες. Γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὶς κατακτητικὲς ἐρέξεις, τὸ δικαίωμα τοῦ γαλλικοῦ στέμματος σὲ ξένες χώρες, τὸν καιρὸ τοῦ Richelieu καὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνέβηκαν ὡς τὸ βασιλιά Βρέννο, πού μὲ τοὺς Γαλάτες του πλατιστικολόγησε τὴ Ρώμη τὸ 390 π. Χ. Πιὸ φρέσκα εἶταν τὰ δικαιώματα τοῦ Φράγκου βασιλιά Choldwig κι αὐτοῦ κληρονόμος πρόβαλλε ὁ Λουδοβίκος. Μὰ ὁ Choldwig εἶταν ὀλοκάθαρο Φράγκος, δηλαδὴ Γερμανὸς κ' ἡ γαλλικὴ ἀριστοκρατία, πού ἔδινε τότε τὸν τόνο, διατηροῦσε τὴν ὀνάνηση ἀπὸ τὴ φραγκικὴ μετανάστευση—κατάχτηση—τῆς Γαλλίας. Ἡ ἴδια ἐνίωθε Φράγκο τὸν ἑαυτὸ τῆς κ' ἤφερε πὼς τὰ ὀνόματά της ἦταν φραγκικά. Δὲ στάθηκε ὁμως δύσκολο νὰ τὰ μαλώσουν, ὅπως γίνεται μιὰ χαρὰ σὲ τέτοιες περιπτώσεις. Οἱ Φράγκοι βαπτίσθησαν Γαλάτες, πού σὲ παλιά χρόνια μετανάστευσαν πέρα ἀπὸ τὸ Ρῆνο, ἔζησαν καιρὸ στὴ Γερμανία καὶ μέσα σὲ Γερμανοὺς, ἔμαθαν γερμανικά,

πῆραν γερμανικὰ ὀνόματα κι ὅταν ἤρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ξαναγύρισαν στὴν παλιά πατρίδα τους, τὴ Γαλλία. Εἶταν λοιπὸν ἡ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.

Πὼς οἱ τέτοιοι μύθοι καταγωγῆς γιὰ κίνητρο ἔχουν οικονομικὲς καὶ ταξικὲς ἀντιθέσεις, εἶναι ξεκάθαρο. Ὁ Abbé Sieyès, ὁ ἐπαναστάτης τοῦ 1789, στὸ περιβόητο φυλλάδιό του Qu'est-ce que le Tiers-Etat? Τί εἶναι ἡ Τρίτη τάξη; 1789, ξαναπιάνει τὴ θέσῃ γιὰ τὴ διπλὴ καταγωγή τῶν Γάλλων καὶ προσκαλεῖ τοὺς ἀπόγονους τῶν Γαλλορωμαίων, νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς ἀπογόνους τῶν Σιγάμβρων καὶ τῶν Φράγκων πού εἶναι ἡ ἀριστοκρατία. Ἀντίθετα, τὸν καιρὸ τῆς παλινρθώσης, ὁ κόμης Reynaud de Montlosier ἔφτιαξε δικὸ του σχῆμα γιὰ νὰ στηρίξει τὰ δικαιώματα τῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ Γάλλοι εἶναι μίγμα δυὸ λαῶν, πού δὲν διαφέρουν στὴν ἀξία. Οἱ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι ἀπὸ τὶς δυὸ φυλές, ἀδιάφορο ἂν εἶναι Φράγκοι, Γαλάτες ἢ Ρωμαῖοι, ἀπετέλεσαν τὴν ἀριστοκρατία, τὴν πολιτικὴ παράταξη δηλαδὴ ὅπου ἀνήκει ὁ ἴδιος, ἐνῶ οἱ ρεμπουλικάνοι κ' οἱ δημοκρατικοὶ βαστοῦνε ἀπὸ τοὺς σκλάβους τῆς Ρωμαιογαλλικῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀπόψεις ξεκινᾷ ὁ P Guizot, ὅταν παρουσιάζει ὀλοκλήρη τὴ γαλλικὴ ἱστορία σὰν πάλη ἀνάμεσα σὲ δυὸ ράτσες. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση, λέγει, ἀναποδογύρισε τὶς δυναμικὲς σχέσεις. Ὁ ἄλλοτε ὑποταγμένος γαλλικὸς λαὸς σηκώθηκε κ' ἔβαλε κάτω τ' ἀφεντικά του, τοὺς Φράγκους.

Πιὸ λεβέντες οἱ Ἰσπανοὶ θέλουν ἡ Ρώμη νὰ χρωστᾷ σ' αὐτοὺς τὴν πρόλευσή της κι ὄχι ἀντίθετα ὅπως οἱ Φρατζέζοι.

Ἡ καταγωγή τῶν Ἀγγλῶν δὲν μπορούσε νὰ μὴν εἶταν ἀπὸ πολὺ ψηλά. Μιὰ φτηνὴ ἀλληγορικὴ ποίηση κάνει τὸ νησί νὰ προβάλλει μὲ θεία προσταγή ἀπὸ τὰ γαλανὰ κύματα καὶ βάζει ἄγγελους νὰ χαιρετοῦνε μὲ ἄσματα τὸν μελλοντικὸ προορισμὸ του, νὰ γίνῃ θαλασσοκράτορας καὶ μαζί στοιχεῖο τῆς λευτεριάς. Ἐνῶ λιγότερο εὐλογημένοι λαοὶ μαραζώνουν κάτω ἀπὸ τυραννίες, ἡ Ἀγγλία προκόβει κι ἀνθίζει σὲ μεγαλεῖο καὶ λευτεριά.

Μὰ ἡ ἀφρογέννηση δὲν πολυαρέσει τῶν Πουριτανῶν κι ἀκόμα λιγότερο ἡ λευτεριά. Αὐτοὶ πᾶν νὰ κουμπιάρουν μὲ τοὺς Ἑβραίους. Ὁ πατέρας τῆς ἐβραϊκῆς καταγωγῆς τῶν Ἀγγλῶν εἶναι ὁ Μίλτον. Ποιὸς ἄλλος μπορούσε νὰ κληρονομήσει τὴν ἀποστολὴ πού ὁ Σαβαῶθ ἔταξε τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ καὶ ποιὸς ἄλλος εἶχε περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς δικαίωμα στὸν τίτλο τοῦ περιούσιου; Στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα ἰδρύθηκε στὴν Ἀγγλία ἐταιρία Ἀγγλοϊσραηλτικῆς ταυτότητας, Anglo-Israel-Identity Society, πού ἔβαλε σκοπὸ ν' ἀποδείξει πὼς οἱ σημερινοὶ Ἀγγλοὶ ἔρχονται ἴσια γραμμὴ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους.

Ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ Ἑβραίους εἶταν κοινὸς πόθος καὶ κοινὴ πίστῃ τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Οἱ χρονογραφίες τοῦ Βυζάντιου καὶ τῆς Δύσης, πού περνοῦσαν γιὰ ἱστορία, ἀρχίζαν μὲ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου κατὰ τὴ Γραφή, συνεχίζονταν μὲ τὴν ἱστορία τῶν Πατριάρχων, τῶν Κριτῶν, τῶν βασιλιάδων τῶν Ἰουδαίων καὶ μὲ τὴ διήγησή τους δεινὸταν κάπου ἡ ἱστορία τοῦ κάθε λαοῦ, πού ἔτσι περνοῦσε γιὰ συνείδηση τῆς ἐβραϊκῆς ἱστορίας. Τέτοιο παράξενο κατασκευάσμα εἶναι ἡ Histoire universelle τοῦ Bossuet, πού περνᾷ ἀπὸ τὰ δείγματα τῆς γαλλικῆς πρόζας. Τέτοιας ὕφῃς εἶταν ὡς βαθιὰ στὸ 19ον αἰῶνα τὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας καὶ στὰ δικά μας τὰ σχολιά! Ἴσως γι' αὐτὸ τὸ λόγο

ν' αποφάσισε ο Χίτλερ, στον έξαλλο αντισημιτισμό του, να εξολοθρεύσει όλους μαζί τους Ευρωπαίους.

Μα οι πατριώτες του, παλαιότερα, κάθε άλλο εΐταν παρά Έβραιοφάγοι.

Ένας διδάχτορας της θεολογίας, με τ' όνομα Hasse, από το Königsberg, έρμηνεύοντας γύρω στα 1812, το πρώτο βιβλίο του Μωϋσή, πληροφορούσε τους πατριώτες του, πώς στον ποταμό της Πρωσσίας Pregel, που χύνεται στη Βαλτική κοντά στην πατρίδα του, και στους παραποτάμους του, αναγνωρίζει τους πέντε ποταμούς, που πότιζαν τον Παράδεισο της Γεωφής.

Οι Έλβετοι γυρεύοντας γενάρχη ανάλογο με τις διαστάσεις τους, βρήκαν τον 'Ηρακλή κ' έφτιαξαν ένα μύθο όχι έξαιρετικά περίτεχνο για να εξηγήσουν πώς ο Έλληνας αρχιήρωας άποκαρδιωμένος από τον Εύρουσθέα πήρε τα μάτια κ' έφυγε και βρήκε τη γαλήνη του στ' άναρρωτήρια της πατρίδας τους.

Ο Βολταίρος έγραψε και αν δεν υπήρχε θεός, έπρεπε να τον εφεύρουμε. Χωρίς να περιμένουν να διδαχθούν από το Ρόζενμπεργκ, πώς για να μεγαλοουργήσουν οι λαοί χρειάζονται μύθο, οι γειτόνοι και σύμμαχοι μας έφτιαξαν το μύθο της καταγωγής τους και παρά τις έπίμονες διαβεβαιώσεις για τη φιλία τους, μάς έκαμαν άθέμιτο συναγωνισμό διαλαλώντας, πώς οι δικοί τους οι πρόγονοι, οι τουράνιοι, πολίτισαν την Εύρώπη. 'Η έπίσημη, φτιαγμένη από έπιτροπή, Ιστορία του τουρκικού γυμνάσιου συναγωνίζεται στο χάος της άσυναρτησίας το Μύθο του Εικοστού αιώνα.

Στά περασμένα βρίσκει κανείς εύκολα περγαμηνές. Κάποτε συλλογίζόμουν: αν ζούσαν στα χρόνια μας Ούννοι, τί θεοποίηση θά πάθαινε ο 'Ατίλλας. Άργά τώρα έμαθα πώς δεν έλειψε ή τέτοια άπόπειρα. Στη βράση του νεοτουρκικού φανατισμού, τον καιρό που οι ρομελιώτικες έπαρχίες του σουλτάνου έκαναν φτερά, νεαροί τουρκοί ξόρκισαν τις σκιές των τουρανικών έπιδρομών. Δανείσθηκαν ψευδώνυμα από την παράδοση της τους.

Ο 'Ακα-Κουντούζ, νεαρός ποιητής, που έγραφε μελαγχολικά ποιήματα, περηφανευόταν πώς είναι άπόγονος του 'Ατίλλα. Μ' εύλωτότερο ψευδώνυμο και περισσότερο αντιπροσωπευτικός, μαύρος, με μογγολική κιτρινάδα, ο Τουράν, τριγύδισε κατά το τέλος του δεύτερου Βαλκανικού πολέμου: «Γενιά των δοξασμένων Ούννων, παιδιά του 'Ατίλλα, του Τζίνκις—Χάν και του Ταμερλάνου, τέτοια ρημάδια θ' άφίσουμε στο πέρασμά μας, που ο διαβάντης θά πει: οι Τουρκοί πέρασαν άπ' έδω!» Δεν έχω άπαίτηση για δόξα Leverrier. Μα οι Τουρκοί μπορούν, να κάμουν μήνυση του Ρόζενμπεργκ για λογοκλοπία.

Ο όρισμός που θέλει τον άνθρωπο ζωο λογικό κάνει νερά. Μονάχα συμπτωματικά είναι λογικός ο άνθρωπος. Κανονικά τρέφεται με παραμύθια κι αυταπάτες. Ο άνθρωπος είναι ζωο μυθοσυντήρητο.

Η πρώτη πράξη του είναι να στηρίζει την κοσμοερμηνεία που έφτιαξε ή θρησκεία. Μα ή έμπειρία, οι κατακτήσεις στο τεχνικό έδαφος, άπλώνουν κ' έκει την ύπονόμηση κι ο άνθρωπος βλέπει καρτερικά τον έξω κόσμο να παραδίνεται στη μηχανική ανάγκη. Η θεωρία ζητεί τότε καταφύγιο στον καθαυτό άνθρωπο, στο «βαθύ μυστήριο» του νοϋ. Αυτός τουλάχιστο, ο παραστατικός καινοητικός κόσμος, θέλει να είναι κάτι ιδιαίτερο, διαφορετικό από την ύλη, από την άψυχη κι άναίσθητη ουσία. Πολεμάει πάλι μ' έπισκευές κ' έπιδιορθώσεις, πρώτα, να

σώσει την παλιά νοσταλγική αντίληψη για τη ξεχωριστή φύση του νοϋ. 'Αν όχι ολόκληρη, ένα κομμάτι της ψυχής, ένα μόριο, ή συλλογιστική ικανότητα δεν είναι γέννημα της γής, μπαίνει άπ' έξω: «θύραθεν ύπεισέρχεται», όπως έπρε ο 'Αριστοτέλης. Μα ο άγώνας στο τέλος δείχνεται άχαρις. Η θεωρητική συζήτηση, ή speculation, άράζει τότε στη νοητική λειτουργία. Ολόκληρη ή φιλοσοφική θεωρία των νέων χρόνων γύρω σ' αυτή γυρίζει.

Οι άφορμές είναι πάλι τόσο χεροπιαστές κι άπίθανες τις περισσότερες φορές, που ο άνθρωπος του καιρού μας να μην μπορεί να συνέλθει από την κατάπληξη για τα θέματα που παίρνει για την έπιχειρηματολογία και τα συμπεράσματα, που αυτά κυρίως είναι το ψητό. Κέντρο σ' όλες αυτές τις κατασκευές είναι ο λειτουργικός ρόλος της έννοιας, ή έπίφαση πώς τα πράγματα τα γνωρίζουμε από την έννοια, από την ιδέα.

III. Η ΦΑΝΤΑΣΙΟΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

Ίδέες που γεννοϋν τα πράγματα

Η διάρθρωση της νοητικής λειτουργίας, άποτέλεσμα της προσαρμογής, δίνει την έντύπωση πώς αναγνωρίζει κανείς το μήλο, γιατί έχει την έννοια του μήλου ή του φρούτου. Και σε μια θολή, διάχυτη φαντασία φαίνεται πώς το πραγματικό μήλο βγαίνει από την έννοιά του κι άκόμα πώς το σταθερό είναι ή ιδέα, ενώ το μήλο, δλα τα μήλα, αλλάζουν και χάνονται. Έτσι στη θέση του πραγματικού βάζει κανείς την έννοιά του. Την άγαπά, γιατί την έχει πιο δική του, σαν κομμάτι του έαυτού του, κάτι που τον ξαλαφρώνει από την κουραστική ποικιλία του πραγματικού κόσμου, από τη σκότοϋρα να ψάξει, να κουραστεί, άφου έχει την έντύπωση, πώς κατέχοντας αυτή μπορεί να κινηθεί, να ύποτάξει και να έξουσιάζει την πραγματικότητα. Καλύτερο είναι του ανθρώπου να έχει στραβές γνώσεις παρά να μην έχει καθόλου. Αυτό έξηγει άκόμα γιατί, άμα κολλήσει σε κάτι, σε μιάν ιδέα, δεν έννοει να ξεκολλήσει.

Η άνώδυνη αυτή και χρήσιμη μάλιστα στην πραγματική ζωή παραίσθηση στάθηκε πηγή άστείρευτη για τις ιδεαλιστικές φιλοσοφίες αυτές δηλαδή που περνοϋν την ιδέα για πραγματικότητα. Στο κατήφορο, που παίρνει ο θεωρητικός φιλόσοφος, το αύγο δεν το βγάζει από την κόττα, το μήλο δεν το παίρνει από τη μηλιά παρά από τα κελλάρια του μυαλού του. Τα όντα τα γεννάει από τα άφηρημένα πλάσματα του νοϋ, από το όν, την έχταση βουνά, κάμπους, θάλασσα από την κατηγορία του χώρου. Τη ζωή και την Ιστορία τις κάνει να κυλάνε μέσα στο πλαίσιο του χρόνου και τις άλήθειες κάνει ν' αναβλίσουν από μιάν άτράνταχτη κ' αιώνια άλήθεια.

Στην πιο άπλή και την πιο τίμια μορφή μάς το έπρε ο Πλάτων. Τα αίσθητά όντα είναι φαινόμενα μόνο. Πραγματικά όντα είναι οι Ίδέες. Αυτές βρίσκονται πέρα, κάπου ψηλά, στον ύπερουράνιο τόπο, σταθερά, άνάλλαγα, άφθαρτα, δεν προβάλλουν κάποτε τέτοια κ' άλλοτε διαφορετικά, είναι πάντα το ίδιο: άει κατά ταύτα ώσαύτως έξηχουσι. Είναι ή κλασική διατύπωση γενάρχισσα κάθε ιδεαλισμού, κάθε μεταφυσικής, της θεωρίας δηλαδή για το όν, το άληθινό, το αιώνιο, τον κανόνα της άλή-

θειας και την πηγή όλων τῶν αξιῶν. Ὅρατά κι ἀόρατα, αἰσθητά κι ἀξίεις ἔχουνε, γιὰ τὸ μεγάλο μεταφυσικό, κοινὴ πηγή μιὰ ἀφηρημένη ἔννοια, τὸ ἀγαθό.

Χριστιανικὴ παραλλαγή της, στὸν ἴδιο βαθμὸ ἀπλὴ καὶ θαρρητῆ, εἶναι τοῦ ἱρλανδοῦ καρδινάλιου τοῦ 18ου αἰῶνα Berkeley. Γι' αὐτὸν ἔννοιες στὴν καθαυτὴ σημασία δὲν ὑπάρχουν. Ὅλες μας οἱ ἰδέες εἶναι παραστάσεις. Κι ὅλα στὸν κόσμον εἶναι μόνο παραστάσεις. Ὑπάρχει θὰ πεῖ νιώθω. Ἀπὸ τὸ δέντρο ἐκεῖ, τὸ τραπέζι μου, τὸ φίλο, πὺ κουκουβεντιάζω, ἔχω μονάχα ἐντυπώσεις, δηλαδὴ πνευματικὲς εἰκόνες. Κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀποδείξει πὺς αὐτὰ ἔχουν ἄλλη ὑπόσταση ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐντύπωσή μου καὶ χωρὶς ἄλλο δὲν ἔχουν, γιὰ τὸ σχῆμα, τὸ χρώμα, τὸ ἀδιαχώρητο, τὸ βάρος εἶναι κι αὐτὰ μονάχα παραστάσεις, ἄλλα καὶ πνευματικὰ κι ὅλες οἱ παραστάσεις βρίσκονται στὴ διάνοια τοῦ θεοῦ. Ἡ κίνηση, οἱ συνδυασμοί, ἡ κανονικότητά τους εἶναι ἡ διάνοηση τοῦ θεοῦ. Φωναχτὴ παραδοξολογία πὺ ὅμως δὲν μπορεῖ ν' ἀνασκευασθεῖ!

Τὸ φρούτο καὶ τὰ φρούτα

Ἡ κριτικὴ ἔγινε ἀριστοτεχνικὰ καὶ μὲ χαμογελαστὴ εἰρωνία. Ὁ νοητικὸς αὐτὸς τρόπος ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ πράγματα τὴν ἰδιάζουσα σ' αὐτὰ πραγματικότητα καὶ τ' ἀνάγει σὲ ἀφαιρέσεις. Ὑστερα ξεκινᾷ ἀπὸ τὶς ἀφαιρέσεις καὶ ξαναφτιάχνει τὸν κόσμον, γεννώντας τὸ δν, τὴ χεροπιαστὴ πραγματικότητα ἀπὸ τὶς ἀφαιρέσεις. Εἶναι πεντακάθαρο πὺς ἐκινῶ ἀπὸ τὰ πραγματικὰ μῆλα, ἀχλάδια, φράουλες, μύγδαλα καὶ φτάνω στὴ γενικὴ παράσταση: Φρούτο. Προχωρώντας ὅμως πὺ πέρα βάζω μὲ τὸ νοῦ μου πὺς ἡ ἀφηρημένη παράσταση: Φρούτο, εἶναι μιὰ οὐσία (essence), πὺ ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ μένα, μάλιστα πὺς εἶναι ἡ οὐσία τοῦ μῆλου, τοῦ ἀχλαδιοῦ κλπ. Ὑποστηρίζω πὺς τὸ οὐσιαστικὸ (οὐσιῶδες, *essenciel*) τοῦ μῆλου, τοῦ ἀχλαδιοῦ δὲν εἶναι τὸ νὰ εἶναι μῆλο, ἀχλάδι, ἡ πραγματικὴ δηλαδὴ ὄντοτητα, πὺ τὴ νιώθω μὲ τὰ αἰσθητήρια, παρὰ ἡ essence, πὺ τὴν ἀφαίρεσα ἀπ' αὐτὰ καὶ τὴν ὑποκατάστησα σ' αὐτὰ, ἡ essence τῆς παράστασής μου: Φρούτο. Ἐπιμένω λοιπὸν πὺς τὸ κύριο, τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι ἡ παράσταση: Φρούτο, ἐνῶ τὸ μῆλο, τὸ ἀχλάδι, ἡ φράουλα, τὸ μύγδαλο εἶναι μονάχα ποικιλίες, ἀλλαγές, τρόποι (*modi*) τοῦ φρούτου

Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει ὁ στοιχνὸς ὅρος τῆς μεταφυσικῆς τρόπος, *modus*, πὺ πάει νὰ πεῖ: τί λογῆς εἶναι κάτι. Τὰ διάφορα εἶδη τοῦ μάρμαρου ἔρχονται σὺν παραλλαγῆς καὶ τροπολογίᾳ ἐνὸς ἀρχικοῦ μάρμαρου. Οἱ διαφοροὶ τύποι ἀνθρώπων τροπολογίᾳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατὰ τὴ θεωρητικὴ διάνοηση τὰ διάφορα ὄντα εἶναι τρόποι τοῦ ἐνὸς ὄντος, τῆς ἀρχικῆς οὐσίας. Γιὰ τὸ Σπινόζα νόηση κ' ἔκταση εἶναι τρόποι, *modi*, τῆς μιᾶς βασικῆς οὐσίας. Στὶς εὐρωπαϊκῆς γλώσσες *modi*, *modos* εἶναι οἱ ἐγκλίσεις, τροποποιήσεις δηλαδὴ πὺ παίρνει τὸ ἀρχικὸ ῥῆμα. Γιὰ τὴ μεταφυσικὴ ὁ τρόπος παίρνει δημιουργικὴ δύναμη. Ἡ οὐσία ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ προβάλλει σὲ διάφορες μορφές. Αὐτὴ εἶναι ἡ *modalitas* τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας. Τρόποι εἶναι «καταστάσεις πὺς φορμάρουν τὴν οὐσία» γράφει ὁ Descartes.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἀνάλυση εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴ μεταφυσικὴ καὶ γιὰ τὴν ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία γενικά. Σὲ τραβάει μὲ τὴ μυστικὴ μαγεία τῶν λέξεων, μὲ τὸ ξεγέλασμα γιὰ τὰ πολλὰ κεράσια. Κι ὅταν μὲ ἀρετὸ σπά-

σιμο τοῦ κεφαλοῦ καταλάβεις τί θέλει νὰ πεῖ, νιώθεις ἀπαγοήτευση καὶ μιὰ ἀγανάκτηση γιὰ τὴν ἀνυπόφορη μικρολογία.

Τὸ μυαλὸ πὺ εἶναι περιορισμένο κ' ἐξαρτημένο ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια, ξεχωρίζει χωρὶς ἄλλο ἕνα μῆλο ἀπὸ ἕνα ἀχλάδι. Μὰ ὁ θεωρητικὸς νοῦς ἀντιλέγει πὺς ἡ αἰσθητὴ αὐτὴ διάκριση εἶναι ἀνούσια κι ἀδιάφορη καὶ βλέπει στὸ μῆλο ὅτι καὶ στὸ ἀχλάδι, ὅτι καὶ στὸ μύγδαλο, δηλαδὴ τὸ Φρούτο. Τὰ ἰδιαίτερα πραγματικὰ φρούτα καταντῶνε φανερώματα τοῦ φρούτου, πὺ ἡ ἀληθινὴ τους οὐσία εἶναι ἡ οὐσία φρούτο.

Ὁ θεωρητικὸς νοῦς ὅμως, πὺ ἀπὸ τὰ πραγματικὰ, τὰ ἰδιαίτερα φρούτα ἔφθασε στὸ ἀφηρημένο φρούτο, πρέπει ἔπειτα νὰ βρεῖ τρόπο νὰ ξαναγυρίσει ἀπὸ τὸ ἀφηρημένο φρούτο, ἀπὸ τὴν οὐσία, τὴν essence, στὰ φρούτα τὰ βέβηλα, τὰ πραγματικὰ, τὰ ἐξῆρα, στὸ μῆλο, τ' ἀχλάδι, τὸ μύγδαλο. Μὰ ὅσο εἶναι εὐκόλο νὰ βγάλει κανεὶς, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ πραγματικὰ φρούτα, τὴν ἀφηρημένη παράσταση: Φρούτο, τόσο στενάχωρο εἶναι νὰ βγάλει, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη παράσταση, τὰ πραγματικὰ φρούτα. Εἶναι μάλιστα ἀδύνατο νὰ περάσει ἀπὸ μιὰν ἀφαίρεση στὸ ἀντίθετό της, ἀν δὲν ἀπαρνηθεῖ τὴν ἀφαίρεση.

Τὸ πέρασμα αὐτὸ τὸ καταφέρνει ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία μὲ ταχυδαχτυλογικὴ μυθοπλαστία. Ἡ ἀφηρημένη ἔννοια φρούτο, μὰς λέγει, δὲν εἶναι κάτι νεκρὸ, ξεραμένο. Εἶναι μιὰ ζωντανὴ οὐσία, μὲ κίνηση καὶ διακριτικὰ γνωρίσματα μέσα της, μὲ τὴν ἰκανότητα τῆς *modalité*. Τὸ διαφορτικὸ γνώρισμα στὸ βέβηλο φρούτο δὲ βαστάει ἀπὸ τὴν ἀντίληψή μου μὲ τὶς αἰσθήσεις, παρὰ ἀπὸ τὸ καθαυτὸ φρούτο, τὴν οὐσία, ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ λόγο. Τὰ ἐξῆρα, τὰ βέβηλα φρούτα εἶναι ζωντανὰ καὶ ξεχωριστὰ φανερώματα τοῦ μοναδικοῦ φρούτου. Εἶναι ἀποκρυσταλλώσεις πὺς τὶς μαστορεῦεται τὸ φρούτο τὸ ἴδιο. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ λέμε: τὸ μῆλο εἶναι φρούτο, τ' ἀχλάδι, τὸ μύγδαλο, εἶναι φρούτα, παρὰ πολὺ σωστότερα: τὸ φρούτο προβάλλει σὰ μῆλο, ἀχλάδι, σὰ μύγδαλο κ' οἱ διαφορὲς πὺς βλέπουμε στὸ μῆλο, στὸ ἀχλάδι, στὸ μύγδαλο εἶναι διαφορὲς πὺς ἔχει μέσα του τὸ ἴδιο τὸ φρούτο.

Οἱ μεταμορφώσεις τοῦ Πρωτέα

Ἡ κλασικὴ αὐτὴ ἀνάλυση κάνει χεροπιαστὸ κείνο, πὺ ὅλοι νιώθαμε κάπως θολὰ καὶ πὺ ἔδινε στὰ νεῦρα μας ὅταν ἐρχόμαστε σὲ γνωριμία μὲ ἰδεαλιστικὰ συστήματα, πὺ ὄργιασαν πέντε αἰῶνες καί, σὲ πείσμα της, δίπλα στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ προκοπὴ τοῦ νεότερου ἀνθρώπου. Ὅλα ξεκινοῦν ἀπὸ πρωτογονότερους συναισθηματικὸς καὶ νοητικὸς τρόπους κ' ὅλα ἔχουν κοινὸ τύπο. Ὑποστηρίζουν ἕνα ἀντίστροφο: Κι ὅμως κινεῖται! Μόλις ἡ φωτεινότερη γνώση πάει νὰ σκορπίσει τὶς θολοῦρες, προβάλλουν οἱ καλοθελητάδες μὲ τὸ εὐαγγέλιό τους νὰ ἡσυχάσουν τὶς ταραγμένες συνειδήσεις: παρ' ὅλα αὐτὰ μένει ἀτάραχη ἡ παλιὰ κοσμικὴ εἰκόνα. Τρίχα δὲν ἀλλάζει ἀπ' ὅσα πιστέψαμε, ἀπὸ τὴν κοσμικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξη. Τὸ μοτίβο στὸ βάθος εἶναι τὸ ἴδιο, οἱ φόρμες μονάχα ἀλλάζουν. Ὅλη ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τὸ *cogito* ἴσαμε τὶς «ἐνοράσεις», τὰ «βιώματα», τὶς «δομές» (τὶ φριχτὲς λέξεις!) τὶς ἀγωνίες τοῦ ὑπαρξισμοῦ αὐτὴν τὴν ἀποστολὴ

έχουν: την παλινόρθωση. "Όλες προβάλλουν τυλιγμένες καταχνιά, «κεκαλυμμένοι ήερί πολλή», όπως εμφανίστηκαν οι Έλικωνιάδες Μούσες στον Άσκραίο βοσκό, για να του αποκαλύψουν τα μυστήρια του κόσμου, «τά τ' έσόμενα πρό τ' έόντα». "Όλες με την έπαγγελίαν πώς κατέχουν τό μυστικό να ξεπεράσουν τις κοινές ανθρώπινες συνθήκες. Παίρνουν τόζα για κάποια αποκάλυψη, δανείζονται ύφος χρησμών. Είναι αυτό και μόνο άρκετό να τις κάνουν ύποπτες. Στην ουσία ξαναγυρίζουν σε παλιές έσχατολογικές παρακρούσεις. "Όταν βλέπετε τους «βαθυστόχαστους» να σεμνοσιμώνουν με τους τόμους και τό ύφος του προφήτη και του μάντη, να τους κόψετε τόν άγέρα με μιάν έρώτηση: ποιόν ψηφίζεις ξάδελφε;

"Έχω μπροστά μου τόν τόμο του Jean Paul Sartre: L' être et le néant, σελίδες 722. Τι είχε να πεί ό χριστιανός, μ' όλον εκείνο τόν όγκο; Τής καλής φιλοσοφίας την ουσία μπορεί να την πείς στέκοντας στο ένα πόδι σαν τό γλάρο. Για να πεί κανείς πώς οι παπάδες έχουν δικίο, χρειάζονται τόσο πολλά;

Σήμερα βλέπουμε με συμπαθητική επιείκεια τό δάσκαλο της άπόκεντρης πρωσοικής έπαρχίας στο παιχνιδάκι του με τις χρωματιστές γκαζές: τ' άπριόρι κι' άποστεριόρι, τις έποπτικές και νοητικές φόρμες, τους χώρους, χρόνους, αίτιες. Ήταν ό άγώνας για φυγή από την έμπερική εικόνα του κόσμου, πού άπειλητική πρόβαλλε από τις βιομηχανικά περισσότερο προχωρημένες δυτικές χώρες, και προσπάθεια να βρει τό μονοπάτι για να ξαναγυρίσει στη γαλήνη του Pietismus, πού τή χάρηκε παιδί στο πατρικό του σπίτι πλάι στη θρησκόληπη μάνα του. "Ο καντιανισμός γοήτησε κόσμο και κοσμάκη και ξεχειλίσε βιβλιοθήκες.

Με τη σειρά τους και με τη γνωστή κανονικότητα έρχονται να γεμίσουν τό άποκαρδιωτικό κενό, πού άνοιξαν οι φονικοί πόλεμοι, καινούργια φάσματα, παραλλαγές τών παλιών: ύπαρξη, άγωνία, πρόσωπο, άνάδυση, υπέρβαση, τρίτη διάσταση, πού βρίσκουν τόν άχώνευτο κι, άγουροξηπημένο αντίλαλό τους και σ' έμάς.

Τίποτα όμως δεν γίνεται στο βρόντο. "Από τις πιό εδράπελες μυθοπλαστίες για καταγωγή και άποστολή, από την έβραϊκή, την τευτονική, την τουρανική καθαροαιμία, ως τις πιό ψιλοδοούλετες και στυλιστικά περιποιημένες κατασκευές, όλα ύπηρετούν καταστάσεις, ψυχικές διαθέσεις, πού πίσω τους παραμονεύουν ύλη κι' ώμά συμφέροντα.

"Ο θόρυβος από λέξεις δε μās ζαλίζει κ' οι καινούργιοι σκοποί δε μās κρύβουν τό παλιό τροπάρι. "Ο έξιστανσιαλισμός είναι τό παλιό μοτίβο για την άμαρτωλή φύση του ανθρώπου. «'Από τών πολλών μου άμαρτιών άσθενεί τό σώμα, άσθενεί μοι και ή ψυχή», «ζοφώδης τε και άσέληνος έρωσ της άμαρτίας». "Ο περσοναλισμός, ή παλιά άνάγκη του ανθρώπου να στηρίξει τό έγώ του, να ξεχωρίσει τό πρόσωπό του σαν κάτι έξαιρετικό, τό τελειότερο όν και τό κέντρο στην πλάση. Θα περάσουν με τη σειρά τους χάνοντας τή δραστικότητα της στιγμής πού έχουν για λόγους πολύ διάφανους, σε όρισμένα στρώματα και θα άχρηστευθούν. Τή θέση τους θα πάρουν άλλες παραλλαγές, πού θ' έκτελοούν την ίδια λειτουργία. Να θαυμάσουμε την έφευρετικότητα; "Όσο είναι βάλτοι, τά κουνούπια δε θα λείψουν.

ΧΡ. ΘΑΛΗΣ

(άπόσπασμα)

"Ο θάνατος άλλαξε.

"Ο θάνατος έχασε τό φώς, τό διάπλοτο μανδύα
Μέ τά στολίδια από χρυσόψαρα και περιστέρια,
Τό τετραλίθαμο σπαθί, τό γλήγορο άλογο,
πού τρύγαγε τις νύχτες ρίχνοντας τ' άσημοπέταλά του
Κ' έκανε τις κοπέλλες να όνειρεύονται μεγάλες άγάπες,
Τά παιδιά ν' άκούν στον ύπνο τους τό μακρυνό του αντίλαλο
Και να ξυπνοούν,
Να καβαλλοούν τά φτερωτά καλάμια τους να τότε φθάσουν.

"Έσχισε τό ψηλό προσωπείο από στυλινό χαρτί ούρανού
"Έγινε
χαλκοπράσινος.

Πότε θα πάρει μιá καλή, μιá τελευταία Νοτιά,
Σκληρή από οίκτο κι από πονετική βρογή,
Να ρίξει σπίτια, να ξεκλειδώσει σιδηροτροχιές
Να βρέξει σαίτες μακρυνές στα ήλεκτρικά λαμπιόνια,
Καπνιά και θειάφι στα μνήματα και πίσσα στα νερά.
Νάμπει σαν ήχος άόρατος μέσα στα κουτιά τών φωνογράφων,
Να λυγίσει τις κεραίες τών ραδιόφωνων, τις καμινάδες τών μαύρων
[καπνών,
Να μην αφήσει τίποτα, καμμιá κηλίδα στον ήλιο.

Κ' ύστερα νάρθει ένας άλλος θάνατος πού ν' αναι χορδιστής οργάνων,
Ν' ανοιγοκλεί μάτια και κλειδοκύμβαλα με τά μελωδικά κλειδιά του
Και να μοντάρει τά σπασμένα βιολιά με μιá κοκκάλινη φαλτσέτα.
Ν' άγγίζει τις μοναχικές χορδές και ν' άντηγοούν τά λιμάνια
Σα να βουτούν στους ήσυχους βυθούς γυμνές γυναίκες.
Να τόν ακολουθοούν οι συνοδείες τών πεθαμένων στα έωθινά έγερ-
[τήρια
Με τις λευκές τους φορεσιές, τά κόκκινα άλογά τους.

"Όμοια τρώνε τις στράτες, όμοια
Σηκώνουν τή νύχτα τους και περπατοούν νεκροί και ζωντανόί
Ρίχνοντας κούφια χαλίμια να ξυπνήσουν τή θάλασσα,
Γιατί δε βρίσκουν μοσχοκάρυδα να την πετροβολήσουν,
Φυτεύοντας ίσκιους, θάβοντας άγάλματα.

Τά δέντρα σκύβουν κάτω απ' τό βάρος της ιστορίας τους.
Τά περιστέρια γυρεύουν τή χαμένη καταγωγή τους
Κάτω από έρειπωμένους ναούς, στέγες και όστρακα.

Δὲν ξαίρουν γιατί τὰ φτερά τους λυγοῦν
 Σὰ νὰ σηκώνουν μιὰ βροχή και μιὰ βαρειά ηλικία,
 Γιατί τὰ καράβια μαζεύουν τις βουλιαγμένες εἰκόνες τους
 Κοιτάζοντας τοὺς καρφωμένους ἀνεμόμυλους,
 Τὰ ποτάμια ποὺ σταμάτησαν ἐπάνω ἀπ' τοὺς γκρεμούς,
 Πρὶν γίνει ἡ θάλασσα γυαλί και πῆξουνε τὰ ψάρια.

Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ

Ν Ο Η Σ Η

Δὲν ξέρω τί γυρεῦω αὐτὲς τις ὥρες πάντα κάθε μέρα
 Νομίζω πὼς βρίσκομαι μακριά σας μαζί μ' ἀλλοιωτικούς ἀνθρώπους
 Γραμμὲς και σχήματα ποὺ κάνουν μιὰν ἀτέλειωτη παρέλαση μπρο-
 [στά μου

Σὲ γνώρισα και σὲ κράτησα μὲς στὴ ζωὴ μου και δὲ θὰ μοῦ φύγεις.
 Περνοῦνε τόσοι και τόσοι ἀνθρώποι δίπλα μας κι' οὔτε μιὰ φορὰ δὲν
 [τοὺς κυττάξαμε

Στὸ βάθος ἐκείνου τοῦ δρόμου ἀσπρίζει ἓνα μικρὸ σπιτάκι
 Και μέσα κάποιος κάθεσαι, χρόνια, και μὲ προσμένει.
 Ἄγαπητέ μου, θὰ σοῦ γράψω κάποτε, τώρα πιά εἶμαι ἐντελῶς καλά,
 Και ξέρω πὼς ὅλα τούτα εἶναι κουτὰ και ψεύτικα.

Μὰ ἀδιάφορο.

... Περναῖ, τὸ δίχως ἄλλο, κι' ἡ ζωὴ. Ἄς ρουφήξουμε τὴν πίπα
 μας ξαπλωμένοι στὸ χορτάρι

Οἱ μέρες ὅμοιες ἀνεβαίνουνε και σβύνουνε ὅπως τὰ δαχτυλίδια τοῦ
 καπνοῦ

Ἄλλα τὰ πράματα γερνοῦνε και πεθαίνουνε μιὰ μέρα.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

ΕΝΑ ΚΛΩΝΙ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

Ναῦρικα και νάρχομουν, μὰ ποιὸς μπορεῖ, νὰ γέμιζα τις παγωμένες
 σου πληγὲς μὲ σπόρους ροδοδάφνη
 Νᾶχα δυὸ μεθυσμένες φωνὲς νὰ παρεχοῦσα τὰ λασπωμένα σου μαλλιά
 Ναρχόμουν νὰ σοῦ πῶ δυὸ λόγια ἀπὸ ξερὰ γαρύφαλλα
 Κι' ἐσύ, ὄχι νάρθεις—οἱ πεθαμένες κοπέλλες δὲν ξαναζωντανεύουν
 στις φωνὲς τῶν νέων—ἐσὺ νὰ τραγουδήσεις μόνο κάτι
 Κι' ἄς προχωροῦσε μετὰ νὰ σὲ λυώσει ἡ βροχὴ, αὐτὴ ἡ παλιὰ βασι-
 λισσα τοῦ κόσμου μὲ τὰ δροσερὰ μαλλιά.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ

Ε Ω Θ Ι Ν Η Ε Λ Ε Γ Ε Ι Α

Τώρα τὴν αὐγὴ, Τώρα ἡ αὐγὴ χαράζει

Εἶχα ξεχάσει τὴ φωνὴ μου
 Μὲς τὰ σκοτάδια

Κοιμισμένες στάχτες
 Τρομαγμένα βλέμματα

Δέντρα σκελετωμένα
 Πληγὲς τοῦ χειμῶνα

Νύχτα παράλογη
 Νύχτα σκαμμένη
 Ποὺ ξεδίπλωνε
 Τις ἐφιαλτικές της καπνοδόχες

**

Κι' ἦρθε ὁ Ἄπριλης
 Μὲ τ' ἀμέριμνα φῶτα τῶν λουλουδιῶν

Οἱ πεταλοῦδες γράφουνε στὴ γλῶση
 Τ' ὄνομά τους

Τὰ ποταμάκια ἀνιστοροῦν
 Τὰ παιδικὰ τους χρόνια

Οἱ φλογέρες
 Τὰ τυφλά μας δάκρυα

Και τὸ βράδυ
 Ἐνα μάτι ἀθῶο
 Χαμογελαίει
 Μέσα σὲ κάθε λάμπα

Σκεπασμένος ἀκόμα μὲ κίτρινα φύλλα
 Ἀνεβαίνω τὰ σκαλοπάτια
 Μιᾶς ἀπαλῆς ὀμίχλης
 Ὄπου ἀγρυπνοῦν σβυσμένα κεριά

Μόλις μιλῶ
 Γιὰ νὰ διατηρήσω
 Τὴν ἐλπίδα

Ὅμως κυττάζω
 Κυττάζω πὸ ψηλά

Πρὸς τοὺς ἀνεμοδείχτες
 Πρὸς τὰ μνήματα τῶν περιστερειῶν
 Πρὸς τὰ ὄροσημα τοῦ χαμογέλιου

Ἐκεῖ ποὺ σταυροῦνουν τὰ σπαθιά τους
 Ὁ παγωμένος ἀγέρας και ἡ ἀστραπή

**

Πελεκημένα δάση
 Ἐλάφια μου τυρανισμένα

Ποιὸς θὰ μᾶς πεῖ τὴν ἐποχὴ
 Ποιὸς θὰ μᾶς πεῖ τὴν ὥρα
 Ποὺ τὰ φιλιὰ θὰ ξαναβροῦν
 Τὸ νυφικό τους χρῶμα

Ποιὸς θὰ μᾶς δείξει πάλι
 Τὸ μπουκέτο τῶν μονοπατιῶν
 Ποιὸς τὰ προσκέφαλα τῶν ἰσκιῶν

Κάποιαν αὐγὴ θὰ μᾶς ἀπορροφήσει
 ἢ παπαρούνα τοῦ ὕπνου μας

Ἢ ἓνα ρυάκι
 Ποὺ ἡ ἀθανασία του θάναι ἀπὸ αἷμα

Μὰ τώρα ἴχνος ἀνηλιᾶς
 Οὔτε πουλι ἀσυννέφαστο
 Οὔτε πουλιοῦ καθρέφτης

Ἄλλα τὰ πέταλα κλειστά
 Και κάθε κρίνου ἀναλαμπὴ
 Ἄπὸ καιρὸ θαμμένη

**

Ἄστρα τί θέλετε κι' ὄλο χτενίζετε
 Ἄστρα τί θέλετε και μᾶς κυττάτε

Δὲ μᾶς νοιάζει πιά τίποτα
 Μᾶς νοιάζει μόνο ἡ καλωσύνη

Ἄκερτα σίγουρη ἢ παρηγοριὰ
 Ζεστὴ σάν ἓνα πανωφόρι

Χιόνι ποὺ ξαναβρόθηκε
 Μέσ' ἓνα λίκνο ἀπὸ δυοσμαρίνι

Μᾶς νιάζει ἡ ἀλήθεια
 Τὸ ψωμί
 Τὸ ταπεινὸ λυχνάρι

Τὸ ἔμπιστο φῶς
Ἡ μάννα πού θρηνεῖ

**

—Ἄγορι μου ἄγριο θυμᾶρι τοῦβρουνοῦ
Κορίτσι μου πού σέ γεννήσαν βλέ-
[φαρα
Στήν ὄχθη μιᾶς τριανταφυλλιᾶς
Ποιός θά μου φέρει τὸ κορμί σου

Κανένα χέρι δὲν εἶναι τόσο τρυφερό
Νά μαζέψει τὴν τέφρα τῶν χειλιῶν

Κανένα στόμα δὲν εἶναι τόσο καθιρό
Νά μαζέψει τὰ δάκρυα

Κανένα μάγουλο δὲν εἶναι τόσο ἀπαλὸ
Νά μου μιλήσει γιὰ τὴν ἀθωότητα

—Μαννούλα μου μὴν κλαῖς
Μὴ μελετᾶς τὰ μάρμαρα
Μὴν πνίγεις τὰ μαλλιά σου
Μονάχα κάλεσε τὴ μουσικὴ

Νιφάδες νιφάδες νιφάδες
Κάτασπρες ρόδινες γαλάζιες

Ρολοὶ ἐπίσημο τῆς ἀνοιξῆς

Χόρτο πικρὸ κοχύλι μιᾶς ἀγῆς
Ποῦ τὸ φιλήσανε τὰ χελιδόνια

Μονάχα κάλεσε τοὺς ἀνεμόμυλους
Μπορεῖ οἱ καῖμοί τους νὰ σέ δροσί-
[σουν

Ἡ ἀκόμα τὴν ἀνάσα
Τὴν πολὺ χλωμὴ ἀνάσα
τῶν γιασεμιῶν

Πάνω στοῦ λόφου τὸ χαλὶ
Βλέπω νὰ λάμπει ἕνας σταυρὸς

**

Θᾶρθουν χαρούμενα παιδιὰ

Ποῦ θά χαρίσουν στίς νεκρὲς ἀδερ-
[φοῦλες των

Ρουμπίνια

Θᾶρθουν κορίτσια πού θά τρυγήσουν
Τὰ λιπόθυμα χρώματα

Κορίτσια πού θά βάψουν τίς καρ-
[διες μας
Μὲ λουλούδια

Θᾶρθουν κλωνάρια ἀμυγδαλιᾶς
Παρθενικὰ κυκλάμινα
Μὲ καταπόρφυρες ποδιές

Ἵορφανεμένες Κυριακὲς
Μ' ὅλη τὴν αἴγλη μιᾶς καμπάνας
ἑωθινης

Δάχτυλα δολόλευκα ἀνθισμένα
Ποῦ θ' ἀνεμίσσουνε τίς σημαιοῦλες
[τῶν ἀγρῶν

Καὶ δὲν ξεχνῶ μήτε τὰ δέντρα τοὺς
[καρπούς

Μήτε καὶ τὸν ἰδρώτα ἐκείνων πού
τὰ πότισαν

Γιὰ νὰ ψηλώσουν

Καὶ μέσ' στίς φλέβες μας θά στά-
[ξουν ἄγγελοι

**

Τὰ φύλλα δίνουνε τὰ χέρια τους
Μοιράζονται τὴ φτώχεια τῆς ζωῆς
[τους

Μέσ' ἀπ' τὰ στίφη τῶν νεκρῶν
Πορεύεται ἡ ἐλπίδα

Ἕνας χεῖμαρρος πλημμυρίζει
Τὰ στεγνὰ καλοκαίρια

Ἡ ἀγάπη ἀνοίγει νὰ δεχτεῖ
Τὸ μυστικὸ τῶν ἀστρῶν

ΤΑΚΗΣ ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ

ΘΡΗΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΒΡΑΙΟ ΠΟΙΗΤΗ ΣΟΛΟΜΩΝ ΚΡΕΛ

*Ποῦ σέ μάχη σκοιῶθηκε ἀπὸ τὸν ἄραβα
ποιητὴ Χουσεῖν Μπὲν Μπενάρες*

Ἄμμος πυρρὸς στὴ γύρη τῶν χειλιῶν
Ξεραίνει τὴ φωνή σου τὴ γαλάζια.
Πρὶν λίγες μέρες μόνο μὲ τοπάζια
Θρυμματίζεις τὰ σμήνη τῶν πουλιῶν.

Σοῦβαψε ρόδινη τὴ φορεσιά
Μὲ ξέχωρη φροντίδα ὁ Μπενάρες
Μάταια τυλίχτηκες μέσ' στίς ἀντάρες
Γιὰ νᾶβρεις πιὸ γερὴν ἀρματωσιά.

Σουράβλια καὶ τραγοῦδια τῆς Σιών
Κεντοῦνε τίς πτυχές τ' Ἀποσπερίτη.
Κι' ἄλλος πρὶν ἀπὸ σένα στὴ Μαδρίτη
Ἐγγραφε στίχους στὴν Ἐνκαρνασιόν.

Ἀνάστροφα κυλήσαν οἱ καιροὶ
Σᾶς δώσανε σπαθὶ καὶ καλάμαρι.
Ἄν πρόφταινες ν' ἀδειάσεις τὸ θηκάρι
πρῶτος, ἄλλοι, θά κλαῖγαν οἱ ὀχτροί.

Τὸ στήθος σου τ' ἀνάσκαψαν βαθιὰ
τοῦ Χουσεῖν οἱ στίχοι οἱ ἀγαπημένοι
Μαῦρα γαρούφαλα χιονίζει στὴν Ἑμενὴ
θρηνοῦν στὰ τεῖχη τὰ μικρὰ παιδιὰ.

Προσκύναγες τὸν ἥλιο στὰ κρυφὰ
μὴν τύχει καὶ σέ δεῖ ὁ ἀντεραστής σου.
Λεμονανθοὶ καὶ κίτρα στὴ στρωμνή σου
στὸ μετωπὸ σου ὄνειρα στυφά.

Παλάμη διάτρητη, μανία κρυφὴ.
Τὸ μαυριτάνικο ἔπρεπε μαχαίρι
νᾶσφαζε ἐκείνους πού τὸ περιστέρι
ὀπλίσαν ἀπ' τὰ νύχια ὡς τὴν κορφή.

Χέρι ἀνήμπορο νὰ τραγουδεῖ.
Σ' ἔκλαψεν ὁ φονιάς πιὸ κι' ἀπ' τὴ μάνα.
Χάθηκεν ἀπ' τὴν ἔρημο τὸ μάννα,
Καὶ πρόωρα σοῦσπασε ἡ ξανθεῖα χορδή.

Πλαγιάζεις τώρα, ἄνθος τῆς Χαναάν,
στοὺς λόφους ἀπὸ κάτω μὲ τὰ στάρια.
Ἄχοβολοῦν τριγύρω σου κοντάρια,
λόγγες πικρὲς τὰ σπλάχνα μας τρυπᾶν.

Σούπρεπαν ὄστρακα τῆς ἀμμουδιάς
καὶ μακρνοὶ ἀντίλαλοι τῶν ἄστρον.
Ἐψώνουν οἱ συντρόφοι σου τῶν κάστρων
μεσίτια τῆ σημαία τῆς καρδιάς.

Μὰ νά, πού οἱ στίχοι σου πέφτουν βροχή
καὶ νάρκισσους βλασταίνουν μέσ στην ἄμμο
Στά σύγγεφα ψηλά, στοὺς κάμπους χάμω
Τὸ πανανθρώπινο τραγοῦδι σου ἀντηχεῖ.

ΚΛΕΙΤΟΣ ΚΥΡΟΥ

Τ ΑΣΤΕΡΙΑ ΠΝΙΓΗΚΑΝ ΜΙΑ ΝΥΧΤΑ

Τ' ἀστέρια πνίγηκαν μιὰ νύχτα
Νοτίσανε τὰ μάτια μας στὸ μουράγιο τοῦ χωρισμοῦ
Εἴτανε τότε πού σὲ βλέπαμε ἀκόμα
Εἴτανε τότε πού μπορούσες ν' ἀποχαιρετήσεις
τὴν καρδιά σου
μ' ἓνα ἄσπρο μαντήλι

Κ' ὕστερα
ἔπρεπε νάχουμε ἀναμένη
τὴ λάμπα μας
σ' ἓνα κλειδωμένο σπίτι
Ἐπρεπε νὰ φορᾶμε τὸ παλτό μας
γιατὶ σὲ τούτη τὴν ἐρμιά
περνᾶνε κάτι καβαλόρηδες
μὲ πεθαμένα μάτια

Τώρα τὰ χέρια μου μ' ἀπαρηθήκανε
θέλω νὰ ξαναβρῶ τὰ χέρια μου
Ἦλιε μου
κάμε νὰ ἰδῶ τὸ περιβόλι μου
ξανθὸ
σὰν κοριτσιότσικη πλεξίδα
πεσμένη ἀπὸ τοὺς ὄμους τῆς αὐγῆς

Θέλω νὰ ξαναβρῶ τὰ χέρια μου
νὰ τ' ἀκουμπίσω στὴ καρδιά μου
Ν' ἀνοίξω ἓνα παράθυρο
προτοῦ νὰ ξημερώσει
Νὰ ψάξω
γιὰ τὰ κλειδιά τοῦ σπιτιοῦ μου

ΚΑΙΤΗ ΔΡΟΣΟΥ—ΚΑΜΠΑΝΗ

ΠΑΣΧΑΛΙΝΟ ΚΟΜΠΟΣΚΟΙΝΙ

ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΕΝΤΕ μὲ εἰδοποιήσανε πὼς μὲ γυρεύει ὁ
Ταγματάρχης. Ἦτανε πιὸ κατσούφης ἀπὸ πάντα καὶ μοῦπε
κοφτὰ καὶ σὰ ν' ἀποκλείει ἀπὸ πρὶν κάθε ἐρώτηση πὼς σὲ λίγο
φεύγω γιὰ νὰ παραδώσω στὰ Γιάννενα ὄλο τὸ τοπογραφικὸ
ὄλικό. Τὸ βράδυ θὰ εἶμαι πάλι ἐδῶ. Τὸ αὐτοκίνητο εἶναι ἔτοιμο,
φορτωμένο, καὶ μὲ περιμένει.

Ἦταν βγήκαμε πάνω στὸ δρόμο τὸ φῶς τῆς μέρας ἄρχισε
πιὰ νὰ χλωμαίνει. Καθόμουνα δίπλα στὸ σωφὲρ—ὁ στρατιώ-
της πού μοῦχανε δώσει, πίσω. Ὁ δρόμος στὴν ἀρχὴ ἦτανε παν-
τέρημος, καὶ δίπλα του ὁ ἀπέραντος βάλτος. Ἦτανε τόσα τὰ
ὕδρῳβια χόρτα πού φυτρῶνανε μέσα του, πού ἀπὸ λίγο μακρύ-
τερα τὰ παίρνεις γιὰ ὀλόκληρες ἐκτάσεις χωραφιών. Σὲ παρα-
πλανοῦσε ἀκόμη πιὸ πολὺ πού τεράστια δέντρα, μ' ὄλα τὰ κλα-
ριά τους καταφούντωτα, ἦτανε κι' αὐτὰ μέσ' στὰ νερά. Μόνο
οἱ πλατύκοιλες βάρκες ποῦταν παρατημένες ἐδῶ κι' ἐκεῖ ἀνά-
μεσὸ τους σοῦ θυμίζανε τὴν πραγματικὴ φύση τοῦ τοπίου.
Κάθε τόσο συναντούσαμε καταστραμένα αὐτοκίνητα. Ἦτανε
κόσκινο ἀπ' τοὺς πολυβολισμοὺς—ἄλλα ἦτανε καρβουνιασμένα
ἀπ' τὴν ἀνάφλεξη ποῦχανε προκαλέσει. Μουλάρια κι' ἄλογα
τουμπανιάζανε δεξιὰ κι' ἀριστερὰ—κι' ὅμως μιὰ ἀνείπωτη γα-
λήνη βασίλευε τώρα πέρα γιὰ πέρα μέσα στὸ σταχτογάλαζο
δειλινοῦ πού ὄλο θάμπωνε πιὸ πολὺ.

Κι' ἄξαφνα, ἐκεῖ πού τρέχαμε (ὁ σωφὲρ εἶχε πει πὼς σὲ
μισὴ ὥρα πιὰ φτάνουμε) ἀκούσαμε, ἀπὸ μακριά, τὴν σειρήνες.
Ἦταν ἀπὸ τόσον καιρὸ, μοῦκανε καταπληκτικὴ ἐντύπωση
αὐτὸς ὁ βαρὺς ὀλολυγμὸς πού κάθε τόσο κοβόταν σὰ γιὰ νὰ
βρεῖ τὴν ἀνάσα του, καὶ ξανάρχιζε πάλι ὁμοιος, μακρὺς, ἀπελ-
πισμένος, γιομάτος δέος κι' ἐπίκληση. Τᾶχα ἐντελῶς ξεχάσει
ὄλ' αὐτὰ πάνω στὰ βουνά, πού ὅταν δινόταν συναγερμὸς, δι-
νόταν στὰ πεταχτὰ μὲ τὴ σάλπιγγα, κι' ὄλο αὐτὸ τὸ πένθιμο
σκοῦξιμο κι' ἀντισκοῦξιμο μέσ' στὸ σύθαμπο τοῦ δειλινοῦ,
ἔμοιαζε παράξενα σὰν τὸ μοιρολόι τῶν πόλεων.

Κάτι χωροφύλακες ξεπεταχτήκανε μπροστά μας καὶ κᾶναν
βιαστικὰ νοήματα, Σταματήσαμε: «Γρήγορα! Στὰ πλάγια τοῦ
δρόμου! Στὰ χωράφια!» φωνάζανε. «Μακριὰ ἀπ' τ' αὐτοκίνητο!
Τ' ἀεροπλάνο φανήκανε!».

Ἀρχίσαμε νὰ τρέχουμε μαζί τους καὶ νὰ σκορπίζουμε πα-
λαβωμένοι, ὅσο μπορούσαμε πιὸ μακριὰ ἀπ' τὸ δρόμο. Τὸ χῶ-
μα ἦτανε σκουροκαστανί, μαλακό· ὅπου πατοῦσες κρυφανάβλυζε
νερὸ πού σὲ λίγο γιόμιζε ὄλο τὸ ἔχνος τῆς βαρειᾶς πατούσας

πού αφίνες πίσω σου. Ρίχτηκα πλάι σε μια άγριοτριανταφυλλιά που βρέθηκε μπροστά μου· δεν υπήρχε πουθενά κανένα άλλο προφύλαγμα. Μια στιγμή, δυο στιγμές, τρεις στιγμές· μετρούσες με τους χτύπους της καρδιάς σου· τ' αεροπλάνο ήτανε πιά πολύ κοντά μας· ή πιά κρίσιμη στιγμή, γιατί ό,τι έχει να γίνει θα γίνει τώρα... άφοδ, μιάς και μουγκρίσαν κατάκορφα σου, πάει, τη γλύτωσες πιά.

Σήκώσαμε τα κεφάλια. Τ' αεροπλάνο τραβούσανε νοτιώτερα· δεν περάσανε καν πάνω απ' τα Γιάννενα τούτη τη φορά. Σε μερικά λεπτά άκουστήκανε πάλι από κεϊ οί σειρήνες που δίνανε τη λήξη του συναγερμού. «Από το πρωί δεν έχουνε άφισει αυτόκίνητο γι' αυτόκίνητο», μούλεγε ο χωροφύλακας καθώς, άργοπερπατώντας, ξαναγυρίζαμε στο δικό μας. «Γι' αυτό είμαστε έδω· για να τα σταματάμε, τουλάχιστον, έγκαιρα».

Από δω και κάτω όλα ήταν άνασκαμένα, μαυρα από τη φωτιά που τάχε γλύψει. Τεράστιες τρύπες άνοιγόντουσαν δεξιά και άριστερά· όλη ή πλάτη του δρόμου ήταν καφαλισμένη—σά νάχες σπείρει πάνω της καρβουνόσκονη, που έτριζε κάτω απ' τις ρόδες.

Κάτι τμήματα στρατού ήταν πολυάσχολα· χειρονομώντας επίμονα άνεβοκατεβαίνανε, πηχτά σά μυρμήγκια, ένα δίπλα ύψωμάτακι καταφαγωμένο απ' τη μιά μεριά σά νταμάρι, καφαλισμένο κι' αυτό απ' την κορφή ως τις ρίζες του. Ταρακουνιόντουσαν από δω κι από κεϊ σαστισμένα· σά να μεταναιώνανε άξαφνα, πάλι ξαναγυρίζανε στα βήματά τους. Σκουντούσε ο ένας τον άλλο, μπερδεύόντουσαν, φωνάζανε. Φωνάζανε και χειρονομούσανε άγρια και σε μās που θέλαμε να περάσουμε άνάμεσό τους και κορνάραμε. Κάτι προσπαθούσαν να περιμαζέψουν ή να ξεκαθαρίσουν, φαίνεται, μά ο καθένας τάχανε μήν ξέροντας από που να πρωταρχίσει. Δε μπόρεσα να καταλάβω τί κάνανε. Γύρω τους, τήνα πάνω στ' άλλο, ξετιναγμένα έδω κι έκεϊ, ξεχαρβαλωμένα αυτόκίνητα, σπασμένα κάρα, τσακισμένες ρόδες, σαμάρια, κατακομματιασμένα μουλάρια. Η σκόνη που σηκωνότανε, σύνεφο, απ' όλο αυτό το ταρακούνημα ήτανε καφετιά και σ' έπνιγε. Μύριζε παντού άποκαϊδι και σάχη.

Αρχίσαμε πιά να μπαίνουμε μέσο στα Γιάννενα. Προχωρούσαμε άργά γιατί το φορτηγό μας ήτανε φαρδύ, τα δρομάκια στενά, και τα γκρεμισματα των σπιτιών που τα σκεπάζανε τα κάνανε άκόμη πιά δύσκολα. Στρατιώτες και πολίτες, σκαρφλωμένοι πάνω στους σωρούς απ' τα γκρεμισμένα ντουβάρια, σκυμένοι στα δύο, παραμέριζανε κοτρώνες και δοκάρια, δλόκληρα κομμάτια από στέγες, για να φτάσουνε πιά βαθιά. Πίσω από τοίχους πουχανε μείνει παράξενα όρθοί, άκουγες κλάματα, φωνές, μοιρολόγια. Μέσα στο πρώτο γκρίζο μισοσκόταδο που έπεφτε, δεν θα ξεχάσω ποτέ κάτι τρομαγμένα, κάτι κατάπληκτα μάτια κοριτσιών, που λαμπιρίζανε πίσω από μισάνοιχτες πόρτες, καθώς περνούσαμε— τα μάτια τους και τα χρώματα των φουστάνων τους, κίτρινα, πράσινα, κόκκινα, τόσο

παράξενα για μένα μετά την όμοιομορφία του χακί, πούταν το μόνο χρώμα πουβλεπες τόσο καιρό. Βέβαια, κορίτσια, γυναίκες, έλεγες μέσα σου, χωρίς να πηγαίνει καθόλου ο νους σου σε κακό, χωρίς καμιά έπιθυμία, μά με ένα είδος κατάπληξη που τόσο καιρό είχες σχεδόν ξεχάσει πώς υπάρχουν—γυναίκες δικές μας, της πολιτείας, με τα χρωματιστά τους φουστάνια τα ντεκολτέ τους, τα μπουκλαρισμένα τους μαλλιά.

Ο σωφέρ άναψε τα φανάρια του γιατί δεν έβλεπε πιά καλά κι όλο πέφταμε στα σωριασμένα γκρεμισματα. Κάθε τόσο το κολώναμε για να πάρουμε κανένα άλλο δρομάκι που ίσως να μήν ήτανε έτσι φραγμένο. Ούτε ξέρα πόσες φορές πήγαμε πίσω· μπρός. Είχανε πέσει κι όλοι οί τηλεφωνικοί στύλοι, τα σύρματά τους είχαν κουβαριαστεί σε κουλούρες και μπερδεύομαστε και μέσα σ' αυτά. Ήτανε ή πρώτη φορά που έρχόμαστε στα Γιάννενα και δεν ήξερα που θέλει να καταλήξει ο σωφέρ. Βγήκαμε στο τέλος σε κάτι πιά φαρδιούς δρόμους, σταματήσαμε σ' ένα είδος πλατεία και μούπε να κατεβώ.

Πήρα το μπαστούνι μου, άνοιξα την πλαϊνή πορτούλα, κατέβηκα. Αρχίσα να περπατάω. Περίεργο! Ήταν κάπως σά να περπατάς στον άέρα, το πόδι σου δεν έβρισκε αντίσταση, δεν έβρισκε που να πιαστεί, παραπατούσες, όλα ήταν ίσια και τόσο επίπεδα πουλέγες πώς θα πέσεις. Στην αρχή νόμισα πώς ήταν απ' τη ζάλη του αυτόκινήτου, μά το κεφάλι μου ήταν έντελως ξεκάθαρο. Έτσι παράξενο ήταν το αίσθημα που περπατάω πάλι σε δρόμο πόλης, που δεν έχω ούτε να σκαρφλώσω με ζόρι, ούτε να κατηφορίσω με πηδιές. Μέσο στο σκοτάδι μισοχαμογελούσα κι' άκουμπούσα γερά στο μπαστούνι μου για να μη με πάρουνε για μεθυσμένο, ενώ όλη ή περπατησιά μου είχε εκείνο το βαρύ κυματισμό του βουνίσσιου, που τα πόδια του ποτέ δεν τεντώνονται έντελως και μένουν πάντα κάπως με κλεισμένο γόνατο. Μέσο στη σιωπή και το σκοτάδι άκουγα πολύ παραξευεμένος τη βαρεία μπότα μου να συντρίβει από κάτω της το λεπτό καμμένο χαλικάκι πουταν στρωμένη ή κάτασπρη πλάτη του δρόμου, κι' όλ' αυτά ήταν τόσο μακρυνά, τόσο μακρυνά, πούταν σάν έντελως καινούργια. Με παρεξένεψε άκόμη πολύ όταν ξάφνου ένιωσα πώς δεν περπατάω ίσιος, σάν τους κανονικούς ανθρώπους, με τεντωμένη τη ραχοκοκκαλιά, αλλά με γερτή την πλάτη, με σηκωμένους τους ώμους και με χαμηλωμένο άνάμεσό τους σβέρο και κεφάλι, έτοιμος για σκύψιμο ή για μπρουμύτισμα στο πρώτο σφύριγμα, που για σένα δε μπορούσε νά'ναι τίποτέ άλλο παρά σφαίρα που περνάει κοντά.

Στα δυο πλάγια της φαρδείας πόρτας, φρουροί, ήτανε δυο μεγαλόκορμοι ευζωνοί. Είχα την έντύπωση πώς κάνω πολλή άπρεπη φασαρία καθώς άνέβαινα τα πρώτα μαρμάρινα σκαλιά. Όλα ήταν ήσυχα έδω μέσα, τακτικά. Τάχασα άκόμη πάρα πάνω σάν βρέθηκα άξαφνα κατάφατσα μ' ένα πάμφωτο άσανσέρ. Ένας ξεσκούφωτος στρατιώτης, κοντούλης και πεν-

τακάθαρος, με κινήσεις άθόρυβου θαλαμηπόλου, μ' άνοιγε κι' δλας την πόρτα και με ρωτούσε με μεγάλη ευγένεια που θέλω να πάω και τί επιθυμώ.

Ήταν πολύ άπτόμα δλα τουτα δώ, όσο και να μουχαν πεϊ πώς ή Στρατιά βρίσκεται τώρα στο πιο καινουργιοχτισμένο ξενοδοχείο της πόλης. Βρέθηκα πολύ περισσότερο στο στοιχειό μου σαν βγήκα πάλι στο σκοτάδι για να πάω να συναντήσω τον συνταγματάρχη που θα παραλάβαινε το ύλικό. Δεν μπορούσα να σχηματίσω καμιά γενικώτερη ιδέα για την πόλη. Πήγαινα πεζή και τ' αυτοκίνητο έρχόταν άργά-άργά από πίσω μου. 'Απ' αυτή τη μεριά δεν είχαν γίνει φαίνεται, καταστροφές. "Όλα ήταν παράξενα γαλήνια έδω. "Αναβα κάθε τόσο το φανάρι μου για να κυττάω τα νούμερα. Τα κάγκελα, οι πορτίτσες, το κηπάκι, τα συμμετρικά λουλούδια, δλ' αυτά σου κάναν πολλή περιέργη έντύπωση, έτσι κάπως, δλα, σαν παιγνιδάκια· μικροσκοπικά, κουκλίστικα—τόσο παράξενα και τόσο περιττά χαριτωμένα.

Ο συνταγματάρχης δεν ήτανε έδω. Κάποιος στρατιώτης, για ναμέ περιποιηθεί, μ' έμπασε σ' ένα δωμάτιο και γύρισε το διακόπτη. Μά μ' ένοχλούσε φοβερά στα κάγκελα αυτό το ώμο ηλεκτρικό φώς· με ζάλιζε πολύ καθώς έπεφτε και λαμποκόπαγε έντονα πάνω στο μεγάλο λουστραρισμένο κιτρινωπό γραφείο και ριχνότανε μετά μ' δλη του τη φόρα πάνω στους κάτασπρους τοίχους και το ταβάνι.

Βγήκα πάλι στο κηπάκι, κάθισα σ' ένα πεζούλι και κάπνισα. Οί στρατιώτες κι' ό σωφέρ είχαν κουβαλίσει σ' ένα δωμάτιο του βάθους τα πράματα, είχαν καθίσει εκεί να ξεκουραστούν, κι' από την πόρτα, πουχε μείνει όρθάνοιχτη, άκουγα το μακρυνό μουρμουριτό απ' τις κουβέντες τους. Γύρω μου τα λουλούδια μυρίζανε γλυκά, ένας γρύλλος, κάπου κρυμένος πολύ κοντά μου, κάθε τόσο άρχιζε δειλά το τραγούδι του, έκανε μιά περίφημη άστροφεγγιά, δε σκεφτόμανε τίποτα - τίποτα, ίσως νάθελα μόνο να κοιμηθώ, έτσι χωρίς να με κουνήσουνε ποτέ από δώ.

Κι' άξαφνα δλα τα παντζούρια του άπέναντι σπιτιού άνοιξαν με πάταγο, χτυπηθήκαν στους τοίχους, φώς και φωνές ξεχύθηκαν, κάποιιοι κουτρουβαλοῦσαν σαν παλαβοί μιά ξύλινη σκάλα με σιδερένιες βέργες, τρεις στρατιώτες ξεμπάρκαραν με μιάς από την πόρτα, βρεθήκαν στη μέση του δρόμου, χοροπηδοῦσαν, άγκαλιαζόντουσαν, φιλιόντουσαν, είχανε ένα χαρτί στα χέρια που δλο τάρπαζε ό ένας τ' άλλου και φωνάζανε, ξελαρυγγιαζόντουσαν: «Ειρήνη! "Εγινε Ειρήνη! Τώρα πήραμε τηλεγράφημα! Ειρήνη! Μας ήρθε τηλεγράφημα! Τώρα! Νάτο! Ειρήνη! Ειρήνη!».

Κείνη την ώρα ήρθε ό συνταγματάρχης και τον άκολούθησα στο γραφείο του. Ήταν βαρύς, φανερά ένοχλημένος ίσως, άμιλητος. Φτάσανε βιαστικά κι' άλλοι τρεις συνάδελφοί του. Τούς είπε «Καθήστε» κι' υπέγραφε βιαστικά και νευρια-

σμένα ό,τι χαρτιά έπρεπε να μου παραδώσει. "Ήτανε φανερό πώς δεν ήθελε να μιλήσει μπροστά μου. Δεν ήξερα τί να σκεφτώ. "Όλα τουτα ήταν σαν κακό όνειρο. Πήρα τα χαρτιά, χαιρέτησα και βγήκα. Μ' είχαν ζώσει τα φείδια, γιατί τί είδους ειρήνη μπορούσε νάναι τούτη δώ, με τούς Γερμανούς μέσ' στην "Ελλάδα;

Μπροστά στον κήπο είχε ξεσπάσει πραγματικός πανζουρλισμός. "Όλα τα παράθυρα των γύρω σπιτιών, ξετινάζοντας τη συσκότιση που τα πίεζε τόσο καιρό, είναι πάμφωτα, όρθάνοιχτα· άνθρωποι σκύβουνε από κει, χειρονομούνε παλαβά, κάτι φωνάζουνε σ' όσους έχουν μαζευτεί από κάτω· όλος ό δρόμος βουίζει από φωνές, από τραγούδια· πολίτες και φαντάροι έχουνε στήσει χορό· φιλιούνται σαν σε "Ανάσταση, φωνάζουν «Χριστός "Ανέστη! Ειρήνη! Στα σπίτια μας! Τέλειωσε! Ειρήνη!».

Μένω μουγγός, κολλημένος στον τοίχο—κι έτσι σούρχεται να φωνάξεις, να τους βγάλεις απ' το τύφλωμά τους· πονάς και μένεις κατάπληκτος με το τύφλωμά τους, μ' αυτή την άπλοϊκή χαρά τους, που έτσι μεθύσανε με μιά λέξη χωρίς ν' άναρωτιώνται τίποτε άλλο.. Κι εκείνο που μου κάνει, ίσως, την πιο δύσπρη έντύπωση, είναι πώς σ' δλα αυτά πρωτοστατοῦν, με περισσότερο τρέλλα και μέθη απ' όλους τους άλλους, κάτι μεγάλοι έφηβοι, κάτι σχεδόν είκοσάχρονα παλληκάρια, που θα μπορούσαν έδω και καιρό να το κρατήσουν το ντουφέκι, κι είναι άκριβώς σα να ζουρλαίνονται τώρα απ' τη χαρά τους που δεν θα πάνε πια να πολεμήσουν κι αυτοί, πώς είναι έλεύθεροι πια για να μην πάνε πια να πολεμήσουν, πώς αυτό και μόνο σημαίνει «ειρήνη» γι' αυτούς.

Τ' άφισαμε πίσω μας δλ' αυτά. Είχα τραβήξει από το μανίκι το στρατιώτη που μουχανε δώσει και ξεκινήσαμε. Τον σωφέρ, μετά κάτι άλλες δουλειές που είχε θα τον συναντούσαμε στην επάνω πλατεία. Δεν μιλούσα. Κι' ό στρατιώτης, δίπλα μου καθώς προχωρούσαμε, δεν ξέρω γιατί δε μιλούσε. Φαίνόταν σοβαρό παιδί, μορφωμένο. «Τί είδους ειρήνη!», είχε πει κι αυτός.

Θάχαμε φτάσει πια, φαίνεται, στο κέντρο της πόλης. "Όλα ήτανε θεοσκότεινα και κλειστά. Μπροστά στα μαγαζια σκουνητροῦσες πάνω στα στραπατσarisμένα τα ρουλά τους που με τον βομβαρδισμό είχαν ξεφύγει απ' τις πόρτες τους. Πυκνά μπουλούκια είχανε σχηματιστεί πάνω στο πεζοδρόμιο και το δρόμο. "Όσοι φτάνανε τελευταίοι στριμωγόντουσαν γύρω τους κοι σηκωνόντουσαν στα νύχια για ν' άκούσουν.

«Είναι ένα άισχρό ψέμμα!» φώναζε άγανακτισμένα μιά φωνή. «Τώρα μόλις, με τα ίδια μου τ' αυτιά, άκουσα το διάγγελμα από το ραδιόφωνο: "Αντίστασις μέχρις έσχάτων είπε».

Ναι, ναι, φωνάζανε κι άλλες φωνές έδω κι εκεί. Τ' άκούσαμε κι εμείς: «"Αντίστασις μέχρις έσχάτων».

«"Απολύτως βέβαιο, λέγανε με άτράνταχτη σιγουράδα κάτι άλλοι άξιωματικοί λίγο πιο κάτω. Τί καθόσατε και το συζη-

τάτε· Ὑπεγράφη. Ἀπὸ ἀπόψε τὰ μεσάνυχτα παύει κάθε ἐχθροπραξία».

Ἀνοίγαμε μὲ δυσκολία δρόμο μὲ τὸ στρατιώτη καὶ προχωρούσαμε. Τὰ πράματα ἦταν πολὺ μπερδεμένα, ὑποπτα. Ὅρισμένως κάτι συνέβαινε. Ὅρθες ξιφολόγχες γυάλισαν μουντά μέσ' στὸ σκοτάδι. Κάποια φασαρία γινότανε πιὸ κεῖ· σπρωξίματα· κάποιος ἀντιστεκότανε· κοντάκια συγκρούοντουσαν· ὅλ' αὐτὰ στὰ μουγγά, χωρὶς φωνή.

«Πιάνουν ὅποιον διαδίδει γιὰ εἰρήνη», εἶπε κάποιος πού πέρασε βιαστικά διπλά μου σὰ νὰ τόσκαγε. Μιά ἄλλη περίπολος ἦταν μπροστά μου. Πλησίασα τὸν ἐπι κεφαλῆς ἀξιωματικό. «Ὅχι, μοῦπε μὲ πεποίθηση κατηγορηματικά. Μὴν πιστεύετε τέτοιες διαδόσεις. Μείνετε ἡσυχος».

Δὲν ἦταν δυνατόν νὰ βγάλεις κανένα μὰ κανένα θετικό συμπέρασμα. Κάθε δυὸ βήματα ἢ μιὰ εἴδηση ἀναποδογύριζε τὴν ἄλλη. Σὲ μιὰ στενὴ πάροδο, ἀπὸ μιὰ σχισμάδα, εἶδαμε λίγο φῶς. Χτυπούσαμε ἐπίουνα. Μᾶς ἀνοίξανε στὸ τέλος. Θέλαμε κάτι νὰ βάλουμε στὸ στόμα μας, νὰ πιούμε, τοῦλάχιστον, ἕνα ποτήρι νερό, προτοῦ ξεκινήσουμε πάλι γιὰ τὸν Ἅγιο-Νικόλαο.

Ἦταν ἕνα μικροσκοπικὸ ζαχαροπλαστεῖο, μὲ τέσσερα ὄλα ὄλα μαρμάρινα τραπεζάκια. Πίσω ἀπ' τὸ ταμεῖο καθόταν μιὰ χοντρή μεσόκοπη γυναῖκα, μὲ κόκκινα κλαμένα μάτια. Ὅλο ἀναστέναζε βαθιὰ καὶ τὸ στήθος της κάθε φορὰ ξεπερνοῦσε τὰ ξύλινα καγκελάκια, κι' ὕστερα πάλι χανόταν.

«Ἀπ' τὸ πρῶτ' δὲ μπορεῖ νὰ συνέλθει», ἔλεγε ὁ ἄντρας της, κουνώντας τὸ κεφάλι του, καθὼς ἔφερνε τὰ νερά καὶ κάτι πλακουτσούς κουραμπιέδες, ποῦταν ὅ,τι εἶχε νὰ μᾶς προσφέρει τὸ μαγαζί. «Μὰ μήπως δὲν ἦτανε γιὰ νὰ σαλέψει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου; Ἔ, δόξα σοι ὁ Θεὸς πού γένηκε πιά εἰρήνη καθὼς λένε, δόξα σοι ὁ Θεός!»

—Δόξα σοι ὁ Θεός! ἀναστέναζε βαθιὰ πίσ' ἀπ' τὸ ταμεῖο, σὰν ἀντίλαλος, κι' ἡ γυναῖκα καὶ σταυροκοπήθηκε ἀργὰ καὶ κατανυκτικά τρεῖς φορές.

Τρώγαμε τοὺς κουραμπιέδες καὶ δὲ μιλούσαμε. Ὁ γέρος πῆρε μιὰ καρέκλα καὶ κάθισε ἀπέναντί μας. Εἶχε μακριὰ ριχτά μουστάκια· μὲ τὰ ὀλοστρόγγυλα θαμπὰ μάτια του μᾶς κυττοῦσε κατάφατσα.

Μόλις ἀκούσαμε τὸ πρῶτ', τὸν πρῶτο συναγεμῶ, ἔλεγε, τρέξαμε ἀμέσως στὸ Κάστρο. Κάστρο λέγαμε εἶναι αὐτό, χρόνια καὶ χρόνια κρατάει, τρεῖς πῆχες πάχος ντουβέρια ἔχει—καὶ μήπως εἶχες καὶ πουθενά ἄλλοῦ νὰ πᾶς; Στιβαχθήκαμε ἐκεῖ μέσα, στὰ μπουντρούμια του, πατεῖς-με, πατῶ σε. Στὴν ἀρχὴ λέγαμε πῶς εἴμαστε καλὰ ἐδῶ μέσα ὥσπου ν' ἀκούσουμε τὴ σειρήνα νὰ σημαίνει τὴ λήξη. Ὑπομονὴ λέγαμε· ἔ, βάλε δέκα λεφτὰ ἀκόμη, εἴκοσι, τὸ πολὺ μισὴ ὥρα· ὅπου νᾶναι θὰ τὸν ἀκούσουμε τὸν ἦχο της. Ἦτανε πίσσα τὸ σκοτάδι, ὄλοι οἱ τοῖχοι στάζανε νερά· μὲ τόσα μαζεμένα χνώτα ὁ μουχλιασμένος ἀγέρας ὄλο καὶ βάραινε πιὸ πολὺ· σουρχόταν, ἔτσι, σὰ λιγοθυ-

μιὰ ἀνάβαμε σπύρτα καὶ σβύνανε ἀμέσως. Τὰ παιδιὰ ἀρχίσανε νὰ μιζοκλαῖνε στὴν ἀρχή, ὕστερα κλαίγανε δυνατὰ μπηξανε τὶς φωνές οἱ γυναῖκες· νὰ βγοῦμε! ἀφίστε μας νὰ περάσουμε! Χριστέ μου, τὸ παιδί μου! θὰ σκάσει τὸ παιδί μου, τὸ παιδί μου! Παναγιὰ μου, ἀέρα! — Μὰ καὶ πῶς νὰ τὸ κουνήσεις πού ἀπ' ἔξω δὲν ἔπαυε οὔτε μιὰ στιγμή ἐκεῖνο τὸ μπουμπουνητό;

Εἶχα ἀγκαλιάσει τὴ γυναῖκα μου καὶ τῆς ἔλεγα: ὑπομονὴ καὶ κάνε τὸ σταυρό σου, καὶ τώρα ὅπου νᾶναι θὰ τὴν ἀκούσουμε τὴ σειρήνα. Κι' ἀπάνω στὸ λόγο μου—πῶς νὰ σοῦ δώσω νὰ καταλάβεις τί γένηκε;— ἦταν σὰ νὰ βουλιάζει ὄλο τὸ Κάστρο, μ' ὄλο τὸ ψῆλος του, πάνω στὸ κεφάλι σου. Ἀπὸ τὴν πολυκαιρία καὶ τὰ νερά, ἦτανε σάπια, βλῆπεις, πιά τὰ ντουβέρια· θεριὰ μονάχα ἦτανε τὸ πάχος τους· ἀπὸ μέσα ὄλα τους εἶχανε κουφαλιάσει σὰ σφουγγάρια. Ἀνοίγαμε μὲ βουητό οἱ τοῖχοι ἐπάνω σου· ταιριζιές, φωνές, βόγγοι—τί ἄλλο μπορεῖ νάχει ἡ Κόλαση; Οὔτε κι ἐγώ, οὔτε κι ἡ γυναῖκα μου, ξέρουμε πῶς βρεθήκαμε ἔξω—ἄλλοῦ ὁ ἕνας, ἄλλοῦ ὁ ἄλλος. Πάνω ἀπὸ τρᾶκόσιοι μείνανε γιὰ πάντα ἐκεῖ. Ὁ Παντοδύναμος ἄς ἀναπάψει τὴν ψυχὴ τους, γιὰ τὸν ἔλαχε φρικτὸς θάνατος, παιδί μου, φρικτὸς θάνατος· ὄχι τοῦ θεοῦ.

Ὁ γέρος σταυροκοπήθηκε, κι ἔτσι, ἀσυναίσθητα σχεδόν, σὰ νὰ γινόταν τούτη τὴ στιγμή κανένα μνημόσυνο, κάναμε καὶ μεῖς οἱ δυὸ τὸ σταυρό μας. Ἀπ' τὸ ταμεῖο ἡ γυναῖκα ἔκλαιγε πάλι μέσα σ' ἕνα μεγάλο σκούρο μαντήλι. «Δὲν μπορῶ ἄλλο, ἔλεγε μ' ἀναφυλλητὰ, δὲν μπορῶ ἄλλο, Κωσταντῆ. Νὰ τελειώσει πιά ὁ πόλεμος· δὲν εἶναι ἀνθρωπινὸ πρᾶμα, Κωσταντῆ, ὁ πόλεμος».

Κεῖνη τὴν ὥρα χτύπησε ἡ πόρτα· θὰ χτύπησε, φαίνεται συνθηματικά, γιὰ τὸ γέρος σηκώθηκε ἀμέσως ν' ἀνοίξει λέγοντας: «Νὰ τοῦτος ἐδῶ θὰ τὰ ξέρει καλὰ τὰ νέα. Ἡσύχασε».

Μπήκε ἕνας, πάρα-πολὺ ἡλικιωμένος γιὰ τὸ βαθμὸ του, ὑπολοχαγός. Τ' ὀλοστρόγγυλο τσιτωτὸ πρόσωπό του, πού παρ' ὄλα τὰ χρόνια του ἐξακολουθοῦσε νάχει ἕνα μωρουδίσιο χαμόγελο, τὰ παχουλά κοντοδάχτυλα χέρια του, ὄλες οἱ ἀργές κινήσεις του ποῦταν σὰ ν' ἀποδιώχνουν ἡρεμὰ τὸ κάθε τί, σοῦ δίναν ἀμέσως τὸν ἀνθρώπο πού δὲ θὰ δονήθηκε ποτὲ ἀπὸ κανένα πάθος. Φοροῦσε ἀκόμη καὶ τώρα, μέσ' στὸν πόλεμο, τὸ μαῦρο του εἰρηνικὸ βρακί, καὶ καθὼς κατάλαβα σὲ λίγο, τελειώνοντας τὸ γραφεῖο του, ἐρχότανε κάθε βράδι ἐδῶ, γιὰ νὰ τοῦ τυλιξοῦνε στὸ χαρτί τοὺς ἀγαπημένους του κουραμπιέδες, πού τοὺς ἔτρωγε μετὰ, μόνος του, στὸ ἐργένικο κατάψυχο δωμάτιό του. Εἶχε χουφτώσει τὰ χέρια του, τῶνα μέσα σ' ἄλλο, καὶ κοιτώντας τα μὲ προσοχὴ τὰ γύριζε ἀργά-ἀργὰ γύρω-γύρω σὰν παιγνιδάκι, σηκώνοντας συγχρόνως καὶ τοὺς ὤμους.

Ναί, ἔλεγε μὲ τὴ λεπτὴ του ἀχρωμὴ φωνή, ἀπαντώντας στίς ἐπίμονες ἐρωτήσεις τοῦ γέρου καὶ σάμπως αὐτὰ πού ἀνάφερνε τώρα νὰ μὴ συμβαίνουν τούτη τὴ στιγμή σὲ μᾶς, ἀλλὰ κάπου

σέ μιὰ χώρα τῆς Νότιας Ἀμερικῆς—βεβαίως γιὰ εἰρήνη μιᾶνε ἢ μᾶλλον γιὰ ἀνακωχή...

Βγήκα πάλι στοὺς σκοτάδι τοῦ δρόμου μὲ ἀκόμη βαρύτερη καρδιά. Ἄπ' τὸ βορεινὸ στενὸ δρομάκι ποῦ ἀπὸ τὸ ἔμπα τῆς πόλης στριφογύριζε στενάχωρα μέσα σὲ χαμηλόσπιτα γιὰ νὰ καταλήξει ἐδῶ, στὴν ἐπάνω πλατεῖα, ποῦταν κι αὐτὴ κυκλωμένη γύρω-γύρω ἀπ' τὰ κολλητὰ ντουβάρια τῶν ψηλότερων σπιτιῶν τῆς, ὅλο καταφάνανε τῶνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο, τμήματα πεζικοῦ. Ἔπρεπε ἀναγκαστικὰ νὰ διασχίσουν τὰ Γιάννενα, γιὰ νὰ ξαναβροῦνε τὸν ἐλεύθερο δρόμο καὶ νὰ τραβήξουνε πάρα-κάτω. Οἱ ἀξιωματικοὶ τους, σὲ ἀμηχανία, τὰ σταματοῦσαν ἀπότομα, γιὰ νὰ δοῦν πῶς θὰ τὰ περάσουν, συντεταγμένα, μέσα σὲ τούτῃ τὴν ἀναταραχὴ καὶ τὴν πῆχτρα ποῦ γιόμιζε ὅλο τὸ χῶρο μὲ ἄλλα τμήματα ποῦ περιμένανε κι αὐτὰ τῆ σειρά τους, μὲ ὀχήματα μὲ μουλάρια, μὲ ἀνήσυχες μοτοσυκλέτες ποῦ φεύγανε ἀξαφνα καὶ βροντοκοπούσαν ἐδῶ κι ἐκεῖ. Οἱ ἄνδρες τους σταματοῦσαν σ' ἀτέλειωτες γραμμές, ὁ ἓνας κολλητὰ στὴν πλάτη τοῦ ἄλλου. Δὲν ἄκουγες οὔτε φωνές, οὔτε διαμαρτυρίες—τέτοια ἦταν ἡ κούρασή τους. Τὸ μόνο ποῦ θάθελαν ὅλοι τους, θάταν νὰ ξαπλώσουν, μὰ ἐδῶ δὲν εἶχες θέση οὔτε γιὰ ἓνα πλάγιο βῆμα.

Ψάχναμε τὸ αὐτοκίνητό μας μέσα σ' ὅσα εἶχαν ἀραδιαστεῖ, ὅμοια ὅλα τους, τῶνα κολλητὰ—κολλητὰ μὲ τᾶλλο. Ξεχειλιζανε ἀπ' τὴν πλατεῖα καὶ γεμίζαν ἀκόμη κι ἄλλους δυὸ κατήφορους. Μὲς' στοὺς σκοτάδι πιάναμε φανάρια, πασπατεύαμε καπὸ, φωνάζαμε τῶνομα τοῦ σωφέρ. Θὰ μᾶς ἔψαχνε και κείνος, μὰ τί νὰ ξεχωρίσεις μέσα σὲ τούτῃ τῆ μαύρη θάλασσα, ποῦ δώστου καὶ βαρυκοματίζε, σκουντροῦσε στὰ γύρω ντουβάρια καὶ ξαναρχόταν πάλι μὲ φόρα ἐπάνω σου;

Ἦτανε φανερὸ πῶς ὅλα τούτα τὰ νεοφτασμένα τμήματα δὲν ἤξεραν τίποτα γιὰ τίς φήμες. Μόνο μερικοὶ ἀξιωματικοὶ τους ποῦ τώρα, φαίνεται, τίς πρωτακούγανε, εἶχανε σχηματίσει ἓνα μικρὸ κύκλο κοντὰ μου καὶ κάτι σιγοψυθυρίζανε μεταξύ τους, μὰ σωμαίνανε ἀμέσως φιλύποπτα, μόλις, τάχα τυχαῖα, πλησιάζα περισσότερο. Ἐξοργισμένοι κι ἀμήχανοι συγχρόνως φαινότουσαν—κι ὅλο κυττάζανε κατὰ τοὺς ἄνδρες τους. Ἄπὸ χίλια μέτρα μακριὰ καταλάβαινες πῶς εἶναι ἀξιωματικοὶ τῆς γραμμῆς ποῦχανε ζυμωθεῖ μαζί τους, πῶς νοιώθουνε γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἄντρες ἓνα βαρὺ συναίσθημα εὐθύνης, καὶ πῶς δὲ θὰ ξέρουν τί ἀπάντηση θὰ δώσουν σὰ θάρθει σὲ λίγο ἢ ὥρα τους ν' ἀπαντήσουν.

Τὸν βρήκαμε ἐπὶ τέλους τὸν σωφέρ. Ὁ,τι ἔλεγε πιά νὰ φύγει. Ἦταν πολυλογᾶς κι εὐθυμος. Ὅρισμένως κάπου τάχε κοπανήσει. Ὁλο αὐτὸ τὸ πανηγύρι, ἔλεγε γελώντας καθὼς κολώναμε ἀπότομα καὶ τρακέρναμε σ' ἓνα πίσω μας αὐτοκίνητο, τὸν κάνει νὰ σπᾶει κέφι. Ἐρὲ μάνα μου, γλέντι ποῦ ἔχει νὰ γίνε! Θὰ δεῖς τώρα τοὺς γαλονάδες νὰ παίζουνε παίρνω ἀμπάριζα καὶ βγαίνω! Ἔφτυνε μέσ' στὶς δυὸ χοῦφτες του, τίς ἔτριβε δυ-

νατὰ τῆ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, καὶ ξανάρπαζε πάλι τὸ βολάν. Εἰρήνη! βρὲ ξέρεῖς τί πᾶ νὰ πεῖ εἰρήνη! (καὶ χοροπήδαγε μὲ τὸν πεινιό, σὰ μικρὸ παιδί, πάνω στοὺς κάθισμά του). Σπίτι μου, σπιτάκι μου, κι ἡ λεγάμενη δίπλα, καὶ νὰ μὴ χαιρετᾶς στοὺς δρόμο παρά ὅποιον σοῦ γουστάρει—καὶ σὰν εἶσαι ἀναποδιασμένος, νὰ τοὺς στέλνεις ὅλους στοὺς διάολο. Μάλιστα, αὐτὸ θὰ πεῖ. Ἐλευθερία—κι ὄχι καραβανάδες, κι ἔλα δῶ ἐσύ, καὶ κάτσε προσοχή, καὶ ἐν-ντὲ-τρουά, μάρς, λὲ-ζαμφάν, λὲ-ζαμφάν!

Τᾶλεγε καὶ μόνος του σπαρτάραγε στὰ γέλοια, κι ὅλο ταρακουνιότανε σὰν παλαβὸς μὲ τὰ πεντάλ, μὲ τὰ φρένα, μὲ τὸ τιμόνι, ἔβγαζε τσιγάρο καὶ μοῦ τῶδινε νὰ τοῦ τ' ἀνάψω, κι ὅλο ἤθελε νὰ τοῦ σκουπίσω τὸ τζάμι, γιατί, λέει, δὲ βλέπει καλά. Οὔτε κὰν εἶχε δώσει καμιά σημασία σ' ὅσα στὴν ἀρχὴ εἶχα προσπαθήσει νὰ τοῦ πῶ γιὰ νὰ τὸν κάνω νὰ καταλάβει τί εἶδους εἰρήνη εἶναι τοῦτο δῶ ποῦ τὸν κάνει ἔτσι νὰ χαιρεταί. —Ἄστα αὐτὰ, ἄστα αὐτὰ, συνάδελφε, ἔλεγε καὶ σταμάταγε λίγο τῆ φόρα τοῦ αὐτοκινήτου σὰ νᾶμαστε οἱ δυὸ μας, πεζοί, στοὺς δρόμο καὶ κάθε τόσο κοντοστεκόταν γιὰ νὰ μοῦ ἀποδείξει τὸ ἐπιχείρημά του—γιατί μᾶς ἔχουν πρῆξει μὲ κάτι τέτοια. Πές μου: ἐγὼ θὰ πάω, ναί ἢ ὄχι, στοὺς σπιτι μου;

Κρατοῦσε μόνο μὲ τῶνα χέρι τὸ βολάν, ἔσκυβε τὸ μισὸ κορμί του ἐξῶ ἀπ' τὸ πορτάκι, καὶ τινάζοντας τὸ χέρι του μ' ἀνοιγμένα ὅλα τὰ δάχτυλά του φώναζε σὰν παλαβὸς σ' ὅσα τμήματα συναντούσαμε κάθε τόσο: «Εἰρήνη! Εἰρήνη! Στὰ σπιτία μας!» Στὴν ἀρχὴ τὸν τράβηξα, μὰ γύρισε καὶ μὲ κοίταξε ἔτσι κατάπληκτος, τόσο ἀπορημένος γιὰ τὸ τί ζητᾶω ἀπ' αὐτόν, κι ὅλη αὐτὴ ἡ ἀπορία ἦταν ἔτσι παιδικὰ ζωγραφισμένη στοὺς πανευτυχισμένο του πρόσωπο, ποῦ τὸν παράτησα.

Ἄπὸ τὴν ἀριστερὴ μας μεριά, καθὼς ἔμεῖς ἀνεβαίναμε, γραμμῆ, δυὸ-δυὸ στὶς ἄκρες τοῦ δρόμου γιὰ νὰ μᾶς ἀφίσουν τόπο νὰ περάσουμε, κατηφορίζανε τὰ τμήματα.

Στὶς στροφές, καθὼς τοὺς ἀγκαλιάζανε τὰ φῶτα μας καὶ τοὺς κάναν νὰ κλείνουν τὰ μάτια, τοὺς ἔβλεπες πιὸ καλά: κάτασπροι ἀπ' τὴ σκόνη, μὲ πηχτὰ γένεια, κουρελήδες σχεδόν, μὲ ξεκοιλιαμένες ἀρβύλες—ἄλλοι μὲ τυλιγμένα πανιά στὰ πόδια τους, τὰ δίκωχά τους ζουπιγμένα, στραβά, ἄλλα πᾶνω στὰ φρύδια κι ἄλλα στὴν κορφή τοῦ κεφαλιοῦ, μὲ τὰ ντουφέκια τους ἄλλοι στοὺς χέρι, ἄλλοι στὸν ὦμο, ἄλλοι, σὰν τὸν τσοπάνο μὲ τὴν γκλίτσα στοὺς σβέρκο, καὶ τὰ δυὸ χέρια κρεμασμένα ἀπὸ πᾶνω του, ποῦ πῆγαιναν σὲ κάθε βῆμα ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, σὰν ξένα πιά, ἀπ' τὴν κούραση.

Ἐβλεπες ἀπ' τὸ ἀπότομο σταμάτημά τους τὸ σάστιμα ποῦ σκόρπαγε ἢ φωνή του—κι ὕστερα νὰ τρέχουν πίσω, σ' ἐκείνους ποῦ θᾶκούσαν, ἴσως, πιὸ καλά: τρέχανε πίσω μας γιὰ νὰ μᾶς φτάσουνε: κι ὅταν ἀκούγανε, ὅταν ὁ ἓνας τῶλεγε τ' ἄλλουνοῦ, ὅλα τὰ δίκωχα τινάζοντουσαν στὸν ἀέρα καὶ φιλοῦσε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο: σηκώνανε ψηλὰ τὰ δυὸ χέρια, κουνώντας χαιρετιστικὰ σὲ μᾶς τὰ ντουφέκια τους.

Σφιγγότανε ή καρδιά μου βλέποντας αυτά τ' άπλοϊκά χω-
ριατικά παιδιά που την πιστεύανε τούτη την ειρήνη. Μά το πιο
παράξενο ήτανε πως άλλα τμήματα, πιο ψηλά, την ξέρανε πια
σαν κάτι παλιό και κατεβαίνανε, παρ' όλη την κούρασή τους
και τραγουδώντας, κι από μακριά, εκείνα ήτανε που μας φω-
νάζανε «Ειρήνη! Ειρήνη!» μόλις βλέπανε να ξεμυτίζει απ' τό
πορτάκι τὸ χέρι τοῦ σωφέρ.

Όταν φτάσαμε στὸν Ἅγιο Νικόλαο χωρίσαμε· ὁ σωφέρ
τράβηξε ἄλλοῦ, ὁ στρατιώτης ἄλλοῦ· ἐκεῖ ποῦφτασα ἐγὼ ἔλοι
κοιμόντουσαν κατω ἀπ' τὰ δέντρα. Μόνο ὁ Καψωμένος ποῦχε τὸ
κρεβάτι του δίπλα στὸ δικό μου με πήρε εἶδηση καὶ με ρώτησε
μισοκοιμισμένος: «Ἦρθες, Γιάννη; Τί νέα;»

«Τίποτα» ἀπάντησα καθὼς ἀνασήκωνα τις κουβέρτες γιὰ
νὰ ξαπλωθῶ. Γύρω ἦταν σκοτάδι βαθύ, ἤσυχα. Ἔμενα ἀνά-
σκελα, κυττώντας, μέσα ἀπ' τὰ φυλλώματα, δυὸ ἄστρα που λά-
μπανε πεντακάθαρα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΡΑΤΗΣ

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ «Συμφωνία» ποῦ-
χει σὰ θέμα τὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο)

Σ Τ Ο Υ Σ Α Ι Ω Ν Ε Σ Τ Ω Ν Α Ι Ω Ν Ω Ν

*Θέ μου, καὶ τί νὰ γίνῃκα
τοῦ κόσμου οἱ ἀντρεωμένοι!*

Σοῦ στήνω μιὰ καλύβα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων
Ἔναν κῆπο νὰ περπατᾷς ἕνα ρυάκι νὰ καθρεφτίζεσαι
Μιὰ πλούσια πράσινη φραγὴ νὰ μὴ σὲ βρίσκει ὁ ἄνεμος
Ποῦ βασανίζει τοὺς γυμνοὺς στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων
Σοῦ στήνω τ' ὄραμά σου πάνω σ' ὄλους τοὺς λόφους
Νὰ σοῦ φυσάει τὸ φόρεμα ἢ δύση με δυὸ τριαντάφυλλα
Νὰ γέρνει ὁ ἥλιος ἀντίκρου σου καὶ νὰ μὴ βασιλεύει
Νὰ κατεβαίνουν τὰ πουλιὰ νὰ πίνουνε στίς φοῦχτες σου
Τῶν παιδικῶν ματιῶν μου τὸ νερὸ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

«Ὁμίγη καὶ ἥλιος»

Α Π Ο Μ Ε Σ Η Μ Ε Ρ Ο

ΟΡΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΥΝΙ χτύπαγε πάνω σ' ἕνα κομμάτι κιτρι-
σιμένομάραρο. Ἔσκαβες καὶ ἡ ἀξίνα θρυμμάτιζε ἕνα χωματένιο ἄγγειο.
Οἱ ἄνθρωποι εἶχανε συνηθίσει νὰ φέρνουν στὸ φῶς θαμένους θεοὺς
ἢ ν' ἀνησυχοῦν τοὺς νεκροὺς που τοὺς εἶχαν κούψει μέσα στὴ γῆς.
Καθαρίζουν τ' ἀγάλματα καὶ τ' ἄγγεῖα ποῦχαν τὸ χρῶμα τοῦ κερα-
μιديوῦ. Ἔτσι οἱ θεοί, που τοὺς εἶχαν λατρέψει μιὰν ἄλλοτινὴ ἐποχὴ,
ξανάβλεπαν πάλι τὸ φῶς καὶ ἐγέμιζαν τοὺς ἀνθρώπους μ' ἕνα παρά-
ξενο αἶσθημα.

Ἐνιωθάν ἕνα μυστικὸ σεβασμὸ γι' αὐτοὺς που εἶχαν φοβίσει
τοὺς ἀνθρώπους τῶν περασμένων καιρῶν καὶ που προστά τους θυσι-
άζαν δαμάλια ἢ πρόσφεραν κἀνιστρα γεμάτα ὀπωρικά καὶ κοῦπες
γεμάτες κρασί. Ἄρχιζαν νὰ νιώθουν ἀγάπη γιὰ τοὺς ἄκακους ἐκείνους
θεοὺς καὶ συμπάθεια.

Ἐνα γλωσσίδι γῆς εἶχε προχωρήσει ὡς μέσα στὴ θάλασσα καὶ
ἔγλυφε ἔτσι τὸν ἀρμυρὸ της καιρὸ. Στὴν ἄκρη του ἔμεναν ὄρθιες με-
ρικὲς κολῶνες μαλακωμένες ἀπ' τὸν ἀλατισμένο ἀέρα. Ὁλος ὁ τόπος
πρασίνιζε ἀπὸ χαμηλοὺς θάμνους καὶ ἀραιὰ κοντόσωμα πεῦκα, που κα-
τηφόριζαν καὶ ἔφταναν στίς ἄκρες τῆς θάλασσας. Ἐκεῖ ἀνακατενόταν
ἢ μυροσουλὰ τοῦ θαλασσινοῦ ἀνέμου με τὸ ρετσίνι τῶν πεύκων.

Σκάβοντας τὸ καινούργιο ἀμπέλι εἶχε βρεῖ ἕνα μικρὸ ἀνάγλυφο
που ἔδειχνε μιὰ κοπέλλα που τὴν χτένιζαν καὶ τὴν ἀρωμάτιζαν. Πῆγε
καὶ τῆς τὸ χάρισε.

—Θὰ τὴν ἐτοιμάζουν γιὰ γάμο, τοῦ εἶπε, ἀφοῦ τὴν ἐκοίταξε.

Στὸ ἴδιο μέρος εἶχε βρεῖ ἕνα ἄγαλμα ἀκόμα στὸ μπόι ἑνὸς μι-
κροῦ κοριτσιοῦ. Μιᾶς χορευτρίας ὅπως ἔδειχνε ἡ στάση τῶν χειρῶν,
τὰ πόδια της καὶ ὁ ἀνασηκωμένος χιτώνας της.

Ἡ ἀνοιξη εἶχε κρεμάσει ἀπ' τις ἄκρες μιᾶς βεντάγιας. Σταμάτα-
γες κοντὰ στὸ νερὸ. Τύχαινε τίποτα νὰ μὴν ἀγαπήσεις περισσότερο
ὄλον αὐτὸν τὸν καιρὸ ἀπ' τὸ Φλεβάρη καὶ ἔπειτα ὡς τις ἄρχες τοῦ θερι-
στῆ. Θὰ φύτευε ἀμπέλι καὶ κατόπι, ἔτσι καθὼς ἡ πλαγιὰ κατηφόριζε
πρὸς τὴ θάλασσα, θ' ἀνάπνεε τὴν ἀνάσα της.

—Θὰ κάνει γλυκὸ, γλυκὸ κρασί, τῆς εἶπε.

Οἱ κολῶνες ἔμοιαζαν με μαλακὰ κλωλία. Ὁ ἄνεμος φιλοκοσμί-
νιζε τὰ σύννεφα. Θ' ἄφινε ἔπειτα νὰ μεγαλώσουν οἱ βατομουριές καὶ
τ' ἀθάνατα ἄν καὶ οἱ πολιτείες ἦταν πολὺ μακριὰ ἀπ' τὸν τόπο τους.
Ζοῦσαν μόνο με τοὺς ψαράδες.

Κοντὰ στίς κολῶνες, στὴν ἄκρη τῆς κατηφοριᾶς, λίγο ψηλότερα
ἀπὸ τὴ θάλασσα ὁ ἄνεμος εἶχε τρυπώσει μέσα στὴ γῆς καὶ εἶχε ἀνοι-
ξει ἕνα κοίλωμα. Ἦταν ἡ γῆς σὰ νὰ εἶχε ἀνοίξει τὴν ζεστὴ της
παλάμη. Σχηματιζότανε μιὰ σπηλιὰ μέσα στίς μαρμαρόπετρες ἀπλωτῆ
καὶ μεγάλῃ. Τὸ χῶμα που ἔφερτε ἢ που τὸ ἔφερνε ὁ ἄνεμος, τὴν εἶχε

στρώσει με ψιλή ἄμμο μ' ἀπαλένια ἀφή.

Οἱ ψαράδες ἐκείνο τὸ βράδυ μάντρωσαν ἕνα μεγάλο κομμάτι θάλασσας πὸν τὸ ξεχώριζες ἀπ' τὰ νεροκολόκυθα πὸν ἔπλεαν γιὰ σημάδουρες. Τώρα, μ' αὐτὸ τὸν καιρὸ σοῦρχεται νὰ ρωτήσεις τὸ πρῶτο μπουμπούκι πὸν σκάει στὸ ξημέρωμα τῆς ἐποχῆς. Οἱ μέρες αὐτὲς εἶναι ἀκαθόριστες. Εἶναι ἀνεξερεύνητοι οἱ πόθοι τῶν δέντρων. Οἱ μουριὲς πῆγαν νὰ πρασινίσουν.

—“Ὅλα τὰ χρώματα, τοῦ εἶπε αὐτή, τὰ κλείνει μέσα του ἐτοῦτο τὸ χῶμα.

“Ὅταν ξυπνήσουν οἱ μεταξοσκώληκες, τῆς ἀποκρίνεται ἐκεῖνος, θὰ παντρευτοῦμε.

Τ' ἀμπέλι θὰ γίνει τετράγωνο, ἴσιο μὲ τὰ κλήματα στὴ γραμμὴ φυτεμένα, σὰν μὲ τὸ χάρακα. Ἐνα σμάρι σύννεφα ταξίδεψαν στὸν οὐρανὸ καὶ οἱ σκιές τους ἀνεβοκατέβηκαν πάνω στοὺς λόφους καὶ κατόπι περπάτησαν πάνω στὴ θάλασσα. Τὰ πεῦκα φανέρωσαν κίτρινοὺς κόμπους μὲ ἄνθια. Ἔτσι ὅταν φυσούσε παράσερνε ὁ ἀέρας τὴν ἄχνη τους, πὸν ἦταν ἕνα ἑλαφρὸν θειαφόχωμα πὸν πασπάλιζε κάτω τ' ἀγριολούλουδα καὶ τ' ἀμπέλι. Ἦταν μιὰ κίτρινη γύρη πὸν ἔπεφτε πάνω στὸν ἴσκιο τους.

Τ' ἄλλο πρωὶ οἱ ψαράδες τράβηξαν τὰ δίχτυα τους. Τὰ κατάλαβαν βαρειά καὶ φαντάστηκαν πὸς τράβηξαν μπόλινο ψάρι. Μὰ ὅταν τὰ σήκωσαν, εἶδαν πὸς ἕνα κομμάτι μπροῦτζος εἶχε μπλέξει μαζί μὲ τὰ φύκια καὶ τὰ ψάρια πὸν εἶχαν πιαστεῖ. Σπαρτάριζε μὲ τοὺς κόκκινους σκορπιούς καὶ τὰ μπαρμπούνια. Ὅταν ἐστέγνωσε, τ' ἄλατι κάθισε πάνω στὰ βλέφαρα καὶ στὰ μαλλιά.

—Εἶναι ἕνα μαυρισμένο ἀπ' τὸν ἥλιο κορίτσι, τοῦ εἶπε, πὸν πῆρε τὸ μπάνιο του καὶ βγήκε νὰ στεγνώσει ἀπ' τὸ νερό. Τὸν ἥλιο τὸν ἔχουμε μέσα στὸ σῶμα μας, τοῦ ἀποτελείωσε ἔπειτα ἀπὸ λίγο.

—Εἶναι οἱ θεοὶ τους, τῆς ἀποκρίθηκε ἐκεῖνος. Κάθονταν μέσα στὶς κολῶνες. Μὰ τοὺς ἄρσε νὰ περπατοῦν μὲ τὸν ἄνεμο, νὰ κολυμποῦν μέσα στὴ θάλασσα ἢ νὰ βρίσκονται μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀγαποῦσαν τὸν ἥλιο, τὸ κρασί, τὸ χορὸ...

Τὸ πῆρε ἀπὸ τοὺς ψαράδες καὶ τὸ πλυνε μὲ γλυκὸ νερὸ ποῦχε βράσει μέσα του ἀσφακιὲς καὶ θυμάρι. Ἔτσι ὁ μπροῦτζος καθάρισε καὶ χρύσιζε πάνω στὰ βλέφαρα καὶ στὰ μαλλιά, ἐκεῖ πὸν πρῶτα εἶχε καθίσει τ' ἄλατι, καὶ στὶς ἄκρες τῶν δαχτύλων. Ὅπως ὁ οὐρανὸς τὴν αὐγή. Ἦταν ἕνα κορίτσι θεόγυμνο. Κι' αὐτὸ τῆς ἔκανε ἐντύπωση. Οἱ θεοὶ τους νὰ εἶναι γυμνοί!

Τὴν ἔβαλαν μαζί μὲ τ' ἄλλα ἀγάλματα μέσ' στὴ σπηλιὰ κοντὰ στὸ ἀνάγλυφο καὶ τὴ μικρούλα χορευτρία. Στὴν ἀκρογιαλιὰ τὰ μεσάνυχτα βγήκε ἕνας μικρὸς Τρίτωνας κι' ἔκλαψε.

—Θὰ τὴν εἶχαν ἀγαπήσει, τῆς εἶπε, ὅλα τὰ πλάσματα τοῦ βυθοῦ.

Τὰ φύλλα μεγάλωσαν στὶς μουριές. Τὰ δέντρα ἄφηναν ἴσκιο πὸν εἶχαν μαζέψει τρυγώντας τὸν ἥλιο. Τὸν εἶχε ἀνάγκη τὸ χῶμα. Μὲ τὸν καιρὸ συγγυρίστηκαν καὶ οἱ καλάμιες κοντὰ στὸ νερό. Κατόπι πῆραν νὰ σβαρνίσουν τὸ χῶμα, νὰ καθαρίσουν ἀπ' τὰ ἀγριόχορτα καὶ τὰ τριβόλια πὸν εἶχαν φυτρώσει. Τὸ μεσημέρι πὸν κάθησαν νὰ φᾶνε τὸν ρῶτση:

—“Ὅλα γεννιοῦνται μέσα στὸ χῶμα. Ποῦ τὴ βρήκαν τὴ δύναμη; Ποιὸς τοὺς ἔδωσε τὴ ζωὴ;

Φύσηξε κι' ἔγινε μιὰ ἠσυχία κατόπι. Ἀπὸ μερικὰ ἀνοιγμένα λουλούδια ἔφυγε ἡ γύρη καὶ σκόρπισε. Τὴν πῆρε ὁ ἀέρας καὶ πῆγε καὶ κάθισε πάνω σὲ ἄλλα. Μερικὰ μαραίνονταν καὶ πῆγαιναν νὰ δέσουνε κόμπους.

—Οἱ Θεοὶ τους τῆς ἀποκρίθηκε, ἔμοιαζαν πολὺ μὲ μᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Κι' ἀκόμα παντρεύονταν καὶ γεννοῦσαν παιδιὰ.

—Ἡ ζωὴ, τοῦ ἀποκρίνεται ἐκείνη, βρίσκεται κλεισμένη μέσα στὴ γῆ. Κι' οἱ ἄνθρωποι εἶναι παιδιὰ τῆς μὲ πατέρα τὸν ἥλιο.

Αὐτὸ τὸν καιρὸ τίποτε δὲν ξεχωρίζει περισσότερο ὅσο τὸ γαλάζωμα τοῦ οὐρανοῦ. Τίποτα δὲν ἡμερώνει ὅσο αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Τὰ ἄνθια μιᾶς κομματιᾶς ἀνοίξαν τὰ μάτια τους καὶ μᾶς κοιτάζουν μελαγχολικά. Οἱ πέτρες ἔχουν μιὰ παράξενη μαλακωσιὰ καὶ μιὰ γυαλάδα στὸ χῶμα τοῦ μολυβιοῦ. Κάτω ἀπ' τὶς κολῶνες ἀναβρῶζει ζεστὸ νερό. Τὸ μεταχειρίζεται γιὰ τὴ μπουγάδα.

—Δὲν εἶναι παράξενο; τοῦ εἶπε.

—“Ὅλα ξεκινοῦν ἀπὸ μέσα ἀπ' τὴ γῆ, τῆς ἀποκρίθηκε. Καὶ δὲν μποροῦν νὰ φύγουν μακρότερα μ' ὅλο πὸν τὰ προσκαλεῖ ὁ πατέρας τους ἥλιος.

Θὰ φύτευαν βυσσινιές καὶ βερυκοκιές. Θὰ μπόλιαζαν τὶς ἀγριοχορτακιές. Πῆρε ἕνα σακκουῦλι γεμάτο κοκκίτσια καὶ τὰ χῶνε ἕνα-ἕνα μέσα στὸ χῶμα. Τὸ στάρι ἔριξε μπότι καὶ λίγο ἤθελε νὰ ξιπαστεῖ μὲ τὶς κολῶνες πὸν πῆραν ἕνα κίτρινο χῶμα. Ἡ σκόνη πὸν σήκωνε ὁ ἀέρας ἦταν ἄσπρη, σὰν μαρμαρόσκηνη. Ψηλότερα, ἀπ' τὸ βουνὸ κατηφόριζε μιὰ φλέβα μάμαρο μέχρι τὴ θάλασσα. Ἐβλεπες νὰ ἀσπρίζουν οἱ βράχοι στὸ δρόμο τῆς. Ἦταν σὰν ἕνα πθτάμι πὸν ἄφριζε κι' ἐξεχώριζες ὅλο τὸ μακρὸς τοῦ δρόμου του, μέχρι πὸν χυνόταν στὴ θάλασσα. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, πίσω ἀπὸ τὸ βουνὸ ἄρχιζε ἡ νύχτα. Ἐκεῖ πίσω ἔπεφτε ὁ ἥλιος πάντα νὰ κοιμηθεῖ. Ἐνῶ ἀπ' τὴ θάλασσα ἄρχιζε ἡ μέρα.

Κατέβηκαν οἱ τσομπάνηδες ἕνα πρωὶ καὶ τοὺς ζήτησαν νὰ τοὺς δώσουν ἄλατι. Καὶ κατόπι κρασί. Τοὺς ἔδωσαν τυρὶ ἀνάλατο καὶ γιαιοῦρι φρεσκοπηγμένο. Κάθησαν ὅλη τὴ μέρα καὶ κοίταζαν τὴ θάλασσα. Μὰ δὲν τὴν πλησίαζαν γιὰ τὴν φοβόνταν.

—Εἶναι πολλὰ ποτάμια μαζί, εἶπανε.

Κατόπι κίνησαν κι' ἔφυγαν. Ἦσαν βαρειά ντυμένοι καὶ δὲν εἶχαν τὴ μελαχρινάδα πὸν εἶχαν στὸ προσωπὸ τους αὐτοί.

Ἐνα σμάρι ἀγριομέλισσα ξύπνησαν καὶ πῆγαν νὰ τρυγήσουν τὴν ἐποχὴ. Ξετύνωσαν τὶς κερῆθρες τους καὶ μάζεψε τὸ μέλι. Ἦταν πηχτὸ καὶ κολλοῦσε στὸ στόμα. Μύριζε θυμάρι κι' εἶχε τὴ γεύση τῶν ἀγριολούλουδων.

—Πὼς γίνεται τὸ μέλι; τὸν ρώτησε.

Ἐκεῖνος δὲν τῆς ἀποκρίθηκε μὰ ἔμεινε συλλογισμένος.

—Εἶναι ὅλες οἱ μυροιδιές τῶν λουλουδιῶν, τῆς εἶπε τὴν ἄλλη μέρα, πὸν σκορπίζουν μαζί μὲ τὸν ἄνεμο. Καὶ κοίταζε πὸς ὁ ἄνεμος γίνεται τροφή. Καὶ δένει καὶ γίνεται ἕνα ὄραϊο λουλοῦδι καὶ κατόπι ἕνα ὄραϊο ὀπωρικὸ. Δὲν εἶναι παράξενο; Ὅλα εἶναι κλεισμένα μέσα

στή γῆ. Μόνο ὁ ἥλιος στέκει μακρότερα. Θὰ μπορούσες νὰ ζήσεις δίχως τὸν ἥλιο καὶ δίχως τὴ γῆ μας;

Θὰ πρεπε ἐτοῦτες τὶς πρώιμες καλοκαιριάτικες μέρες νὰ ρίξει λίγη βροχὴ γιὰ τὴν ὄψιμη σπορὰ καὶ τ' ἀμπέλια. Μὰ ὁ οὐρανὸς μένει καθαρὸς.

— Ἄν δὲ βρέξει θὰ μαραθοῦν, εἶπε κοιτάζοντας συλλογισμένως τὸν οὐρανό.

Οἱ ψαράδες ποὺ ξέρον τὸν καιρὸ εἶπαν πὼς ὅταν ἄλλαξε τὸ φεγγάρι μπορούσε νὰ ρίξει βροχὴ. Μὰ ἦταν σπάνιο μ' αὐτὴν τὴν καλοκαιριά. Θὰ πρεπε νὰ παρακαλέσει κάποιον. Ἦξερε πὼς τὰ σύννεφα ταξιδεύουν στὸν οὐρανό. Πὼς ὁ ἥλιος τὰ ἔφερε καὶ πὼς τὰ σκοπούσε πάλι ἐτείνος. Πῆγε καὶ προσευχήθηκε μέσ' στὴ σπηλιά, μπροστὰ στὴ μικρὴ προύτζινη θεὰ ποὺ εἶχαν βγάλει οἱ ψαράδες ἀπ' τὴ θάλασσα. Τῆς εἶχαν πει πὼς ἦταν ἀδερφή του καὶ θὰ μπορούσε νὰ τὴν παρακαλέσει νὰ στείλει τὰ σύννεφα.

Ἄν δὲν ἔβρεχε θ' ἄμεναν δίχως ψωμί. Κάτω στὸ χῶμα τὰ κουκούτσια εἶχαν φυτρώσει κ' ἓνα βλαστάρι προσπαθοῦσε ν' ἀνοίξει τὰ μάτια του ἔξω στὸ φῶς. Οἱ ψαράδες ὅταν ἐγύριζαν τοὺς ἔδιναν ψάρια κ' ἐκεῖνοι πάλι τοὺς ἔδιναν καρπούς καὶ ψωμί. Ἡ λάδι καὶ μπροῦσκο κρασί. Δὲν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα.

Μὲ τὸ κοκκινόχωμα, ποὺ ἔσφιγγε ὅταν ἔβρεχε, ἔφτιαχνε κανάτια καὶ πιᾶτα. Εἶχε συνηθίσει μὲ τὴν τέχνη αὐτὴ τόσο ποὺ ἔφτιαχνε ὁμορφα νεροκάνατα καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐπιθυμοῦσε ἀκόμα. Καθὼς ἔβλεπε ἔτσι τὴ γῆς νὰ δέχεται μέσα της ἓνα κουκούτσι καὶ κατόπι νὰ βγαίνει ἓνα βλαστάρι, ποὺ ἔδενε, ὅταν ψήλωνε πολλοὺς κόμπους καὶ γεννοῦσε καινούργια κουκούτσια, τὴ φαντάστηκε σὰν τὴ γυναῖκα ποὺ δεχόταν μέσα τὸ σπέρμα καὶ γεννοβολοῦσε. Κι' ὁ πατέρας τους; σκέφτηκε.

— Εἶναι ὁ ἥλιος, τῆς εἶπε πάλι ἐκεῖνος. Εἶναι ὁ ἥλιος δὲν τὸ κατάλαβες;

Μὲ τὸν πηλὸ ἔφτιαξε ἓνα γυναικεῖο κορμί. Ἔδειχνε μιὰ γυναῖκα βαρειά καὶ χωρὶς χάρη. Ἔτσι εἶχε φανταστῆ τὴ γῆ. Πῆγε καὶ τ' ἄφησε μέσα στὴ σπηλιά μαζί μὲ τ' ἄλλα ἀγάλματα. Ἔτσι μπορούσε περὶπου νὰ τὴ φανταστῆ. Ὅλο γονιμότητα καὶ θηλυκὰδα.

Δὲν παράχωναν ποτὲ τὴ σπορὰ. Σκάριζαν λίγο τὸ χῶμα γιὰ νὰ μαλακώσει καὶ κατόπι ἔριχναν μέσα τοὺς σπόρους. Κι' ἔβλεπαν ἔπειτα τὰ δύο φύτρα τὸ ἓνα νὰ τραβᾶει ψηλά καὶ τ' ἄλλο νὰ χώνεται μέσα στὸ χῶμα. Τοὺς ἔκανε ἐντύπωση ἡ δύναμη ποὺ ἔκρυβαν. Ποὺ ἔκρυβε μέσα του ἓνας μικρούλης σπόρος.

Ἔβρεξε ἔπειτα ἀπὸ λίγες μέρες. Τόσο ποὺ νὰ μὴ πλημμυρίσει καὶ καταστρέψει τὴν ὄψιμη σπορὰ. Φούσκωσε τὸ χῶμα. Καθάρισαν τὰ σταφύλια ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ γίνονται κόμπους. Ψήλωσαν τὰ στάχυα ποὺ λίγο θέλαν ἀκόμη νὰ θεριστοῦν. Πρασίνισαν οἱ καλαμποκιές καὶ τὰ βύσσινα ἀρχισαν νὰ κοκκινίζουν.

Ἡ γῆ ἔχει μιὰ στρογγυλάδα. Τὸ καταλάβαινες ἀπ' τὶς ἄκρες τοῦ θαλασσοῦ ὀρίζοντα. Τοὺς ἔφερε χαρὰ ἡ βροχὴ κ' εὐγνωμοσύνη. Μάζεψε μιὰ ἀγκυλιά λουλούδια, τὰ τελευταῖα πορτοκάλια, μιὰ κοῦπα

λάδι καὶ μιὰ κοῦπα κρασί καὶ πῆγε καὶ τ' ἄφησε μπρὸς στὴ γυμνὴ μικρούλα θεά.

Αὐτὸ τῆς εἶχε κάνει ἐντύπωση. Πίστεψε πὼς ἡ προσευχὴ της εἶχε φέρει τὴ βροχὴ. Κάποιος τὴν εἶχε ἀκούσει.

— Καὶ πὼς γεννιοῦνται τὰ σύννεφα; τὸν ρώτησε, ποὺ φέρνουν τὴ βροχὴ;

Ἐκεῖνος τῆς ἀποκρίθηκε πὼς εἶνε ὁ ἥλιος καὶ τὸ νερὸ ποὺ τὰ γεννᾶνε καὶ ὁ ἄνεμος ποὺ τὰ σπρώχνει καὶ γυρίζουν γύρω ἀπ' ὅλη τὴ γῆ. Μὰ καὶ τὸν ἄνεμο τὸν γεννοῦσε ὁ ἥλιος.

— Ὁ πατέρας μας εἶναι ὁ ἥλιος, συμπλήρωσε ἐκεῖνη.

Ἐπλασε κ' ἓνα δεύτερο ἀγαλμα. Ἐναν νέο ἄντρα μὲ πλατὺ μέτωπο καὶ πρόσωπο πολὺ φωτεινὸ, ἔτσι εἶχε φανταστῆ τὸν ἥλιο, καὶ πῆγε καὶ τόβαλε πλάι στὸ πῆλινο ἀγαλματάκι τῆς γῆς.

Μὲ τὴ βροχὴ κατοκύλησε ἓνα κομμάτι μπόσικο χῶμα. Ἀποκαλύφτηκε ἓνα κομμάτι μάρμαρο ποὺ γράφε ἀπάνω: Στὴ θεὰ Δήμητρα, ποὺ ναυαγούς μὲ τοὺς καρπούς της μᾶς ἔδρεψε.

Καμιά φορὰ ὅταν φυσᾶει δυνατώτερα καὶ σηκώνει τὰ κύματα ψιλοκοσκινίζει τὸ θαλασσινὸ νερὸ καὶ ἀνακατεύεται ἡ λεπτή του σκόνη μὲ τὴ γύρη τῶν λουλουδιῶν.

— Δὲ σοὺ φαίνεται, τοῦ λέει, πὼς αὐτὸ τὸ φῶς ποὺ ἔρχεται ὡς ἐμᾶς, φέρνει τὴ ζωὴ; Εἶναι σὰν τὴν ψιλὴ σκόνη. Σὰν τῶν λουλουδιῶν καὶ τῆς θάλασσας.

— Εἶναι, τῆς ἀποκρίθηκε, σὰν τὸ φύσσημα τοῦ Θεοῦ πάνω στὴ γῆ.

— Ποιανοῦ θεοῦ; τὸν ἐρώτησε ἐκεῖνη.

Μὲ τὴ ζέστη ξύπνησαν ὄλα. Οἱ κολῶνες ἔγιναν μαλακιές στὴν ἀφή. Οἱ πέτρες ἀρχισαν νὰ πυρώνουν.

— Ἄν μπορούσαμε νὰ σκάβαμε βαθειά, τῆς εἶπε θὰ βρῖσκαμε μέταλλο. Σίγουρα ἐδῶ βρίσκεται μεταλλεῖο.

— Ὅλα γεννιοῦνται μέσα στὴ γῆ, τοῦ ἀποκρίθηκε κ' αὐτὴ. Καὶ κατόπι οἱ πέτρες αὐτὲς καὶ τὸ χῶμα γίνονται μέταλλο. Πὼς ἔγιναν ὄλα αὐτά;

— Ἡ γῆ, τῆς εἶπε ἐκεῖνος, εἶναι σὰν μιὰ ἐρωτευμένη γυναῖκα. Τὸν κοίταξε καὶ χαμογέλασε.

— Μὲ τὸν ἥλιο, συνέχισε. Στολίζεται κάθε φορὰ ποὺ γυρίζει. Εἶναι ὄλο χαρὰ καὶ τὸ βλέπεις. Τ' ἀγάλλισμά τους εἶνε πολὺ ζεστὸ ἔπειτα. Καὶ μετὰ γίνεται μητέρα. Μὰ ἔρχεται ἡ ὥρα ποὺ φεύγει ὁ ἥλιος. Εἶδες τὶ λίγες ὥρες ποὺ μένει τὸν χειμῶνα μαζί της; Κι' ἐκεῖνη εἶναι πολὺ λυπημένη.

Ἔτσι εἶχαν συνηθίσει. Τὶς πρώτες μέρες κάθε ἐποχῆς δὲν ἐργάζονταν. Τὴ μέρα ποὺ θὰ ῥιχναν τοὺς πρώτους σπόρους, τὴ μέρα ποὺ θὰ πεφτε ἡ πρώτη βροχὴ, τὴ μέρα ποὺ θὰ πέταγαν τὰ πρώτα βλαστάρια, τὴ μέρα ποὺ θ' ἀνοίγε τὸ πρῶτο λουλούδι, τὴ μέρα τῆς πρώτης ζέστης, τὴ μέρα ποὺ θέριζαν, τὴ μέρα ποὺ κοβαν τὸ πρῶτο ὀπωρικὸ, τὴ μέρα ποὺ πατοῦσαν τὰ σταφύλια, μάζευε φρούτα, γέμιζε μιὰ κανάτα κρασί, μιὰ κοῦπα μέλι, ζύμωνε μικρὸς κουλοῦρες καὶ τ' ἄφηνε μέσ' στὴ σπηλιά, μπροστὰ στὰ πῆλινα ἀγάλματα τῆς γῆς καὶ τοῦ ἥλιου.

Εἶχανε ἀγαπήσει τὸ χῶμα. Καὶ τὴ μέρα ποὺ βρήκανε ἓνα μικρὸ

ανάγλυφο πού είχε ένα ἄρμα σκαλισμένο ἄπάνω με λευκά ἄλογα, πού ἀπ' τὰ ρουθούνια τους ἔβγαζαν φλόγες κι' ἀτμούς ἀγάπησαν και τὸν ἥλιο.

Ἦξεραν πὼς ἔπρεπε νὰ τοῦ προσφέρουν καρύδια και σῦκα ξερά και δαμάσκηνα. Ἀπὸ τότε ἀναβαν και μιὰ φωτιά ἀπὸ ξύλα πού ἔβγαζαν ἀρωματισμένο καπνό.

Εἶχανε βγεῖ κι' οἱ παπαροῦνες πού σκαρφάλωσαν ὡς πάνω στὶς κολῶνες και κατέβηκαν ὡς τὴ θάλασσα.

—Ποῦ τὸ βρῆκε τὸν ρώτησε αὐτὸ τὸ κόκκινο χρῶμα και τίς ἔστησε ἔτσι ἡ γῆ μας;

Οἱ μεταξοσκώληκες ξύπνησαν μόλις εἶδανε τίς μουριές ν' ἀπλώ- νουν τὸν ἴσκιό τους. Τ' ἀγριομέλισσα γυρίζουνε μεθυσμένα. Ἀποθή- κευαν μέλι στὶς κουνάλες τῶν δέντρων και τίς μαρμαρόπετρες.

Ζεστάθηκαν και τὰ ψαροκάϊκα π' ἀνοίγονται πέρα στὸ πέλαγος νὰ μαζέψουν με τὰ πανιά τους θαλασσινὴ δροσιά και νὰ τὴ φέρουνε μέσα. Τὸ χορτάρι ἄρχισε νὰ κιτρινίζει. Τὰ σιάχια τοὺς προσκαλοῦ- σαν νὰ τὰ θερίσουν.

—Ἦρθε ἡ ὥρα τῆς εἴπε ὅταν ἀλώνισαν. Τελειώσαμε τίς δου- λιές μας κι' ὥσπου νὰ βάλουμε μπρὸς τίς καινούργιες μᾶς μένει και- ρός. Πρέπει νὰ κάνουμε κι' ἐμεῖς παιδιά.

Εἶχαν ἐτοιμαστῆ. Ζύμωσε κολουῦρες με μέλι. Μάζεψαν ὀπωρι- κά κι' ἔβρασαν στάρι τῆς καινούργιας σοδειᾶς. Γέμισαν δυὸ κανάτια με κόκκινο κρασί και με γάλα. Ἀπλώσαν στάχια ξερά πού τᾶχαν φυλάξει. Πλύθηκε με ζεστό νερό τῆς πηγῆς. Χτενίστηκε. Και κατόπι πῆγε και προσευχήθηκε μπρὸς στὴ μικρούλα θεά. Παρακάλεσε και τὴν κοπέλλα τ' ἀνάγλυφου. Τὸ πῆλινο ἄγαλμα τῆς γῆς πούχε με τὰ χέρια της φτιάξει. Τὴν παρακάλεσε νὰ τῆς δώσει παιδιά, νὰ γίνει γόνιμη ὅπως ἡ Ἰδία. Συγγύρισε και τὸ σπῆτι της. Κατόπι, τ' ἀπόγευμα πῆγαν οἱ δυὸ τους. Γονάτισαν κι' ἀπλώσαν με τα χέρια τους τὸ στάρι. Ἔδωσαν τὰ ὀπωρικά. Ἔχυσαν τὸ κρασί και τὸ γάλα. Ἐφα- γαν μιὰ κουταλιά ἀπ' τὸ μέλι. Προσευχήθηκαν και παρακάλεσαν. Μετὰ ἔκατσαν κάτω. Τὸ χῶμα ἐκεῖ μερδεύονταν κι' ἄρχισε νὰ γίνε- ται ἄμμος. Εἶχε ἔρθει πολλὴ ἡσυχία. Βράδιαζε. Φύσηξε κι' ὄλας. Ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ βγήκε ἡ Ἀφροδίτη μέσ' ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἦταν τὸ πρῶτο ἀστέρι τῆς νύχτας πού ἐρχόταν. Ξαναφύσηξε κι' ἀνατρί- χασαν. Τὸ κόκκινο κρασί ἔσταξε μιὰ μικρὴ σταγόνα. Και τὸ γάλα. Ἔτσι παντρεύτηκαν.

I. ΑΓΓΕΛΟΥ

ΠΕΡΣΟΝΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

*Ἀπόψεις τοῦ Ἐμμανουὲλ Μουνιέ, θεωρητικοῦ
τοῦ Περσοναλισμοῦ, γραμμένες εἰδικὰ
γιὰ τὸ περιοδικό μας.*

ΜΕ ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ πού ὁ νέος μου φίλος Β. Φράγκος ἔγραψε γιὰ τὸν περσοναλισμό, ἔτσι ὅπως τὸν εἶδε ἕνας Ἕλληνας μέσα στὸ φῶς πού ἀπὸ ἕκατὸ γενιὲς τώρα, γαλουχεῖ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, ἐπικοινωνῶ- νησα μονάχα χάρη σὲ φιλικὴ μεσολάβηση—μιὰ και τὰ σύνορα εἶναι ἀκόμα τόσο περιχαρακωμένα.

Μὰ ξεχνάει κανεὶς τὴν Ἑλλάδα ὅπως ξεχνάει και τὸν ἥλιο, γιατί κάθε τι τὸ βλέπεις χάρη σ' αὐτόν. Ἡ Ἑλλάδα ἐπηρέασε τὴν εὐρω- παϊκὴ σκέψη τόσο ἄμεσα, πού κάθε καρπὸς τῆς ἔχει μ' ἕναν κάποιο τρόπο, ὀριμάσει ἀπ' αὐτήν. Δὲν μιλῶ μόνο γιὰ τοὺς κλασσικούς της, μὰ και γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ὁ καθολικισμὸς πάει σή- μερα νὰ γυρέψει μιὰν ἀνανέωση στὴν ἔμπνευσή του, πέρα ἀπὸ τὴν ἀλυγισιὰ και τὸν σχολαστικισμὸ τῶν λατίνων.

Νὰ γιατί, ὅταν προσπαθῶ ν' ἀναπαραστήσω τὴν προσπάθεια τῆς περσοναλιστικῆς σκέψης σὲ σχέση με τὴν Ἑλλάδα δὲν μοῦ χροιάζεται νὰ ἐπιδοθῶ σὲ ἀκαδημαϊκὲς ἀσκήσεις κάνοντας ρηχὲς συγχρίσεις και, ὅπως λέμε στὴ Γαλλία, «τραβηγμένες ἀπ' τὰ μαλλιά» σὰν κι' ἐκεῖνες πού κάνουν στὰ διεθνή συμπόσια. Ἐδῶ δὲν ἔχω παρὰ νὰ βουτήξω τίς δυὸ μου χούφτες μέσα στὶς παραδόσεις πού μᾶς ἔρχονται ἀπὸ σᾶς, και δίχως ἄλλο, ἀν ἤξερα κάπως καλλίτερα τὴ σημερινὴ σας πνευματι- κὴ δραστηριότητα, δὲν θὰ πῆγαινα τόσο μακριὰ μέσα στὴν ἱστορία.

Ἦδη στὴν ἀρχαιότητα εἶχατε βρεῖ τὸ στόχο. Ἐκεῖ πού οἱ λατί- νοι με τὴ λέξη *personna* σταματοῦσαν στὴν προσωπίδα, πού ἦταν ἀκόμα ἐξωτερικὴ, τυπικὴ και γενικὴ γιὰ νὰ ὀρίσει τὸν ἄνθρωπο, ἐσεῖς εἶχατε κι' ὄλας τὴν ὁμορφὴ λέξη ΠΡΟΣΩΠΟ¹ δηλ. τὴ φυσιογνωμία, τὸ βλέμμα πού διαπερνᾷ και προκαλεῖ τ' ἄλλο βλέμμα. Μὰ ὅπως ἐκεῖ ἕνας μεγάλος πειρασμός: μπορούσατε νὰ χαθεῖτε μέσα στὰ λε- πτόχαρα παιγνιδίσματα τῆς γλώσσας και νὰ μείνετε θαμπωμένοι ἀπὸ τὴν ἀμετακίνητη διαύγεια τῶν ἰδεῶν ὅπως κι' ἀπὸ τὴν ἀκίνησιὰ τοῦ φωτός σας πού πέφτει ἀδυσώπητο πάνω στὴν τελειότητα τῶν ναῶν σας. Μὰ ἡ ζωὴ ἀγρυπνοῦσε μέσα σας. Στὸ ριζοσπαστικὸ πνεῦμα τοῦ 18ου αἰῶνα ὄλη ἡ σύγχρονη διαλεκτικὴ ἀντιπαραθέτει τὴν ἀρχὴ πὼς ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι συνεχὴς ἐναλλαγὴ ἀνάμεσα σὲ ἀνταγωνιζόμε- νες πηγές, μιὰ ζύμωση ἐσωτερικὴ και δημιουργικὴ: Τίνος εἶναι αὐτὴ κόρη ἀν ὄχι τοῦ Ἡράκλειτου; Και ὅταν οἱ σοφιστὲς ἰδρύσανε τὴν πρῶ- τη σχολαστικὴ και οἱ φυσικοὶ μεταθέσανε τὴν προσοχὴ ἀπὸ τὸν ἄν- θρωπο πάνω στὴν μάταια περιέργεια τῶν πραγμάτων, ποῦς ἦρθε τό-

¹ Ἑλληνικὰ στό κείμενο.

τε—καθώς ὁ Ἅγιος Βερνάρδος μετὰ τὸν Ἀβελάρδο, καθὼς ὁ Πα-
σκάλ μετὰ τὸν Καρτέσιο, ὅπως ὁ Κάντ μετὰ τὸν Νεύτονα ὅπως ὁ Κι-
έρκεγκωρντ μετὰ τὸν Ἐγελο—γιὰ νὰ θυμίσει πὼς ἡ πρώτη δουλειὰ
τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μάθει τι εἶναι ὁ ἀνθρώπος καὶ τι θέλει νὰ
κάνει τὸν ἑαυτό του, ἂν ὄχι ὁ γενειοφόρος Σιληνὸς πού ἀκόμα διδάσκει
σ' ὄλους τοὺς μαθητὲς μας πόσο μπορεῖ νάναί γαλήνιος ὁ θάνατος τοῦ
δικαίου; Ποιὸς ὕψωσε τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν οὐρανὸν με
τόση δύναμη ὡς τὸν Πλάτωνα; Ποιὸς τοῦ ἔμαθε τὸ νόημα τῆς γῆς
τόσο ἐπίμονα ὅσο ὁ Ἐπίκουρος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης;

Βλέπετε πὼς βρισκόμαστε πολὺ κοντὰ.

Καὶ πόσους δὲν παρὰλειψα.

Ὁ περσοναλισμὸς δὲν εἶναι ἡ στενὴ ἐκείνη θεωρία κατο-
γύρωσης τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου πού γιὰ πολλὰ χρόνια εἰπώθηκε
ἀτομικισμὸς, δὲν εἶναι οὔτε κἀν προσπάθεια φρεσκαρίσματος του. Ἀν-
τίθετα γεννήθηκε, ἀπ' τὴ γενιὰ τῶν Γάλλων νέων τῆς δεκαετίας τοῦ
1930, ὡς ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ ἀτομικισμοῦ, καὶ σύγχρονα ὡς ἀν-
τίθεση στὸν ὀλοκληρωτισμὸ. Βέβαια, μπρὸς στοὺς ὀλοκληρωτισμοὺς
διακηρῦσαμε πὼς ἀπαρνιόμαστε νὰ παραδεχτοῦμε τὸ πνεῦμα τῆς
ὑποδούλασης, διακηρῦσαμε τὸ ἀναλοῖωτο τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου,
πού γνωρίζει γιατί θέλει νὰ ζήσει καὶ γιατί θέλει νὰ πεθάνει, καὶ
πού δὲν παραχωρεῖ στὴν ἐξουσία παρὰ μόνο ὅτι τῆς ἀνήκει, καὶ ὄχι
τὴν ψυχὴ του. Ἀλλὰ δὲν ἀντιπαράτασαμε στὴν κατάχρηση τῆς ἐξου-
σίας, ἐὰν δὲν ἔξω ποιόν, διανοητικὸ ἀναρχισμὸ ἢ τὴν ἀντίσταση
τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων καὶ τῆς οἰκιακῆς ἡσυχίας. Ἀντίθετα, ἀνα-
καλύπταμε με τοὺς φιλόσοφους, με τοὺς ψυχολόγους, με τὴν καρδιά
μας καὶ με τίς ἀνάγκες μας πὼς ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα ἀπο-
συντίθεται μόλις περιοριστεῖ στὸ ὅτι τὴν ἀφορᾷ, μόλις κλειστεῖ στὸν
ἑαυτό της καὶ στὴ μοναξιά, καὶ πὼς δὲν ὑπάρχει παρὰ μέσα στὸν ἄλ-
λο καὶ διὰ μέσου τοῦ ἄλλου. Τὸ πρωταρχικὸ γεγονός μας περσοναλι-
στικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι ἡ ἀντίθεση, ὁ ἀποχωρισμὸς, ἢ πρωτοτυ-
πία, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἐπικοινωνία. Γι' αὐτό, ἀκριβῶς, συνηθίζουμε νὰ
λέμε πὼς ἡ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 20οῦ αἰῶνα θὰ εἶναι ἀδιαχώ-
ριστα προσωποκεντρικὴ περσοναλιστικὴ, καὶ κοινωνικὴ.

Σύγχρονα με τὰ παραπάνω, ξαναανακαλύπταμε τὴν ἐνοαρχωμένη
ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, τὸ βαθύ του βούτηγμα μέσ' τὴ φύση, πού
τὸν κρατᾷ καὶ σήμερα ἀκόμα ὑποτελῆ τὸς ὀλικῶν παραγόντων. Πὼς
λοιπὸν μπορούσαμε νὰ ἀρκεστοῦμε στὴν ἀπόρριψη ἀπλῶς με ἓνα μορ-
φασμὸ ἀηδίας τοῦ ὕλισμοῦ πού προγραμματίζαν μερικοὶ; Κάτω ἀπὸ
ὑπερβολές, μερικὲς φορὲς κατανοητές, ὁ ὕλισμὸς συνεκόμιζε ἴσως ἐπί-
σης τὴν ἀναγνώριση αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος: πὼς ὁ ἀνθρώπος
εἶναι ἀκόμα πολὺ σκλάβος τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, πὼς εἶναι εὐκο-
λο σ' ὅσους εἶναι λευτερωμένοι ἀπ' αὐτὲς νὰ καλλιεργοῦν ὁμορφα αἰ-
σθήματα, ἀλλὰ πὼς ἡ κατάσταση πολλῶν ἀνθρώπων εἶναι ἴσως τέ-
τοια πού στὴν πραγματικότητά νὰ μὴν ἀφήνει σ' αὐτοὺς παρὰ ἓνα
ἐλάχιστο παιγνίδι ἐλευθεριῶν καὶ πὼς τὸ καθήκον ἡμᾶς ὄλων εἶναι νὰ
κάνουμε νὰ πάψει νὰ λιμνάζει ἓνα τμήμα τῆς ἀνθρωπότητος στὴν προ-
ϊστορία.

Οἱ ἀνθρώποι πού ἐπαγγέλονταν τίς πνευματικὲς ἀξίες συχνὰ εἶ-

χαν ἐλάχιστο συνείδηση αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Γι' αὐτὸ διακηρῦ-
σαμε τὴ θέλησή μας νὰ ἀναταράξουμε αὐτὴ τὴν ἀοριστία καὶ νὰ κά-
νουμε ὥστε ἡ Ἀλήθεια νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ ἐπίσης Ζωὴ καὶ πρα-
γμάτωση.

Ἡ ἱστορία μήπως ἦταν ἐναντίον μας; Εἶδαμε μιὰ αὐξάνουσα
κυριαρχία τῶν ὁμάδων (collectivités) πάνω στὸ ἄτομο. Εἶδαμε ἓνα
δίχτυ ἀπὸ μηχανὲς πού, ἐξ αἰτίας τῆς ταχύτητας τῆς αὐξήσεώς του, τὸ
παρομοίασαν με καρκίνο καὶ γιὰ τὸ ὅποιο μερικοὶ ἀφελεῖς, λένε πὼς
ἀπλῶς διασκεδάζει ἓναν ἀνθρώπο ἀπομακρυσμένο ἀπ' τοὺς δρόμους
τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ ἀποχτηνωμένο ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἐσωτερικῆς ζωῆς.
Καὶ βέβαια, θὰ ἔπρεπε νὰ εἴμαστε τυφλοὶ γιὰ νὰ μὴ βλέπουμε τοὺς μαζι-
κοὺς κινδύνους πού προκύπτουν σήμερον ἀπ' τὴ γέννηση τῶν μεγάλων
μηχανισμῶν καὶ τῆς μηχανοποίησης τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ κάθε ἐποχὴ ἔχει
σ' αὐτὸ τὸν παιδιάστικο πειρασμὸ σκεπτόμενοι πὼς ἡ δικὴ μας ἐποχὴ
βρίσκεται ὑπὸ ἰδιαιτέρη δυσμένεια. Ἡ ξαναανακάλυψη τῶν ἀξιῶν τῆς
ἐργασίας θὰ ἐπιτύχει, ἐὰν συμφωνοῦμε καλά, στὸ νὰ ἀπαλλάξουμε τὸ
σύγχρονο ἀνθρώπο ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς του ἀναμνησκασμοὺς καὶ ἀπ'
τὰ κούφια ἀπομεινάρια τῆς πνευματικῆς του τροφῆς, στὸ νὰ σταμα-
τήσουμε τὴν ἐπέκταση τοῦ ὁμαδικοῦ συλλογικοῦ δικτύου, στὸ νὰ ἐξα-
φανίσουμε τὴν ἀτομικιστικὴ ἀρρώστεια.

Πρέπει νὰ δώσουμε σ' αὐτὲς τίς νέες ὑποδομὲς (structures)—καὶ
αὐτὸ ἀποτελεῖ προσπάθεια ἀντίστασης στὴν εὐκολία καὶ προσπάθεια
δημοιοργίας—νὰ δώσουμε τὴ μορφὴ τοῦ προσωπικοῦ ἀνθρώπου, καὶ
ὄχι νὰ τίς ἀντιπαράθεσουμε σὲ μιὰ διαμάχη δίχως διέξοδο.

Γι' αὐτὸ ὁ περσοναλισμὸς μάχεται σὲ δυὸ πνευματικὰ μέτωπα:

Στὸ ἓνα ἀγωνίζεται γιὰ νὰ ξαναφέρει τὸν ἀνθρώπο, πού εἶναι
τώρα ἀποχωρισμένος, πίσω στὴ ζωὴ τῆς κοινότητος χωρὶς νὰ τὸν κά-
νει νὰ ἀπαρηθεῖ τίς θεμελιώδεις ἀπαιτήσεις τῆς προσωπικῆς ζωῆς.
Νὰ τοῦ μεταδώσει τὴν αἴσθηση τῆς γῆς χωρὶς νὰ τὸν κάνει νὰ
χάσει τὴν αἴσθηση τοῦ αἰωνίου. Νὰ τοῦ ξαναμάθει τὴν περισυλλογὴ
καὶ σύγχρονα τίς ἀντρικὲς ἀρετὲς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς μάχης με τὴ
φύση. Νὰ διαπαιδαγωγήσει τὸν ἀσυμβίβαστο ἀνθρώπο, ἐναντίον τῶν
συμβιβασμῶν καὶ ἐναντίον τῆς ἀναρχίας, νὰ πλάσει ἓνα δημόσιο ὑπη-
ρέτη. Νὰ ξαναεμψυχώσει τὴ φλόγα τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ μᾶς κάνει
νὰ νοιώσουμε πὼς κανεὶς δὲν εἶναι ἐλεύθερος ἐφόσον καὶ καθόσον
καὶ ἓνας ἔστω ἀνθρώπος δὲν εἶναι καὶ αὐτὸς ἐλεύθερος. Νὰ νοιώσουμε
πὼς ἡ ἐλευθερία καὶ τοῦ τελευταίου ἀλυσοδεμένου σκλάβου ἀξίζει μιὰ
ἐλεύθερη θυσία τῶν ἐλευθεριῶν καὶ προνομίων μας. Νὰ ξαναθυμίσει
τέλος, πὼς ὅλη αὐτὴ ἡ προσπάθεια γιὰ μιὰ ἀνθρώπινη τάξη πραγ-
μάτων ἀποτυχαίνει ἂν ὁ ἀνθρώπος δὲν τρεῖται ἀδιάκοπα πρὸς τὸ ὑπερ-
ἀνθρώπινο, ὄχι με τὴν τιτανικὴ καὶ μάταιη προσπάθεια αὐτοθεοποί-
ησης, ἀλλὰ με τὴν ἀντρεία ἐκλογή τῶν ἀξιῶν πού τὸν φωτίζουν καὶ
τὸν ἀνυψοῦν.

Γι' αὐτὸ τὸ γάμο τῶν μονίμων ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου με τὴν πύ-
ζωντανὴ μεγαλοφυΐα τοῦ σύγχρονου κόσμου, εἶναι ἀναγκαῖα μιὰ συλ-
λογικὴ προσπάθεια τῆς Εὐρώπης. Ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ σωθεῖ αὐτὴ

ἀπ' ὅλες τις δουλείες καὶ πρῶτα - πρῶτα ἀπ' τὴν ὑποδούλωση τῶν δικῶν τῆς ἀκαταστασιῶν. Ἄπαιτεῖται ὅμως γι' αὐτὸ ἀρκετὴ φαντασία. Γιατὶ τὸ αἰώνιο δὲν ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ἓνα καθιερωμένο ντύσιμο, ὅπως ἓνα ἀστυνομικὸ ὄργανο ἢ ἓνας λαϊκὸς χορευτὴς. Τὸ αἰώνιο εἶναι κάτι ποῦ ἐπέρχεται σὲ κάθε ἐποχὴ μὲ μιὰ μορφὴ ποῦ προκαλεῖ σύγχυση, ὥστε ἔτσι νὰ δοκιμάσει τὴν πίστη μας καὶ τὸ ἐνστικτὸ μας. Καὶ στὴν σύγχρονη μεγαλοφυΐα ὅλα δὲν εἶναι αὐτόματα καλά. Τὰ γέρικα ἔθνη τῆς Εὐρώπης, ἀντὶ νὰ φλογίζονται ἀπὸ ἓνα, ὅποιο τύχει μυστικισμὸ, μποροῦν διακρίνοντας καλὰ καὶ ἀναλαμβάνοντας ὀρθὴ δράση, μποροῦν καὶ ὀφείλουν νὰ ξαναβροῦν τὴ νεότητά τους καὶ τὸ πρωτεύοντα ρόλο τους, στὸν κόσμον ποῦ πλάθεται.

Emmanuel MOUNIER

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΜΕΣΗΜΕΡΙΑΤΙΚΟΥ ΑΝΕΜΟΥ

Ἐνας ἄνεμος ξεκίνησε τὸ μεσημέρι περνώντας ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἡπειροῦς ὁ ἥλιος μπλέχτηκε στὰ ματόκλαδά του ἢ καρδιά μου τοῦ εἶπε καλημέρα τρία μετάξια μεπερδευτήκαν στὰ σγουρά του ψιλὴ κλωστή μεπερδεμένη στ' ὄνειρο ἓνας ἀητὸς ἐχάθηκε στὸ διάσελο κρατώντας τὴν αὐγὴ στὰ νύχια του χτύπησε τὶς διπλὲς του φτεροῦγες καὶ παραμέρισε.

Ἐνας ἄνεμος περπάτησε δίπλα μου γέμισε ἢ ψυχὴ μου μεσημεριάτικες προσδοκίες τὶς ἔπλεξα μικρὰ γιορντάνια καὶ τὶς κρέμασα στὸν ὄμο του ἢ Ἡπειροῦς εἶναι γεμάτη ὀράματα σταυραετοῦς καὶ ἀγνοσιάτικους ἡλίους παλιωμένες στέγες καὶ βαθειὰ ριζὰ ὄνειρα ποῦ κατακυλᾶνε στὰ ποτάμια μιὰ πληγὴ στὰ στήθια τῆς κυρᾶς ἓνα δαμασκί σπαθὶ στῆς λυγαριᾶς τῆ μέση ἀσῆμι καὶ μαλάματα δίπλα στὸ μοιρολόι μεγάλες πέτρες κριάργια καὶ χαμηλωμένα σύννεφα ἓνας ἄνεμος ξεκίνησε περνώντας τὰ δάση τῆς ἓνας γοῖβας τραβάει μιὰ λυγερὴ πισοκάπουλα στήθηκαν τὰ φλάμπουρα στὶς ὀχτες τοῦ Λούρου κουβαλαίει ἢ Λιάκουρα τὸ γλυκὸ κρασί νὰ τὸ πιοῦν οἱ ἀσπρομάλληδες θρύλοι.

Ἐνας ἄνεμος κατέβηκε ἀπὸ τὸν Ὀζὰ καὶ ἄνοιξε τῆς χώρας τὰ μικρὰ παράθυρα χαμογέλασε στὶς φτωχογειτονιὲς καὶ εἶπε χαίρεται στὰ μεγάλα πάγκα τρεῖς παντιέρες στήθηκαν στὸ διάβα του ἀρμένισαν τ' ἀκρόκλωνα καὶ οἱ στοχασμοὶ μου ἢ κάμαρα ξεχείλισε μικρὲς ἀνησυχίες ἀχούς ἀπὸ ρουμάνια καὶ πουρναρόφυλλα.

Τρεῖς γύρους ἔφερα τὶς ξανθὲς μου πλεξοῦδες τρεῖς γύρους ἔφερα τοὺς πόθους μου καὶ τὸν καλωσόρισα ἢ μεγάλη χώρα ὀραματίζεται τραγουδᾷ τὰ φιλιστοῖνια τοὺς νοτιάδες τραγουδαίει τῆς Ἀθήνας τ' ἀπλωμένο μέτωπο τὶς φλέβες ἀπὸ μαργαριτάρια καὶ φίλντισι τὶς μικρὲς ἀστραπὲς ἀπὸ ἀσῆμι τραγουδαίει καὶ ὁ μεσημεριάτικος ἄνεμος τοὺς ἀλωνάρηδες δίπλα στοὺς καταρράχτες βίγλες στημένες στ' ἀκρόβραχα μιὰ στρουγγα γεμάτη ἀγριόγιδα μοῦφερε σφιχτοδεμένα χαιρετίσματα σ' ἓνα μεγάλο μαντήλι ἀπὸ ὄνειρο τὴν καρδιά του καὶ μιὰ φουχτα ἀλάτι γέμισε τὶς μεγάλες πλατεῖες ἀπὸ σωριασμένο σιτάρι γι' ἀλώνισμα τὸν καλωσόρισε σκαρφαλωμένος στὸν ὄμο μου ἓνας μικρὸς μαλαματένιος ἔρωτας τὸν καλοδέχτηκαν οἱ μικροὶ χειμῶνες τὰ μεγάλα ὀράματα καὶ μιὰ πετροπέδικα

ΓΙΑΝΝΑ ΧΡΙΣΤΟΦΗ

Θ Α Μ Α Γ Α Π Ο Υ Σ Ε Σ

Ἄν εἶχα κάθε βράδυ ἐντόσθια σφαχτοῦ νὰ στάζουν αἶμα καὶ τρυγισμένο τὸν καρπὸ ἑνὸς κλάδου μηλιάς δὲν θᾶχα κάθε πρωὶ δυὸ κύκλους κατ' ἀπ' τὰ μάτια Μέσ' ἀπὸ μωρωμένα μικροπράγματα σὰν ἄνθος θὰ φαινόμενα ἀνοιξιὰτικο καὶ θᾶτανε τὸ δέγμα μου λοντρέζικο βελούδο

Τότες ποῦ δὲν θᾶξερα

πόσο δύσκολο είναι
νά τραβήξεις τὸ βλέμμα σου ἀπὸ ἓνα καρβέλι και
[νά πεις

«Εὐχαριστῶ πολὺ χόρτασα»
τότες πὸν δὲν θάξερα
πόσο γλυκὸ εἶναι
νά λές σέ μιὰ γυναῖκα μὲ μαῦρο τσεμπέρι
«εἶναι κακὸς ὁ θάνατος τὸ ξαίρω»

Τότες οἱ φίλοι σου θὰ μ' ἔλεγαν ξανθὸ τους ἄγγελο
καὶ σύ, πὸν τόσα λές εἶδες καὶ γνώρισες
καὶ σύ, πὸν τόσα τάχα λές πὸς πόνεσες
ἔσύ, θὰ μ' ἀγαποῦσες

Α Θ Η Ν Α Τ Ο Υ 49

Κάθε πρωὶ
Ἡ πλήξη ναρκώνεται στοὺς πολύβουους δρόμους
μὲ τὰ καινούργια δυσάρεστα,
βαλμένα μὲ τάξη καὶ σειρὰ στὸ πεζοδρόμιο
Εὐγενικοὶ ἄνθρωποι κάνουνε τόπο
στοὺς χαρούμενους στρατιῶτες μὲ τὰ ξύλινα πόδια

Κάθε πρωὶ
παλεύουνε γιὰ τὴν συντήρηση στοὺς πολύβουους δρόμους
σῶμα μὲ σῶμα
Χάνονται οἱ γυναῖκες ἀνάλαφρα
Κοντὰ στὸ παραπόνο τῶν τυφλῶν μουσικῶν

Κάθε βράδυ παίρνουμε τὴ φτώχεια μας στὰ γόνατα
μέσα σ' ἓνα δίχτυ
διακριτικὰ νά τὴ φέρουμε μακριὰ
στὴν ἄκρη τῆς πόλης

Ὅμως φωτεινὰ γράμματα—σὰν σὲ ὄνειρο—
τρεμοσβύνουν μὲ τ' ἄστρα
«Ἄν ἐρθεῖτε σ' ἐμᾶς, σκλάβοί σας ταπεινοὶ θὰ ἐκτελέσουμε
τὴν κάθε σας ἐπιθυμία».

ΕΛΕΝΗ ΦΩΤΕΙΝΟΥ

Μ Ε Τ Η Ν Ψ Υ Χ Η

ΚΑΜΠΟΣΟ ΚΑΙΡΟ πρὶν μᾶς εἶχανε γράψει ἀπὸ τὸ χωριὸ πὸς ἡ
Μαρία θὰ ἐρχόταν νά περάσει τὸ καλοκαίρι στὸ σπίτι μας στὴν πολι-
τεία. Ἡ εἶδηση μᾶς εὐχαρίστησε πολὺ, τώρα μάλιστα πὸν ζούσαμε
μέσα στὸ μεγάλο ἀνθισμένο χτῆμα, πὸν τὸ νοίκιασε ὁ πατέρας γιὰ νά
μαζεύει καὶ νά πουλάει τὰ λουλούδια του.

Τὴν ἀγαπούσαμε ὅλοι τὴ Μαρία γιὰτι μεγάλωσαμε μαζί στὸ μι-
κρὸ χωριό, ὅταν ἀκόμη εἶχε τὰ μάτια της. Ἦταν καθαρὰ γαλάζια
καὶ γαλήνια, ὅπως γαλήνιο ἦταν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ τῆς κοπέλας
αὐτῆς. Τὰ ἔχασε ξαφνικὰ κι ἔμεινε μέσα στὸ σκοτάδι μόνη, μόνη μὲ
τὴ ζέστη τῆς καρδιάς της. Περάσανε πάνω κάτω δεκάξη χρόνια ἀπὸ
τότε πὸν φύγαμε μεις ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ πὸν μᾶς γράψανε ὅτι ἡ Μα-
ρία τυφλώθηκε. Ἦμουν μικρὸς μὰ τὸ θυμᾶμαι ἀκόμη. Ἡ εἶδηση
ἐκείνη πὸν ἐρχόταν ἔτσι ἀπότομα, ἔκρυψε τὴ χαρὰ μου γιὰ μέρες. Ἡ
Μαρία ἦταν δὲν ἦταν ἕξη χρονῶν καὶ ἦτανε χειμῶνας.

Ὅταν σταμάτισε τὸ αὐτοκίνητο μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ περιβο-
λιοῦ καὶ κατέβηκε ἀργὰ ἓνα κορίτσι μ' ἀπλωμένο τὸ χέρι της γιὰ νά
τὴ βοηθήσω ν' ἀνεβεῖ τὴ σκάλα πὸν ὀδηγοῦσε στὰ δωμάτια. Τὸ χέρι
ἦταν τόσο ἀπαλὸ καὶ βελουδένιο πὸν ἐνιωσα μιὰ εὐχαρίστηση καὶ μιὰ
γαλήνη νά κυριεύει τὸ εἶναι μου. Σὰ νά μὲ τραβοῦσε ἀπὸ μιὰ ζωὴ
πὸν μόνο μέσα στὴ φαντασία μου ζοῦσε γιὰ νά μὲ ὀδηγήσει σὲ μιὰν
ἄλλη καινούργια καὶ πρωτόγνωρη πὸν τρεμόφεγγε κεῖ μπροστὰ μου
καὶ πὸν λίγο πρὶν οὔτε μποροῦσα νά τὴ διακρίνω. Μὰ ὅταν γύρισα
καὶ εἶδα τὰ μάτια της πὸν ἦτανε ἄτονα καὶ σὰ σβυσμένα, ἔσφιξε δια-
μιᾶς ἡ καρδιά μου, σὰ νά μὲ δάγκωσε ἡ ἴδια μελαγχολία πὸν κοιμό-
ταν μέσα στὸ στήθος μου ἀπὸ τὸν καιρὸ πὸν πρωτομάθαμε τὴν ἀτυ-
χία της.

Δὲν τὴν ἤθελα ἔτσι μὲ σβησμένα μάτια τὴ Μαρία, τὴ φιλενάδα
τῶν παιδικῶν μου χρόνων καὶ μ' ὄλο πὸν συχνὰ μιλοῦσαμε γι αὐτὴν
στὸ σπίτι καὶ ξέραμε πὸς τυφλὴ θὰ παρουσιαζόταν στὸ χτῆμα τοῦτο
τὸ καλοκαίρι, τώρα πὸν τὴν ἔβλεπα μοῦ φάνηκε πὸς χώθηκε μέσα
στὸ στήθος μου ἓνα ἄορατο χέρι καὶ μοῦ τράβηξε τὴν καρδιά.

Ἡ Μαρία ἐγκαταστάθηκε στὸ σπίτι μας. Ἦταν ὑπάκοη καὶ κα-
λόκαρδη. Ἡ πρώτη ἀγάπη μας μεγάλωσε ἀκόμη πὸν πολὺ, γιὰτι στὴ
γυναῖκα αὐτὴ βλέπαμε νά ξαναγυρίζουν τὰ μακρινὰ χρόνια πὸν παίζαμε
στὸ μεγάλο σπίτι καὶ χαϊρόμασταν νά βλέπουμε τὰ στοχαστικὰ μάτια
της. Δὲν ἔβλεπα πότε νά τελειώσω τὶς δουλειές μου γιὰ νά τρέξω κον-
τὰ της νά καθίσουμε δίπλα δίπλα πάνω στὸ παχὺ γρασιδί τοῦ κήπου
καὶ νά κουβεντιάσουμε.

Πολλὲς φορές ὅταν μοῦ μιλοῦσε, σκεφτόμουν πὸς ἐπίτηδες ἡ ἴδια
ἢ φύση δίνει τὶς ἀτέλειες στοὺς ἀνθρώπους γιὰ νά συμπληρώνει τὸν
ἑαυτὸ της καὶ νά μᾶς δείχνει πὸς μέσα μας ὑπάρχει κάποιος παραγνώ-

ρισμένος θεός που δεν θα τον ανακαλύψαμε ποτέ αν δεν χάναμε κείνο το απέραντο κάτι, που ενώ νομίζουμε ότι είναι το πᾶν δεν είναι τίποτε.

Μπροστά μας ανοιγόταν ὁ πελώριος ἀνθισμένος κήπος. Τὸ ταπεινὸ χαμομήλι, οἱ κατακόκκινες παπαρούνες οἱ μαργαρίτες, οἱ βιολέττες κυλιόνταν, πράσινο χαλί και τὰ τριαντάφυλλα σκορποῦσαν και ἀρωμάτιζαν τὸ δροσᾶτο ἀέρι. Ἐγὼ ἀπλωνα τὴ ματιά μου, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπα τίποτε. Μέσα στὸ νοῦ μου σὰ νὰ εἶχε πέσει κάποιον βαρὺ κι' ἀσήκωτο πέπλο και στὰ μάτια, σὰ νὰ μοῦ εἶχανε βάλει καφάσια σὰν ἐκεῖνα που φορᾶνε στ' ἄλογα. Ἡ ἀνοιξη που φτερούγιζε διάφανη πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας, ζωντάνευε μέσα στὴν καρδιά μου τις πὸ μαυρισμένες δυνάμεις που τις στριφογύριναγε ἡ σκέψη μου και ἡ ζωντανὴ παρουσία της δὲν μ' ἀφηναν νὰ τις πραγματοποιήσω.

Μοῦ ἔφερε ἀφάνταστη ταραχὴ ἡ θέρη της φωνῆς της και ἡ λαχτὰ της χυτῆς σάρκας που ξυπνοῦσε τὴν ὥρα κείνη της ἀνοιξης.

Τὴν ἀγαποῦσα τὴ Μαρία. Τὴν ἤθελα γιὰ πάντα δική μου και δὲν θὰ τὴν ἄλλαξα μὲ τίποτα πιά στὸν κόσμο γιατί ἦταν κάτι ἀνεχτίμητο και ἀνέβρετο, γιατί μέσα στὴ δυστυχία της και στὴ βασανιστική περιπέτεια της ψυχῆς της φύτρωνε ἡ χαρὰ που μᾶς τὴν ἔδινε χωρίς νὰ περιμένει ἀνταπόδοση.

Εἶχε τὰ μάτια της στυλωμένα πέρα μακριά. Ἀκίνητα ὅπως ἦταν μοῦ κάνανε τὴν ἐντύπωση πὼς ὁ νοῦς της ταξίδευε σ' ἕνα δικὸ της κόσμο, ξένο ἀπὸ τὸ δικὸ μου που ἦτανε βουτηγμένος στὴν ἀμαρτία. Χαίδευε τ' ἀπαλὸ γρασίδι που φύτρωνε κάτω ἀπὸ τὴν παλάμη της και ἔβλεπα τὸ πρόσωπό της νὰ ζωηρεύει και νὰ φέγγει ἀπὸ μιὰ λήμψη που μόνος ἐγὼ τὴν ἐνωθα, τὴν ἐνωθα γιατί τούτη τὴ λάμψη τὴν ἔβλεπα κι' ὅταν ἀπλωνε τὸ χέρι της γιὰ νὰ πιάσει τὸ μπράτσο μου.

—Κοίταξε τὸ γρασίδι. Πόσο ἀπαλὸ εἶναι.

—Τὸ χέρι σου εἶναι πὸ ἀπαλὸ, Μαρία.

—Κοίταξε τὸ χρώμα που ἔχουνε οἱ πανσέδες. Δὲν χρυσαίζουν στὸν ἥλιο ;

—Χρυσίζουν πὸ πολὺ τὰ μαλλιά σου στὸν ἥλιο.

Ἐσὸς θάυμαζα κι' ἐγὼ πὼς μπορεί νὰ τὰ νιώθει ὅλα τούτα τ' ἀνεπαίσθητα πράγματα που ἐγὼ οὔτε κἂν τὰ φανταζόμουν.

—Μὰ πὼς τὰ ξέρεις ὅλα ; ρώτησα. Ὅμως κατάλαβα πὼς ἦταν σκληρὴ ἡ ἐρώτηση κείνη που ξέφυγε ἀπὸ τὰ στεγνά μου χεῖλη.

—Πὼς τὸ ξέρω ; Τὰ βλέπω ὅλα. Πιάσε τούτο τὸ λουλούδι. Εἶναι σὰν βελούδο. Βιολέττα εἶναι. Μόνον που ξέχασα τὸ χρώμα της πιά.

Τῆς ἐξηγήσα, ὅπως τῆς ἐξηγοῦσα κι' ἀλλὰ κι' ἀλλὰ πράγματα μέσα στὸ περιβόλι που δὲ θὰ τ' ἔβλεπα ὅμως κι' ἐγὼ χωρίς αὐτήν.

Ἐπλωσε τὸ χέρι της κι' ἔκοψε λίγα λουλούδια ἀπὸ τὴν ἀνθισμένη γῆς, ἔκανε γρήγορα δυὸ μικρὰ μπουνκέτα και μοῦ ἔδωσε τὸ ἕνα.

Τὴν κοίταξα στὸ πρόσωπο. Μιὰ παιδικὴ ἔκφραση ἦτανε ζωγραφισμένη πάνω στὰ ροδοκόκκινα μάγουλα. Πρώτη φορά τὴν πρόσεχα κείνη τὴν ἀγνότητα που μόνον σὲ πρόσωπα παιδικὰ τὴ βλέπει κανεὶς και που θαρεῖς ξυπνοῦσε ξαφνικὰ ὅπως ξυπνοῦσε και τὸ κάθεται ὀλόγυρὰ μᾶς.

—Μὲ βλέπεις καθόλου ; τὴ ρώτησα. Και τὴ ρώτησα γιὰ νὰ ἰδῶ ἀν' ἐνωθε κι αὐτὴ τὰ βάσανα τῆς καρδιάς μου.

—Σὲ βλέπω. Τὸ πρόσωπό σου εἶναι ὄραιο, στρογγυλό. Εἶσαι ψηλός, κι ὅταν περπατᾶς, κι ὅταν κάθεται, κι ὅταν μιλάς ἔχεις κάτι που δὲν τὸ ἔχουν οἱ ἄλλοι που ἔρχονται στὸ περιβόλι.

Δὲ μίλησε πιά κανεὶς. Κατέβασα τὰ μάτια. Ἡ ταραχὴ μου κόπηκε λίγο. Τὸ ἀπαλὸ ἀέρι δροσίζε τὸ ξαναμένο μου πρόσωπο κι' ἔμπαινε ὡς τὸ εἶναι μου. Ἡ κοπέλλα που λίγες στιγμὲς πρὶν αὐτὰ μοῦ ἀναβε τις αἰσθήσεις και που μόνον οἱ βαθειὲς οἴζες τῆς φιλίας που τις ἐνωθα ἀπλωμένες σ' ὅλο μου τὸ κορμί, μοῦ ἔβαζαν φραγμό, χάθηκαν διαμιάς. Πὼς νὰ τῆς τὸ ἔλεγα πὼς ἤθελα νὰ ζούσαμε μόνον μέσα σ' ἕνα σπίτι, που ἡ ψυχὴ του θὰ ἦταν αὐτή, γιατί θὰ τὰ ἡμέρευε ὅλα μὲ τὸ ἄδοτο φῶς που σκορποῦσε ἡ προσωποικότητά της ;

—Σ' ἀγαπῶ πολὺ, Μαρία, ἔκανα μέσα σὲ μιὰ στιγμή.

Χαμογέλασε. Τὰ λόγια μου τὴν εὐχαρίστησαν. Χαμογελοῦσε σὰ νᾶκουγε μακρυνὴ μουσική. Σὰ νὰ τῆς μιλοῦσε ἡ ἀνοιξη που ἀπλωνόταν ὀλόγυρα που ἦταν τόσο αἰσθητὴ και μποροῦσε νὰ τὴν πιάσει μὲ τὸ ἀνογμα τοῦ χεριοῦ.

—Δὲν κάνει. Ἴσως αὔριο νὰ μετανοιώσεις.

—Νὰ μετανοιώσω ; Και γιατί ; Χρόνια σὲ ξέρω, Μαρία, και ἀπὸ χρόνια σ' ἀγαπῶ.

Ντραπήκα γιὰ τὰ λόγια μου. Και μετάνιωσα γιατί ὕστερα κατάλαβα πὼς ὅλα αὐτὰ δὲν ἦταν παρὰ γιὰ νὰ δώσω διέξοδο στὸ πάθος που γεννήθηκε μέσα μου και τίποτ' ἄλλο. Γιατί πὼς θὰ ἔδεναν γιὰ χρόνια τὴ ζωὴ μου μὲ τὴ γυναίκα αὐτή, που ὅσο κι ἂν ἔδειχνε χαρούμενη, δὲν ἦταν, και ἀργότερα, ἴσως, δὲν τὸ λέω μὲ βεβαιότητα, ἴσως γινόταν βαρετὴ.

Ἦθελα νὰ φύγω, νὰ πάω μακριὰ της και νὰ μὴν τὴν ἔβλεπα ποτέ πιά αὐτὴ τὴν κοπέλλα που ἔριχνε τις ἀχτίνες τῶν ματιῶν τῆς ψυχῆς της μέσα στὴν ψυχὴ μου και μποροῦσε νὰ μαντέψει τις σκέψεις μου. Εὐτυχῶς ἦρθε ἡ ἐαδέρφη μου και σηκώθηκα πάνω. Ἐγὼ ἔφυγα.

* *

Οἱ μῆνες τῆς ἀνοιξης φτερούγισαν κι ἐγὼ δὲν ἔμεινα ξανά μὲ τὴ Μαρία μέσα στὸ χτήμα. Πολλὲς φορές, τις ὥρες που καθόμασταν στὸ τραπέζι κοιτοῦσα τὸ πρόσωπό της. Ἦταν γυρισμένο σὲ μένα. Ὅταν μιλοῦσα, ὅταν ἔμπαινα στὸ δωμάτιο, παρατηροῦσα κάποιον σκίρτημα. Τὸ ἐνωθα καθαρὰ αὐτὸ τὸ σκίρτημα γιατί ἔβρισκε ἀνταπόκριση και σὲ μένα και τάραζε τὸ εἶναι μου.

Μὰ ὅσο κι ἂν ἤθελα νὰ μὴν ξαναβρεθῶ μαζί της και νὰ μὴν ξαναμείνουμε μόνον δὲν μπόρεσα.

Ἦταν ἡ γυναικεία σάρκα, ἦταν ἡ καρδιά μου, ἦταν τὸ καλοκαίρι. Ὅλα συνωμοτοῦσαν, κείνη τὴν ὥρα καιμ' ἔσερναν καιμ' ἔκμη-δένιζαν.

Κάποιον ἀπομεινερὸ περπατοῦσε μονάχη στὴν ἄκρη τοῦ περιβόλιου μαζεύοντας λουλούδια. Οἱ ἄλλοι κοιμόνταν κάτω ἀπὸ τὴν πλατεῖα ὄραια. Πῆγα κοντὰ της σιγοπατώντας. Γύρισε τὸ κεφάλι και μοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι.

—Κάνει πολὺ ζέστη σήμερα; Θὰ ἔχει ἄσπρα σύννεφα πρὸς τὴ δύση.

—Ἐχει σύννεφα, βέβαια, εἶπα.

—Ἦθελα νὰ πάω στὴ θάλασσα. Λυπᾶμαι μόνο πὼς δὲ θὰ μπορέσω νὰ δῶ τὴ γαλήνη τῆς ὕπως τότε πού εἴμαστε παιδιά.

—Καὶ τώρα τὴ βλέπεις. Πῶς εἶδες τὰ σύννεφα στὸν οὐρανό. Ἡ θάλασσα εἶναι τόσο γαλήνια ὅσο τὰ μάτια σου.

Δάγκωσα τὰ χεῖλή μου. Ἀποφεύγαμε ὅλοι νὰ μιλάμε γιὰ τὰ μάτια τῆς γιατί τὸ πρόσωπό τῆς συννέφιαζε.

—Τὰ μάτια μου;

—Ναί, Μαρία, ἔκανα στενοχωρημένος, τὰ μάτια σου βλέπουν ὅτι δὲ βλέπουν τὰ δικά μου.

Χαμογέλασε. Ἐπρεπε ὅμως νὰ τίς προσέχω τοῦτες τίς κοινοτοπίες.

—Πᾶμε μέσα γιατί καίει ὁ ἥλιος, εἶπε.

—Πᾶμε. Ἔτσι εἶναι, ὁ ἥλιος καίει.

Φύγαμε πιασμένοι χέρι καὶ προχωρήσαμε μέσ' ἀπὸ τὸ δέντρο-φυτεμένο χτῆμα καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἄδειο οὐρανό. Φτάσαμε στὴ δράνα καὶ ξαπλώσαμε.

Συνεχίσαμε ἔτσι τοὺς μοναχικούς περιπάτους. Πήγαμε στὸ δάσος κι ὕστερα στὴ θάλασσα. Εἶχανε γίνει ἀχώριστοι. Παρακαλοῦσα νὰ μὴ φύγει ποτὲ τοῦτο τὸ καλοκαίρι πού εἶτανε ζυμωμένο μὲ τὴ χαρὰ καὶ τὸν πόνο, τὴν ἀγωνία καὶ τὰ κρυφομιλήματα.

Τὴν παρακολουθοῦσα πού στόλιζε τὰ δωμάτια, ἔκανε ὅλες τίς δουλειές καλύτερα ἀπὸ τίς ἄλλες γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ, βοηθοῦσε τὸν πατέρα μου στὸ στοίβαγμα τῶν λουλουδιῶν μέσα στὰ μεγάλα πανέκια πού φεύγανε γιὰ τὴν ἀγορά.

* * *

Τὸ πρωὶ εἶχα δεῖ τὰ δυὸ μεγάλα τριαντάφυλλα καὶ πῆγα τὸ μεσημέρι νὰ τὰ κόψω γιὰ νὰ τὰ χαρίσω σὲ κάποιον φίλο μου. Ἐκοψα τὰ λουλούδια καὶ τράβηξα γιὰ νὰ βγῶ ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ περιβολιοῦ. Στὸν ἴσκιό τῆς πόρτας κοιμόνταν ἡ ξαδέερφη μου καὶ ἡ Μαρία. Δὲν ἤξερα πὼς κοιμόνταν κεῖ τὰ δυὸ κορίτσια. Ἄν τὸ ἤξερα, δὲ θὰ κατέβαινα στὸ περιβόλι, θὰ ἔφευγα ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ πού ὀδηγοῦσε στὸν φαρδὸ δρόμο.

Ἡ Μαρία ἄκουσε τὰ βήματά μου καὶ σηκώθηκε πάνω γιὰ νὰ διορθώσει τὸ φουστάνι τῆς πού εἶχε ἀνέβει λίγο πρὸ πάνω ἀπὸ τ' ὀλο-στρόγγυλο γόνατο. Ἀλλὰ ἐγὼ εἶδα τὴν κατάλευκη σάρκα τῆς.

Στάθηκε χωρὶς νὰ μιλάει. Σὰ νὰ μὴν ἠθελε νὰ ξυπνήσει τὴν ξαδέερφη μου πού ρογάλιζε ἑλαφριά δίπλα τῆς.

—Ξάπλωσε, εἶπα.

—Γιατί φεύγεις; ρώτησε στενοχωρημένη.

—Θὰ γυρίσω ἄμεσως, Μαρία. Θαρῶ νὰ πᾶμε στὸ δάσος νὰ καθίσουμε οἱ δυὸ μας τὸ βράδι κάτω ἀπὸ τ' ἄστρο.

Δὲν ἀπάντησε καὶ τότες ἐγὼ ἀνοιξα τὴν πόρτα προσεχτικά καὶ βγήκα στὸ δρόμο.

Ἡ ξαδέερφη μου κοιμόταν ἀκόμη καὶ δὲν πῆρε εἶδηση τοῦ συντομου κείνου διαλόγου πού εἶχα τὴν ἐντύπωση πὼς φανέρωνε τὸν

πόθο τῆς καρδιάς μας καὶ ἀκόμη, τῆς ξαναμένης σάρκας καὶ τῶχα καλύτερα πού δὲν ἄκουσε τίποτα ἢ ξαδέερφη μου.

Ἀλλὰ ὅταν ξεμάκρυνα ἀρκετὰ ἀπὸ τὸ χτῆμα, γύρισα τὸ κεφάλι νὰ ἰδῶ. Ἡ Μαρία στεκόταν ὄρθια μπροστὰ στὸν τοῖχο καὶ ἀγνάντευε ψάχνοντας μέσα στὴν ἀντηλιά γιὰ νὰ μαντέψει πού πάω. Δὲν πῆγα πουθενὰ τοῦτο τὸ μεσημέρι. Τὰ δυὸ τριαντάφυλλα θὰ τῆς τὰ ἔδιναν. Γύρισα ὅσο μποροῦσα πρὸ ἀργὰ κι ἔφτασα κεῖ πού στεκόταν λίγο πρὸ πρὶν ἢ γυναῖκα. Ἦταν σκυμένη πάνω ἀπὸ τὰ λουλούδια. Μάζευε, ὅσο πού γέμιζε τὴν ἀγκαλιά τῆς. Πρόσεξα τὰ χέρια τῆς. Ταξίδευαν μὲ γρηγοράδα πάνω στὴν ἀνθισμένη γῆς κι ὕστερα τὴν εἶδα πού ἔφευγε σιγοπερπατώντας πρὸς τὴν ξαδέερφη μου πού εἶχε ξυπνήσει καὶ ἀνακάθονταν κρατώντας τὰ γόνατά τῆς μὲ τὰ χέρια τῆς.

—Σηκώθηκες τόσο γρήγορα; ρώτησε ἡ ξαδέερφη μου.

—Ναί, πᾶμε νὰ στολίσουμε τὰ δωμάτια.

Τότες πέταξα τὰ δυὸ τριαντάφυλλα, πού πέσανε ἀνάμεσα στὰ δυὸ κορίτσια, ἔσκυψα πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχο καὶ δὲ μὲ εἶδε καμιά.

Κάτι εἶπαν καὶ τράβηξαν πρὸς τὴ σκάλα.

Ἄνοιξα τὴν πόρτα καὶ ἀνέβηκα ἀθόρυβα. Στάθηκα στὴν εἴσοδο καὶ κοιτοῦσα. Ἡ τυφλὴ μπήκε στὸ δωμάτιό μου, πῆρε τὸ βάζο πάνω ἀπὸ τὸ τραπέζι μου, πῆγε στὴ βρύση τὸ ἔπλυνε, ἔβαλε νέο νερὸ κι ὕστερα ἔστρωσε τὰ λουλούδια. Τὰ ἄγγισε μὲ τὰ δάχτυλά τῆς καὶ τ' ἀραίωσε σὰ νὰ εἶχανε φουγτώσει ξαφνικά.

Μποροῦσα νὰ βάλω στοίχημα πὼς ἔβλεπε κείνη τὴν ὥρα ἡ Μαρία. Τὰ ἐπόπτευε ὅλα μὲ τέτοια προσοχὴ κι ἔκσταση σὰ ν' ἀφουγκραζόταν, σὰ ν' ἄκουγε πάλι κείνη τὴ λεπτὴ κι ἀπόκοσμη μουσικὴ πού μόλις ἄγγιζε τὰ τύμπανα τῶν ἀφτιῶν καὶ καταστάλαζε στὴν ψυχὴ τῆς. Σὰ νὰ τῆς μιλοῦσαν κείνα τὰ πράγματα πού ἄγγιζαν τὰ μακριὰ τῆς δάχτυλα.

—Κάποιος εἶναι στὸ διάδρομο.

Ἡ ξαδέερφη μου γύρισε τὸ κεφάλι καὶ μὲ κοίταξε.

—Ἐλα μέσα. Τί κάθεσαι στὴν πόρτα.

—Μὰ πὲς πὼς μὲ εἶδες, Μαρία; Δὲν στέκομαι στὸ διάδρομο, εἶμαι μέσα.

—Ὅχι στέχεσαι στὸ διάδρομο, γιατί ἄκουσα τὰ βήματά σου στὴ σκάλα, μὰ δὲν τὰ ἄκουσα νὰ συνεχίζουν τὸ δρόμο τους ὕστερα ἀπὸ τὸ κεφαλόσκαλο.

—Λουλούδια βλέπω στὸ δωμάτιό μου.

—Σοῦ τὰ μάζεψε ἡ Μαρία.

—Γιατί κοπιάζεις γιὰ μένα, Μαρία.

—Κοπιᾶζω; Δὲν κοπιᾶζω. Ἄλλωστε φεύγω. Ἐφυγε πολὺ γλήγορα τὸ καλοκαίρι φέτος.

—Μὰ γιατί;

—Ἐ, πρέπει. Εἶναι καιρὸς νὰ γυρίσω στὸ χωριό.

Ἡ ξαδέερφη μου τὴν κοίταξε παραξευμεμένη. Χρόνια γνωρίζονταν τὰ δυὸ κορίτσια. Καὶ εἶπανε τοῦτο τὸ καλοκαίρι ὅλα τὰ μυστικά τους. Σταμάτησε ἡ Μαρία καὶ κοίταξε ὀλόγυρα.

—Ἔτσι κοίταζες καὶ τότες.

—Ἔτσι, καὶ τὰ θυμᾶμαι ὅλα.

Τὰ δυὸ γαλάζια τῆς μάτια στυλωνόνταν πάνω στὰ πράγματα πού τὴν περιτριγύριζαν σὰ νὰ προσπαθοῦσε νὰ κλείσει τὸ κρυμένο τους μυστικό, σὰ νὰ καταλάβαινε πὼς κάποτε θὰ τὰ ἔχανε καὶ ἔπρεπε νὰ τὰ κρατήσει ὅσο μποροῦσε πὺ πολὺ μέσα στὸ νοῦ τῆς καὶ νὰ τὰ βροῖσαι μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς ὅταν τῆς χρειάζονταν. Τότες εἶχε φτάσει ὁ χειμῶνας.

Τώρα τὴν ὥρα τούτη στὰ μάτια μου καὶ στὰ μάτια τῆς ξαδέρφης μου ξετυλιγόταν τὸ θυμητικό τῶν παλιῶν χρόνων ὅσο ἡ Μαρία τριγυνοῦσε μέσα στὸ δωμάτιο καὶ διόρθωνε τὰ μικροπράγματα πάνω στὸ μπουφέ καὶ στὸ τραπέζι.

Ἐρχόταν πάλι ὁ χειμῶνας.

Τὸ βράδι ἔπεσε ἀργά. Ὁ οὐρανὸς γέμισε φῶτα, μὰ δὲν πήγαμε στὸ δάσος καὶ δὲν καθίσαμε κάτω ἀπὸ τ' ἀστέρια. Ἐβλεπα τὸ πρόσωπό τῆς πού ἦταν πλημμυρισμένο λύπη, ὅμως δὲν τόλμησα νὰ ρωτήσω τὴν αἰτία. Δὲν τόλμησα γιὰτὶ νόμισα πὼς τὴ μάντενα καὶ ντροπόμενον γι' αὐτὴν τὴν αἰτία πού ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴ δική μου καρδιά.

* *

Τὸ φθινόπωρο ἄρχισε νὰ γυμνώνει τὸ περιβόλι. Κίτρινα φύλλα ἔχανε σκεπάσει τὴν ἄγρη γῆς. Τα δέντρα ψιθύριζαν ἓνα ἀπαλὸ τραγούδι καὶ πέρα μακριὰ οἱ λεύκες γέροντες τὰ κεφάλια λυπημένες. Πάνω στὸν οὐρανὸ εἶχανε στρωθεῖ τὰ ἀσπρόγκριζα σύννεφα, βρόντισε καὶ μιὰ ἀστραπή ἔσχισε τὸν ὀρίζοντα καὶ ἔφτασε ὡς τὸ νοτισμμένο τζάμι ἢ δυνατὴ βροχή. Οἱ σπογγίτες πέταξαν μακριὰ, μύρισε χωματίλας καὶ τὶς σκοτεινὲς νυχτιὲς ὁ βοριάς χτυποῦσε τὰ κλειστὰ παράθυρα.

Ἡ Μαρία στριφογύριζε ἀνήσυχη μέσα στὸ σπίτι. Εἶχε γίνει κάτι ἀπαραίτητο κεῖνο τὸ πλάσμα πού τὰ ἤξερε ὅλα καὶ τὰ ἐνωθε ὅλα. Σὰ νὰ ζοῦσε μέσα του ἓνας ἄλλος ἄνθρωπος πού ὀδηγοῦσε τὰ βήματά του καὶ τὶς κινήσεις του. Ἐνας ἄνθρωπος πού γέμιζε τὸ στήθος του χαρὰ καὶ κεῖνο πάλι τὴν ἔδινε ἀφθονη στοὺς ἄλλους σὰν ἓνα δῶρο πού δὲν τὸ εἶχε φανταστῆ κανεὶς.

Τὶς πρώτες μέρες τοῦ χειμῶνα ἡ Μαρία μᾶς χαϊρέτησε. Τὸ αὐτοκίνητο σταμάτησε πάλι μπροστὰ στὴν ἀνοιχτὴ πόρτα τοῦ περιβολιοῦ πού κοιμόταν κάτω ἀπὸ τὸ ἐλαφρὸ χιόνι. Μπήκε μέσα ἡ κοπέλλα καὶ ἔφυγε, χάθηκε πίσω ἀπὸ τὸν κάμπο καὶ τὸ βουνό.

—Τὴν ἀνοιξη νὰ ξαναγυρῶσεις.

—Θὰ ξαναγυρῶσω ἂν μπορέσω.

Μπήκαμε μέσα στὸν κῆπο στενοχωρημένοι, μὰ ὅταν εἶδα πὼς τὸ αὐτοκίνητο ξεμάκρινε πολὺ καὶ θὰ χανόταν ἔκανα νὰ τρέξω ἀπὸ πίσω του καὶ νὰ φωνάξω:

—Στάσου, μὴ φύγεις, Μαρία, μὴ φύγεις.

Ἐμὲ δὲν τόλμησα. Ἄφησα τ' αὐτοκίνητο νὰ φύγει, νὰ χαθεῖ πέρα πίσω ἀπὸ τὸ βουνὸ μέσα στὴ γκριζα ὀμίχλη πού ἔριχνε ἡ βαριά συννεφιά.

Ἐκλεισα τὴν πόρτα τοῦ περιβολιοῦ καὶ κοίταξα ὀλόγυρα. Ὅλα ἦταν ἴδια καὶ περίμεναν μαζί μου τὴν ἀνοιξη.

Καὶ ἡ ἀνοιξη ἦρθε. Γέμισε μυρουδιὲς καὶ λουλούδια τὸν κάμπο καὶ τὸ βουνό. Ὅμως ἡ Μαρία δὲ γύρισε. Ἐμεινε γιὰ πάντα στὸ χωριό τῆς. Ἐχουνε περάσει χρόνια καὶ χρόνια ἀπὸ τότες καὶ ὅλα τὰ περιστατικά τῆς παλιᾶς μου ζωῆς ξεθώριασαν μέσα στὴ μνήμη μου. Μὰ τὴ Μαρία δὲν τὴν ξεχάσα οὔτε εἶναι βολετὸ νὰ τὴν ξεχάσω καὶ ἂς ἔχουνε ἀλλάξει ὅλα γύρω μου. Εἶναι κάτι ἀχτίνες πού ζεσταίνουν μιὰ στιγμή τὴ ζωὴ μας, μιὰ στιγμή μόνο καὶ χάνονται ὅπως χάνονται τὰ λουλούδια. Κεῖνα ὅμως ξανάρχονται.

Νιώθω μέσα σ' ἓνα χάος νὰ χάνεται τὸ εἶναι μου. Τὸ βλέπω καθαρὰ πιά. Στὰ σβησμένα τῆς μάτια κρατοῦσε τὸ μυστικὸ τῆς εὐτυχίας μου, τῆς εὐτυχίας πού χάθηκε μαζί μὲ τὸ ὄνειρο τῆς μακρινῆς ἀνοιξῆς, καὶ πού νομίζω πὼς θὰ ξαναγυρῶσει κάθε καινούργια ἀνοιξη, μὰ πού δὲν ἔρχεται ποτέ.

Γ. Μ. ΠΟΛΙΤΑΡΧΗΣ

Α Ν Α Μ Ε Σ Α Σ Ε Β Ρ Α Χ Ο . . .

Ἄνεμος σὲ βράχο καὶ φιδόχορτο
Γεμάτος ὄνειρα καὶ χλαλοὴ σέρονται ὁ ἄνεμος
Ἀπὸ τὴ βόρεια πύλη ἔρχονται τὰ πλήθη
Εἶναι μαζί τους ὁ Χολμπαῖν ὁ Λενάου
Ὁ Γριούνεβαλτ ὁ Θεοτοκόπουλος
Ὁ Πασκάλ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ νέγρος Τὸμ
Οἱ γυναῖκες σπάζουνε τὰ κόκαλά τους
Τὰ παιδιὰ σχίζουνε τὰ σιαγόνια τους στὰ δύο
Τέσσερα βουερά καρφιά
Ἐνὰ κεφάλι κορμασμένο ἀπὸ περίλυτες καμπύλες
Καὶ σάρκα νὰ πηδᾷ σὰν τὸ μικρὸ ἐλάφι
Πέρα στὶς ἔρημες πλαγιὲς βελάζει θλιβερά
Τὸ μισοφτιαγμένο πρόβατο τοῦ χρόνου
Στάχτη ἀνεβαίνει καὶ στάχτη κατεβαίνει
Ἐνας χορὸς ἀπὸ σιωπὴ ἓνας χορὸς ἀπὸ ἔγνοιες
Ἡ θλίψη σαλεύει λόγχες σαλεύει χαλίκια
Σαλεύει ρεῖκια καὶ ἀγριατηδιὲς
Στάχτη ἀπὸ ἐλιὲς στάχτη ἀπὸ θώρακες στάχτη ἀπὸ κέδρα
Ἐνὰ βουνὸ ἀπὸ τρόμο ἓνα βουνὸ ἀπὸ δάκρυ
Ἀμέτρητες ἀμέτρητες παλάμες τροπτημένες
Κ' ἡ ἀγωνία ἀπὸ καρφί σὲ καρφί ἀπὸ σταγόνα σὲ σταγόνα
Τεντώνει τὰ ξύλα τοῦ σταυροῦ τὶς κορφὲς τῶν τοίχων
Μουσκεύει τὰ ρουθούνια τὰ γόνατα
Μουσκεύει τὶς πέτρες τὰ κουνάβια καὶ τὰ σύγνεφα

Τὸ χρώμα χάνει τὸ χρώμα του ὁ ἦχος τὸν ἦχο του
 Γύφτοι ἀπ' τὶς καταχνιές χτυπώντας νεράϊδες καὶ κουδούνια
 Ξεδιπλώνουν τὸ σάβανο τοῦ φεγγαριοῦ
 Ἴνα τί μὲ ἐγκατέλειπες... Ἴνα τί μὲ ἐγκατέλειπες...
 Τ' ἀκούσεν ἡ Παναγιά ἡ Μαρία
 Τὸ ἐργόχειρό της παρατάει ὅπου κεντοῦσε
 Τὸν ἀρχάγγελο μὲ γρούλους καὶ πυγολαμπίδες
 Κ' ἔρχεται πατώντας ἀπὸ φραουλιὰ σὲ φραουλιὰ
 — Ἰησοῦ μου Ἰησοῦλη μου
 Τὰ παιδιὰ δὲν πρέπει νὰ τῆ δοῦν πὼς κλαίει
 Μῆτε καὶ τὰ καρφιὰ ἐτούτα ποὺ δὲν ἔχουν τέλος ν' ἀντικρύσουν
 Καὶ ποὺ τρυποῦνε φλογισμένα τοὺς ζητιάνους τὰ καίκια
 Τὶς ἀλεπούδες τὰ δαμάσκηνα τοὺς τοίχους τῆς μεγάλης Ρώμης
 Φτάνοντας μέχρι τὴν καρδιὰ τῆς γῆς
 — Ἰησοῦ μου Ἰησοῦλη μου
 Τρέχει τὸ αἷμα ἀπ' τὶς χουφτες τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Μαρίας
 — Ἰησοῦ Ἰησοῦλη μου
 Τέσσερα καρφιὰ τέσσερες δρίζοντες τέσσερες ἀνεμοὶ
 Τέσσερες πυροκαγιές τέσσερες καμπάνες τέσσερες γάγγραινες
 Τέσσερες ἄγγελοι τέσσερες πλανῆτες τέσσερα δυσκοπότερα
 Τὸ φεγγάρι εἶναι μισὸ ἀπὸ ξύδι μισὸ ἀπὸ χολή
 — Ἄφες αὐτοῖς οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι
 Ἡ θάλασσα εἶναι μισὴ ἀπὸ ξύδι μισή, ἀπὸ χολή
 — Ἄφες αὐτοῖς
 Τὸ πλῆθος εἶναι ἓνα τρίαβαθο σύγνεφο πικρὸ
 — Τετέλεσται
 Ἡ σελήνη μένει ἀκίνητη γιὰ πάντα
 Τὰ ποτάμια σταμάτησαν γιὰ πάντα
 Ἡ λύπη γιὰ πάντα παντοῦ γιὰ πάντα
 Τετέλεσται
 Ἡ λόγχη τὸ στεφάνι τὸ σφουγάρι
 Πάντα ἡ ἀγωνία καὶ γιὰ πάντα
 Τὰ καρφιὰ καὶ πάλι καὶ πάντα γιὰ πάντα
 Τετέλεσται
 Γιὰ πάντα
 Τετέλεσται
 Σέρρες

Γ. ΚΑΦΤΑΝΤΖΗΣ

Α ΠΑΙΣΙΟΔΟΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΠΙΔΑ ΣΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ*

Πραγματικά, εἶναι καιρὸς πιά νὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὶς θέσεις ποὺ στὸ προηγούμενο τεῦχος ἀναφέραμε καὶ ν' ἀναρωτηθοῦμε ὡς ποῖο σημεῖο εἶναι εὐεργετικές, ἐπικίνδυνες ἢ ἀνεπαρκεῖς καὶ ὡς ποῖο σημεῖο μποροῦν νὰ ξεπεραστοῦν.

Ὁ μηδενισμὸς ἔχει τὴ χρησιμότητά του μπροστὰ στὶς ἀχρηστες μορφές τοῦ ὀπτιμισμού: Ἱστορικά, αὐτὸς ὁ ἄθεος «Πασκαλισμὸς» παρουσιάζεται σὰ μιὰ πολὺ ὑγιὴς ἀντίδραση ἐνάντια στὸν μοιρολατρικὰ ἀφελῆ ὀπτιμισμό τοῦ 19ου αἰώνα, ἐνάντια στὸν ψευτοϊδεαλισμὸ, ἐνάντια στὴ μακδρία, τυφλή καὶ γεμάτη ἀπ' τὸν ἑαυτὸ της συνείδηση τοῦ ἀστοῦ.

Ἡ μεγάλη ψυχὴ τοῦ G. Bernanos ποὺ ἔκρυβε κάτω ἀπ' τὸ θυμὸ της μιὰ φλογερὴ ἀγάπη, ἐνοιωθε φρίκη μπροστὰ στὴν εὐκολὴ ἱκανοποίηση ποὺ δὲν εἶναι παρὰ μάσκα ἐγωῖσμοῦ: «Δὲν εἶμαι ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζουν ὀπτιμιστὴς, ἔλεγε. Ὁ ὀπτιμισμὸς μοῦ φαινότανε πάντοτε σὰν τὸ ὑποῦλο ἄλλοθι τῶν ἐγωῖστων, ποὺ ἀγωνίζονται νὰ κρύψουν τὴ χροῖα αὐταρέσκεια τους. Εἶναι ὀπτιμιστὴς γιὰ ν' ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ λυποῦνται τοὺς ἀνθρώπους, τὴ δυστυχία τους». Πραγματικά, πρὶν ἀπ' τὸ 1939, γιὰ ν' ἀγωνιστεῖ κανεὶς ἐνάντια στὸ κακὸ ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν Εὐρώπη, δὲν θάπρεπε νᾶναι ἀπὸ κείνους ποὺ πιστεύουν στὴν αὐτόματη καλωσύνη τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ στὸ «ἄλα θὰ διορθωθοῦν». Μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸ χαῦνο καὶ ἀνανδρο ὀπτιμισμό, ὁ μηδενισμὸς εἶναι ἓνα «δραστικὸ ἀντίδοτο» καλὰ τὴν ἔκφραση τοῦ E. Mounier, κ' εἴμαστε πέρα γιὰ πέρα σύμφωνοι μὲ τὸν Καμὺ δταν παρατηρεῖ πὼς ὑπάρχει ἐλπίδα κι ἐλπίδα καὶ πὼς ἀπὸ τὸν ὀπτιμιστὴ Henry Bordeaux καὶ τὸν πεσσιμιστὴ Malraux ὁ Bordeaux μᾶς ἀπελπίζει κι' ὁ Malraux μᾶς τονώνει. Ξέρουμε τώρα πὼς ἄρα εἶναι δύσκολα, πὼς ἡ ἐλπίδα εἶναι δύσκολη, ἀλλὰ τὸ ἴδιο δύσκολη λέμε καὶ γιὰ τὴν καρδιὰ ἢ γιὰ τὸ πνεῦμα ποὺ δὲν ἱκανοποιεῖται μὲ τὸ λίγο ἀλλὰ λυώνεται ἀπὸ τὴ δίψα τῆς ποιότητας. Κοντολογίς ὑπάρχει ἓνας πεσσιμισμὸς ποὺ μᾶς καλεῖ νὰ δοῦμε τὰ πράγματα πιὸ γυμνά, νὰ γίνουμε πιὸ μετριάφρονες καὶ παράλληλα νὰ καταβάλλουμε μιὰ μεγαλύτερη ἀκόμη προσπάθεια. Τέτιος, γιὰ νὰ φέρουμε ἓνα παράδειγμα, εἶναι ὁ πεσσιμισμὸς ποὺ ἐμπνέει τὸν Μαρξιστὴ Mounier ποὺ ἀφοῦ, διαπιστώσει τὶς «ἄδυνατες ἀπογοητεύσεις» ὅπου καταλήγουν οἱ μεγάλες ἐλπίδες τοῦ 19ου αἰώνα, παρατηρεῖ πὼς σήμερα «ἀντὶ νὰ καρτερᾶμε τὴν πρόοδο, ξέρουμε πιά ὅτι πρέπει νὰ τὴ δημιουργήσουμε ὅπως ξέρουμε καὶ μὲ τὴ τίμημα νὰ τὴ πληρώσουμε».

Μ' ἓνα λόγο ὁ μηδενισμὸς μᾶς λυτρώνει ἀπὸ τὸν πειρασμὸ τῆς προμηθεϊκῆς φαντασίωσης, τῆς σατανικῆς περηφάνειας καὶ τῆς δειλίας.

* Τελευτῖα

Ὡς τὰ τώρα λοιπὸν ἡ χρησιμότητα μένει ἀκόμη ἀρνητική. Μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ προχωρήσουμε περισσότερο; Ἐνδιαφέρει βέβαια τὸ νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν τωρινὴ ἐξαχρείωση τῆς ἀνθρώπινης μοίρας, ἀλλὰ ἀκριβῶς γιὰ νὰ προσπαθῆσουμε νὰ ξεπεράσουμε αὐτὴν τὴν ἐξαχρείωση. Οἱ νέοι ὀδηγητὲς τῆς συνειδήσεώς μας, μᾶς προσφέρουν γι' αὐτὸ τὰ μέσα: Οὔτε κἂν σκέφτονται ν' ἀποκρίψουν πῶς τὸ σύστημα τους εἶναι μιὰ φιλοσοφία κρίσεως, μιὰ φιλοσοφία παρακμῆς τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Merleau Ponty γράφει: «Αὐτὴ ἡ φιλοσοφία, λένε, εἶναι ἡ ἔκφραση ἑνὸς κόσμου ἐξαρθρωμένου. Βέβαια τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τὴν κάνει ἀληθινή», ἀλλὰ τὸ ζήτημα, συνεχίζει, εἶναι τὸ νὰ γνωρίζουμε ἂν αὐτὴ ἡ φιλοσοφία μᾶς «λυτρώνει» ἀπὸ τὶς συμφορὰς μας ἢ μᾶς καταθλίβει «περισσότερο». Θὰ μιλήσουμε σχετικὰ πρὸς κάτω. Γιὰ τὴν ὥρα ἂς ὑπογραμμίσουμε ἀκόμα μιὰ φορά, τοὺς στενοὺς δεσμοὺς ποὺ ἐνώνουν αὐτὴ τὴ φιλοσοφία μὲ τὴ σύγχυση τῆς ἐποχῆς ποὺ εἶναι σύγχρονα ἰδεολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ. Ὁ θεὸς ἐγκατέλειψε τὸν ἄνθρωπο καὶ δὲν ἀντικαταστάθηκε μὲ τίποτα—κάθε ἰδανικὸ, κάθε μῦθος ποὺ θ' ἀντικαταστοῦσε τὸ θεὸ θὰ ἦταν, μᾶς λένε, ἕνα ἀκόμα εἶδωλο ποὺ θὰ ὑποδούλωνε τὸν ἄνθρωπο.

Φεύγοντας ὁ θεὸς πήρε μαζί του τὶς τρεῖς βασικὲς ἀρετὲς τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν πίστη, ποὺ ἔδινε ἕνα νόημα στὶς ὑπάρξεις, τὴν Ἄγαπὴ ποὺ σφιχτόδεने ἀδελφικὰ τὶς συνειδήσεις, τὴν Ἐλπίδα ποὺ ἦταν ἀπ' αὐτὴ κιόλας τὴ γήινη ζωὴ μιὰ μεταμόρφωση τῆς ἀδύνατης καὶ θνητῆς μας ὑπόστασης. Ἔτσι ὅπως δείχνει καὶ γύρω μας, μέσα στὰ ὑπαρξιστικὰ μυθιστορήματα βασιλεύουν τὸ ἀδιαίρετο, ἡ μοναξιά, ἡ ἀπελπισία, ἡ ἀβουλία ἐπίσης ποὺ ἀποτελεῖ ὄχι μονάχα στὸν Céline καὶ τὸν Sartre, ἀλλὰ καὶ μέσα στὴν καθημερινὴ ζωὴ τὴν ἀντίδραση στὴν κόπωση πολλῶν ὑπάρξεων ποὺ στέκουν συντριμμένες μπροστὰ στὴ συνειδηση τοῦ μοιραίου. Ὁ Vergers διαπίστωσε πῶς ὑπάρχει ἕνας τελευταῖα αὐξανόμενος ἀριθμὸς ἀνθρώπων ποὺ εἶναι γοητευμένοι ἀπὸ τὴν παραίτηση, ἀπ' αὐτὴ, λέει, τὴ λαθεμένη λογικὴ ποὺ σ' ὀδηγεῖ ν' ἀναρωτηθεῖς ἀφοῦ κοιτάξεις τὸν οὐρανὸ ταί τ' ἄστρα. Γιατὶ νὰ ἐνεργήσω; Αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ ψυχὲς ποὺ παραλύουν, αὐτὸν τὸν κόσμο ποὺ διαλύεται μᾶς παρουσιάζει τὸ μυθιστορηματικὸ ἔργο τοῦ Σάρτρ. Τὶ ἄλλο ἐκφράζει αὐτὴ ἡ φιλοσοφία τοῦ ξεπεσμοῦ ποὺ πρωτοφανερώνεται στὸ μεσοπόλεμο μὲ τοὺς Roger Martin du Gard καὶ τὸ Mauriac, ἂν ὄχι τὴν παρακμὴ μιᾶς κοινωνικῆς τάξης ποὺ τῆς ἀφαίρεσαν τὴν οἰκονομικὴ της κυριαρχία καὶ εἶναι πιά ἀπροσάρμοστη στὸ σημερινὸ ἀναρχικὸ κόσμο. Ὁ μαῦρος ἐξιστανσιαλισμὸς ἐκφράζει καὶ ἀντικαθρεφτίζει τὸ κύμα τῆς ἀπαθλιωμένης συνειδήσεως τῆς ξεθρονισμένης ἀστικῆς τάξης. Ὁ Roger Vailland, διασκεδάζοντας σχεδόν, βλέπει ἕναν ὀργανικὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στὴν ἐξιστανσιαλιστικὴ θέση τῆς ἐγκατάλειψης καὶ στὴν κοινωνικὴ κατάσταση αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐξιστανσιαλιστῶν συγγραφέων ποὺ εἶναι μικροαστοὶ καὶ ἀπομονωμένοι ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο ἔθνος καὶ πρακτικὰ ἐγκαταλελειμένοι. Ἐδῶ ἂς διασκεδάσουμε μιὰ προσβλητικὴ παρανόηση ποὺ τυχὸν θὰ γίνῃ. Μ' ὄλο ποὺ ἐπιδοκιμάζουμε τὴν ὁμάδα ἐκεῖνη τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ποὺ πολεμáει τώρα στὴ Γαλλία τὴ φιλολογία καὶ τὴν τέχνη τῆς εὐκόλης ἀπελπισίας—γιατὶ ὑπάρχει ἐπίσης καὶ εὐκόλη ἀπελπισία—τὴ φιλολογία καὶ τὴν τέχνη τῆς παραίτη-

σης καὶ τῆς ἀβουλίας (ὁ καυγᾶς ἀναψε τελευταῖα μὲ τὸ φιλμ τοῦ Clouzot ποὺ εἶναι παρμένο ἀπ' τὴν Μανδὸν Λεσκῶ) δὲ θάτανε σωστὸ καὶ δίκιο νὰ φανταστοῦμε πῶς οἱ ἀβουλοὶ καὶ ἀνώμαλοι ἥρωες τῶν «Δρόμων τῆς Ἐλευθερίας» ἐκφράζουν τὴν ἠθικὴ τοῦ συγγραφέα.

Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο εἶναι ἀληθινὸ. Πρῶτα—πρῶτα τὸ μυθιστορηματικὸ τοῦ ἔργο εἶναι ἀτέλειωτο καὶ μονάχα μὲ τὴν ὀλοκλήρωσή του θὰ πάρει τὸ αὐθεντικὸ τοῦ νόημα. Ἐχομε μάλιστα «κάθε λόγο νὰ ὑποθέσουμε πῶς τὸ συμπέρασμα θάνατι μιὰ ἐκπληξη σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τῆς θεωρίας του καὶ πῶς στὸ τέλος ὁ ἥρωας θὰ βρεῖ τὴ σωτηρία μέσα στὴ δράση, μέσα στὴν κοινωνικὴ δέσμευση ποὺ τόσο πολὺ τὴ διαλαλεῖ ὁ Σάρτρ—καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος δίνει τὸ πρακτικὸ παράδειγμα μὲ τὸ ν' ἀγωνίζεται μὲ τὴν πένα καὶ τὸ λόγῳ καὶ μέσα στὶς σάλες τῶν συγκεντρώσεων ἀκόμα ἔχοντας στὸ πλευρὸ του τὸν Camus, γιὰ τὴν ὑπόθεση ποὺ τοὺς φαίνεται πῶς εἶναι ὑπόθεση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας του καὶ ποὺ σὲ χοντρὲς γραμμὲς θὰ μπορούσε νὰ ὀριστεῖ ἔτσι: Ἔνας εὐρωπαϊκὸς εἰρημιστικὸς σοσιαλισμὸς ποὺ κατὰ τὸν Καμὺ δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἐντελῶς ξένος μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς μὴ βίας τοῦ Γκάντι. Ἔτσι ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἴδιους, φαίνεται πῶς οἱ δυὸ αὐτοὶ στοχαστὲς ξέφυγαν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ ἀπάνθρωπου (inhumain) ποὺ σημειώσαμε πρὸς πᾶν.

Μετὰ τὸν «Καλιγούλα» ὁ Καμὺ ἔγραψε τὴν «Πανούκλα» ὅπου ἀπελευθερνε μιὰ ἠθικὴ σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, συμπάθειας, ἕνα εἶδος ἀνθρωποκρατικῆς ἐπικράτησης ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Duamel. Μιλᾷ γιὰ κείνους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐνῶ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἄγιοι καὶ ἐνῶ ἀρνοῦνται νὰ πάρουν τὸ μαστίγιό εἶναι ὡστόσο ἀναγκασμένοι νὰ εἶναι θεραπευτὲς.

Ὅμως ἀναρωτιόμαστε μήπως ὁ πρακτικὸς οὐμανισμὸς τοῦ Σάρτρ καὶ τοῦ Καμὺ δὲν εἶναι ἀπλᾶ καὶ μόνο μιὰ εὐτυχῆς ἀσυνέπεια τοῦ φιλοσοφικοῦ τους συστήματος. Γιὰ μένα ὁ κίνδυνος τοῦ ἀπάνθρωπου εἶναι διαρκῆς γι' αὐτὲς τὶς φιλοσοφίες τοῦ παράλογου καὶ τοῦ τυχαίου τὶς στερημένες ἀπὸ κάθε ὑπερβατικότητα.

Ἄν ἡ δρᾶση δὲν ὑπόκειται σὲ κανένα κοινὸ κριτήριον, σὲ καμμιά τάξη παγκόσμιων ἀξιών, δὲν κατορθῶνω πάλι νὰ ἰδῶ πῶς θὰ μπορέσει κανεὶς νὰ χαράξει ἕνα σύνορον ἀνάμεσα στὸ ἀνθρώπινο καὶ σὲ κάθε τι ποὺ τὸ ἀρνεῖται: καταπίεση, σκληρότητα, σαδισμὸς.

Ἡ μαχητικὴ ζέση ἐπίσης εἶναι κάτι ὠραῖο βέβαια ποὺ, ὅμως, πρέπει νὰ προσανατολιστεῖ πρὸς τὴν ὑπηρεσία ἑνὸς τελικοῦ ἀνθρώπινου σκοποῦ ποὺ θὰ ἔχει μέσα του μιὰν ὑπερβατικότητα. Ἄν δὲν γίνῃ αὐτὸ, τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα ἐκφυλίζεται σὲ κλίση πρὸς τὴν περιπέτεια γιὰ τὴν περιπέτεια. Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πῶς ὁ Malraux ἔχει ὑποχωρήσει πολλὰ φορὲς στὸν πειρασμὸ τοῦ τυχοδιωκτισμοῦ τὸν ὁποῖο βλέπει σὰ μοναδικὸ φάρμακο γιὰ τὴν ἀπελπισία. Καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ἄλλοτε τὸν θαύμασαν καὶ τὸν ἀγάπησαν, τρέμουν σὰν σκέφτονται μιὰ φράση τοῦ Manuel στὴν «Ἐλπίδα»—φράση ποὺ κινδυνεύει ν' ἀποχτήσῃ μιὰ προφητικὴ ἀξία γιὰ τὸν Malraux: «Ἔνας ἀνθρώπος δραστήριος καὶ συγχρόνως πεσομιστὴς εἶναι ἢ θὰ γίνῃ φασίστας ἐχθὸς καὶ ἂν ὑπάρχει μέσα του ἕνα ἀπόθεμα ἀπὸ τὴν περασμένη του δρᾶση». Μποροῦμε ἐπίσης νὰ ὑποθέσουμε πῶς δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι μιὰ ὀλοκλήρη ὁμάδα νέων—οἱ πρῶτοι συνεργάτες τῆς

Combat, ο Raymond Aron, ο Pascal Pia, ο Albert Olivier, ο Marcel Bodin, ο Jean Chanveau—που στην αρχή τους έπηρέαζε ο Σάρτρ, του οποίου μάλιστα μερικοί υπήρξαν από τους πρώτους συνεργάτες, πέ-
ρασαν κιόλας στο στρατόπεδο του «δραστηρίου και πεσομιστή» δά-
σκαλου, έναντι στον οποίο ο Σάρτρ πήρε μια πολιτική θέση άνοιχτά
έχθρική.

Και για να επανέλθουμε στη μηδενιστική ήθική: Πρέπει να δεί-
ξουμε το μεγαλείο της και συγχρόνως το περιορισμένο του χαρα-
κτήρα της. Η ήθική του άπομονωμένου, του χωρίς στήριγμα, χωρίς
βοήθεια ανθρώπου που, παρά τις άποτυχίες αντιτάσσει στις δυνάμεις που
τόν άρνούν την ακατάπαυστη διεκδίκηση της έλευθερίας του και την
άσταμάτητη δράση του, έχει ένα είδος ύψηλου και στωϊκού μεγαλείου.
Ένας τέτοιος θαρραλέος μηδενισμός θά μπορούσε πραγματικά να θε-
ωρηθεί σαν ο στωϊκισμός της παρακμής μας, και συνεπώς, θάδειχνε
τόν άθεράπευτα άριστοκρατικό του χαρακτήρα.

Οι μηδενιστικές κοινωνικές δεσμεύσεις δεν θά μπορούσαν να γε-
νικευτούν γιατί οι άνθρωποι, οι άπλοϊ άνθρωποι, που είναι το ύφάδι
της ιστορίας και η σάρκα της ανθρωπότητας, δε μπορούν να ζούν και
να ένεργοούν έχοντας συνείδηση του μηδενός, του θανάτου, της άπο-
τυχίας και της αύθαιρεσίας, δεν μπορούν ν' άρκεστούν στην αύθαιρετη
διαμαρτυρία που δεν δημιουργεί τίποτα, ούτε να δοθούν σ' έναν φύσει
έξαιρετικό προορισμό, π.χ. δόν Ζουάν, ήθοποιού, κατακτητή ή και θε-
ραπευτή. Μας χρειάζεται ένα μεγαλείο που νάχει αξία για όλους και
για όλη τη διάρκεια της ζωής. Ως τά τώρα μονάχα ο Χριστιανισμός
και έν μέρος ο Μαρξισμός, έθεσαν σωστά αυτό το πρόβλημα και έπε-
χείρησαν να συμπιλιώσουν τις τρεις εκείνες απαιτήσεις που χωρίς αυ-
τές δεν υπάρχει ήθική αξία του ονόματός της: Μεγαλείο, Καθολικότητα,
Καθημερινή έπιβεβαίωση.

Έδω άκριβώς η ρωμοντική αντίληψη για έναν «δυνατό και άπομο-
νωμένο» και θλιμμένο ήρωα, πρέπει ν' αντικατασταθεί με την πιο μετρημέ-
νη και την πιο άδελφική του συντρόφου στον άγώνα, του δεμένου στενά
με τους άλλους από μια κοινή υπόθεση, εκείνου που γνωρίζει για ποιόν
αντικειμενικό σκοπό, άμεσο ή μακρυνό, πολεμάει και πεθαίνει, θυσιά-
ζοντας για αυτόν τη χαρά. Ο S. Exupery έδωσε το πιο γνήσιο πα-
ράδειγμα και, μαζί, μερικούς από τους πιο πετυχημένους όρισμούς
του ήρωισμού της άλληλεγγύης: «Θ' αναπνεύσουμε μονάχα όταν θάμα-
στε δεμένοι με τους αδελφούς μας μ' έναν κοινό σκοπό που να βρίσκε-
ται έξω από μās και ή πείρα μās δείχνει πως τόν ν' αγαπάς δεν θά πεί να κοι-
τάζει ο ένας τόν άλλο, αλλά να κοιτάζουν μαζί προς τήν ίδια κατεύθυνση».

Έχουν να πούν πως αυτός ο ωραίος όρισμός της αγάπης είναι
άπλως μια γοητευτική λέξη παρηγοριάς που ο S. Exupery χρησι-
μοποίησε για μια γυναίκα την οποία δεν αγαπούσε πιά όρκετά για νά-
χει άκόμα την έπιθυμία να την κοιτάζει μέσα στα μάτια. Άλλά κι άν
αυτή η ιστορία είναι άληθινή ο όρισμός δεν χάνει ούτε το βάθος ούτε
την αξία του. Μια αντιπαράθεση θά φωτίσει άκόμα καλύτερα αυτή την
πρόχειρη κριτική ένός κάποιου ναρκισσισμού που έχει ο υπαρξιστικός
ήρωισμός.

Τό 1941 άνεβάστηκαν στο Παρίσι δυό έργα που είχανε για θέμα

τόν φυλακισμένο άγωνιστή της αντίστασης που έπρόκειτο να βασανι-
σθεί ή να τουφεκιστεί: Οι «Άταφοι νεκροί» του Σάρτρ και οι «Νύ-
χτες όργης» του Σαλακρού. Δυό κλίματα, δυό αντίληψεις, του ήρωϊ-
σμού. Στόν Σάρτρ, άν έξαιρέσουμε τό έλληνικό πρόσωπο του Canotis
(νάτανε τάχα μια άνάμνηση του Κανάρη;) που έχει άφομοιώσει την
άλληλεγγύη της ομάδας, οι αίτιες της αντίστασης είναι καθαρά έσω-
τερικές, ψυχολογικές, ύποκειμενικές και ξεπηδοούν από ένα είδος στωϊ-
κής περηφάνειας: Άπό τή θέληση τών άγωνιστών να μην πέσουν στα
μάτια του δήμιου.

Με τόν Σαλακρού ο φωτισμός αλλάζει όλότελα.

Έδω ή συντροφικότητα και ή μαζικότητα στην έννοια του άγώνα,
βρίσκονται στο πρώτο πλάνο. Νά πως ο Jean χαράζει τό προσω-
πικό του όδοιπορικό: «Άφοϋ με γονάτισε, ή άπελπισία μ' έκανε να ξε-
σηκωθώ, τό ξεσήκωμα με ένωσε με άλλους ξεσηκωμένους και βρίσκομαι
τόρα μέσα σε μια θανάσια συντροφικότητα».

Έτσι παρουσιάζεται ξεπερασμένη ή μοναξιά και ή δέσμευση της
καθαρής εξέγερσης όπως επίσης και ή άτομιστική φρίκη μπροστά στο
αύθαιρετο του θανάτου. Όλα παίρνουν ένα νόημα και αυτό τό νόημα
είναι ή εύτυχία τών άλλων ανθρώπων.

Όταν ο έθνοφρουρός Pisançon, σκοτωμένος στην ίδια συμπλοκή
με τόν άγωνιστή της αντίστασης Rivoire, του λέει στόν άλλο κόσμο:
«Τήν έπαθες και σύ, όπως και μείς», ο Rivoire του άπαντά: «Όχι, οι
σύντροφοί μου συνεχίζουν. Και μια μέρα οι άνθρωποι θά είναι ελεύθε-
ροι κι εύτυχημένοι. Δεν θά ξέρουν πως πέθανα γι' αυτούς και δεν τούς
ζητώ να τό ξέρουν. Εκείνο που έχει σημασία για μένα, είναι ή βεβαιότητα
πως θά είναι εύτυχημένοι. Έτσι δεν έχω τήν άπελπισία στην καρδιά
και πεθαίνω με τό χαμόγελο στα χείλη. Δεν έζησα μόνος, δεν πεθαίνω
μόνος.»

Φιλολογία θά πεί κανείς. Όχι, ή φιλολογία έδω έκφράζει τή ζωή
και τήν ιστορία. Πραγματικά, τό άποχαιρετιστήριο γράμμα που ο Jean
γράφει στη Louise λίγες στιγμές προτού τουφεκιστεί και τό όποιο άγ-
γέλλει τήν αύγή που θάρθει για τά παιδιά μας, τά παιδιά που πρέπει
να μάθουμε «να μην άπελπίζονται ποτέ στη ζωή άφοϋ έμείς μέσα στη
σύγχυση μιάς τέτοιας εποχής μπορούσαμε να ζήσουμε τιμημένα» (και άκρι-
βώς πάνω σ' αυτές τις ένθαρρυντικές λέξεις πέφτει ή αύλαία) αυτό τό
γράμμα λοιπόν θυμίζει έντονα ένα πλήθος από πραγματικά δοκουμένα
δμοια, που στα 1940-44 ύπογράφηκαν από τόσους μελλοθάνατους
μάρτυρες και που έκφράζουν τόν ίδιο άνώτερο και κοινωνιστικό
όπτιμισμό. Έχουμε, άνάμεσα σε χιλιάδες άλλα, τό παράδειγμα του
Jacques Decour που έδωσε τ' άνθισμένα νειάτα του σαν σ' ένα καστα-
νόχωμα τό όποιο ήθελε να πλουτίσει για τόν κήπο της αύριανής άν-
θρωπότητας. Έχουμε τό παράδειγμα του Gabriel Peri, που άπ' τή φυ-
λακή του βλέπει τά «χαρούμενα αύριο» (Les lendemains qui chantent).

Μπορούμε γενικά να κατηγορήσουμε τό μηδενισμό πως σταμα-
τάει στη μέση του δρόμου και αίωρείται άνάμεσα στη χριστιανική
χαρά που έγκατέλειψε και στόν κοινωνικό ένθουσιασμό που δε μπο-
ρεί να πιστέψει, σε μια θέση άβέβαιη και κατά βάθος στείρα.

Η Claude Edmonde Magny, μιλώντας για τό μαύρο άμερικάνικο

μυθιστόρημα και για τον Καμού, ειπε, πολύ σωστά, πως σ' αυτά η σάτιρα είναι, περισσότερο μεταφυσική παρά κοινωνική, «επανένσταση ενάντια στην ουσία της ανθρώπινης μοίρας και όχι ενάντια σε τούτη ή εκείνη τή μορφή της κοινωνίας.»

Το γεγονός πως ο πεσσιμισμός αρνείται να πλησιάσει κατά μέτωπο τις συγκεκριμένες Ιστορικές και κοινωνικές αντιφάσεις και να επιχειρήσει να τις καταργήσει, μπορεί να τον μεταβάλλει σ' ένα επικίνδυνο άναισθητικό. Ο Camus αναρωρίζει: «Μονάχα μιὰ χρήσιμη δράση υπάρχει: εκείνη που θ' ξαναφτιάχνε τον άνθρωπο και τη γη». 'Αλλά προσθέτει αμέσως: «Δεν θ' ξαναφτιάξω ποτέ τους ανθρώπους». Κι όμως, αυτό ακριβώς το έπείγον καθήκον προβάλλει σήμερα που είναι, από έλλειψη πίστης—θηρησκευτικής ή ανθρώπινης—το άρνηθούμε. Είναι σά να υπογράψουμε την Ιστορική μας καταδίκη.

Θά πρέπει λοιπόν να υιοθετήσουμε έναν κατά παραγγελίαν οπτιμισμό για να δώσουμε μιὰ δικαίωση στον άγώνα και την έλπίδα των ανθρώπων;

Όχι, αλλά μονάχα ν' άγκαλιάσουμε την ανθρώπινη πείρα στο σύνολό της χωρίς, όπως κάνουν οι μηδενιστές, να την άκρωτηριάσουμε από τις άναμφισβήτητες δυνατότητές της. Γιατί την άκρωτηριάσουμε και σοβαρά μάλιστα, όταν π.χ. παίρνουμε απ' αυτή μονάχα μερικούς άβουλους διανοούμενους, μερικούς άπίθανους ξεριζωμένους μοεμ και λέμε ύστερα, όπως κάνει ο Σάρτρ, πως όλοι οι άνθρωποι «έτσι είναι», άγνωώντας πραχτικά της δυνάμεις της ανανέωσης που φυτρώνουν κάτω απ' την άποσύνθεση και την άποπνιχτική άτμόσφαιρα της έποχής.

Λένε πως όταν ο Σάρτρ ήρθε στην Ελλάδα, πήγε σ' ένα μικρό νησι και πέρασε από ένα χωριό όπου η ζωή φαινότανε σά νάλειπε από τους δρόμους κι απ' αυτά τ' άσπίτια ακόμα. «Ένα χωριό μηδενισμένο, για να μιλήσουμε με τη γλώσσα του. Τόν άλλο χρόνο, φίλοι του Σάρτρ, ξανάκαμαν τ' άταξείδι, έπισκεφτήκανε τ' ίδιο νησι και τ' ίδιο χωριό και, αντίθετα τ' όβρηκανε να ξεχειλίζει από ζωή. Υποθέτουν πως ο Σάρτρ είχε ιδεί τ' ό χωριό στην ώρα της μεγάλης ζέστης και του άπογευματινού ύπνου, ένω οι φίλοι του τ' είδανε στις δροσερότερες ώρες της άγοράς.

Τ' άνέκδοτο αυτό φωτίζει τις άπόψεις μας. 'Η άλήθεια του χωριού είναι συγχρόνως ο άπογευματινός ύπνος και οι ώρες της άγοράς, τ' όν και τ' ό μη όν. Για να φτάσουμε την άλήθεια, λέει ο Πασκάλ, πρέπει να διακηρύξουμε τις άντιθέσεις. «Άρνηση όπου χρειάζεται άρνηση, κατάφαση όπου χρειάζεται κατάφαση». 'Η άλήθεια είναι διαλεκτική. Ο μηδενισμός δεν είναι παρά τ' ό ένα σέλος της αντίφασης. Θα μπορούσαμε έτσι, άν είχαμε τόν καιρό, να πάρουμε μιὰ προς μιὰ όλες τις θέσεις του ύπαρξιμοϋ και να δείξουμε την άνεπαρκεία του, τόν άτελη του χαραχτήρα. Ναί, τ' ό βλέμμα του άλλου μπορεί να παραλύει, να μ' έκμηδενίζει, να με σκοτώνει. 'Αλλά υπάρχει επίσης ένα άλλο βλέμμα που άνοίγει την ψυχή μου που με δικαιώνει και με ζωογονεί. Ναί, η σύγκρουση των συνειδήσεων είναι μιὰ πραγματικότητα. Πρέπει όμως να πούμε πιό έντονα ακόμα, πως η συνειδηση είναι επίσης και ένα «mitsein» (συνύπαρξη) ένα όν που χαρακτηρίζεται από την κίνηση του προς τόν άλλον και μάλιστα προτού ακόμα ύπάρξει με τή μορφή

ης έγωκεντρικής αϋτης άναδιπλώσεως που μ' άς περιγράφουν. 'Η συνείδηση είναι περιτρυγυρισμένη, προσκαλείται, είναι έπιθυμία χαρούμενης έπικοινωνίας, έπιθυμία συμμετοχής, δημιουργίας, γόνιμης ανταλλαγής, δωρεάς.

Ναί, αυτός ο κόσμος είναι ένας κόσμος σκοτεινός και σπασμένος, μ' ά τελικά μπορεί να σωθεί. 'Η άλήθεια είναι διαλεκτική κι' έχει συγχρόνως δυό άξεις. 'Ο τελευταίος λόγος του Χριστού πάνω στο σταυρό ήτανε μιὰ κραυγή άπελπισίας, μ' ά την ίδια στιγμή, με τή θυσία του έρχότανε η λύτρωση του κόσμου και ξεπηδούσε μιὰ πηγή έλπίδας για όλους τους ανθρώπους.

Άν τώρα ήταν άναγκαίο ν' αναφέρω απ' τ' ά σύγχρονά μας γράμματα, μερικά έργα, μερικούς συγγραφείς που, άν και βλέπουν γυμνά τ' ά πράγματα, μπορούν να θεωρηθούν σαν αντίδοτα του άκαμπτου πεισμιμοϋ και που, συγχρόνως, άρνιούνται να ιδούν τή ζωή κατασκότεινη, όπως άρνούνται να τή δούν και όλορόδινη, θ' ά σημείωνα, μετά τόν St. Exupery και τις «Νύχτες όργης» του Σαλακρού: Τις άφηγήσεις του David Roussel και τις σκληρές και πολύτιμες νίκες που η προσωπική πίστη τρωσης και τις σκληρές και πολύτιμες νίκες που η προσωπική πίστη και η μαζική και οργανωμένη πάλη μπόρεσαν να κερδίσουν ενάντια στην κτηνωδία και τόν άπανθρωπισμό.

Τ' ό τελευταίο βιβλιάρκι του φίλου μας Vercois «Τ' ά μάτια και τ' ό φως» που έχει τόν ύπότιτλο «Μυστήριο σε έξη φωνές» όπου αναλύοντας έξη ανθρώπινες περιπτώσεις άπελευθερώνει την τελευταία στιγμή, έναν ύπερταό λόγο, κάτι σαν διαίσηση πίστης προς τόν άνθρωπο, κάτι που μοιάζει λίγο με τή Χάρη που βρίσκουμε στο τέλος των μυθιστορημάτων του Mauriac, η οποία όμως έδω, έκδηλώνεται νικηφόρα, ένα λόγο που τόν τραβάει πέρα από όλους τους λόγους της άπελπισίας.

Θ' ά σημείωνα ακόμα τόν Henri Lefebvre και τ' ό σημαντικό του έργο «Κριτική της καθημερινής ζωής» όπου ζητ' ά να δημιουργήσουμε στη λογοτεχνία καινούργιους συγγραφείς που, χάρη στη δράση, θ' άνοι άπαλλαγμένοι από τή καθαρή άγωνία του κλεισμένου στον έαυτό του διανοούμενου και συγχρόνως από τή παχυλή Ικανοποίηση του άστού, συγγραφείς που, μαζί με τήν υγεία και Ισορροπία θ' ά ξαναβροϋν τήν όλική άίσθηση της πραγματικότητας, μι' άς πραγματικότητας που να μην είναι διασπασμένη ούτε απ' τήν άπαισιοδοξία ούτε απ' τόν άφαιρέμένο οπτιμισμό. Και πιό συγκεκριμένα λέει: «Θ' ά μ' ά δώσουν, άπλούστατα, ό,τι στην έποχή μας ύπήρξε συχαμερό ή φριχτό και ό,τι ύπήρξε καλό, χαρούμενο, ρωμαλέο, με τ' ό όποιο οι άνθρωποι μπόρεσαν να έξακολουθήσουν ν' άγαποϋν τή ζωή και να έλπίζουν σ' αυτή».

Θ' αναφέρω τέλος τόν άγαπητό μας Em. Mounier που η σκέψη του ήτανε διάχυτη σ' όλη αϋτή τή διάλεξη. 'Ο Χριστιανικός Περσοναλισμός που άκτινοβολεί έδω και δεκάξη χρόνια, δεν είναι ένα οϋτοπικό κέντρο. Είναι μι' ά ρωμαλέα κατάφαση της σύγκρουσης που παρ' όύ σιάζουν οι άλήθειες. Δέχεται τήν τραγική έννοια της ύπαρξης, άφ' ό η όντολογική φύση του ανθρώπου είναι σκληρά πληγωμένη όπως τ' ό ίδιο είναι και η Ιστορική του πραγματικότητα. 'Αλλά γι' αϋτόν ο άνθρωπος είναι μονάχα πληγωμένος και όχι καταδικασμένος και μπορεί να με-

ταμορφωθεί ακόμα και σ' αυτήν έδω τη ζωή. 'Ο περσοναλισμός περιμένει μ' έμπιστοσύνη και χαρά έναν καινούργιο κόσμο. Κηρύσσει δυό αντίθεσεις: Τήν τραγική ένταση και τη χαρά της ύπαρξης και της δημιουργίας.

Γιά τόν Mounier ή έλπίδα είναι μιá ύψηλή áρετή που ξεπερνά την χωρίς διέξοδο άπελπισία και συγχρόνως τη χωρίς διέξοδο αισιοδοξία. Είναι έγκσταάλειψη και ύπομονή: «δίνει πίστωση, δίνει καιρό, αφήνει ελεύθερη την τρέχουσα πείρα. Είναι ή αίσθηση της ανοιχτής περιπέτειας βλέπει την πραγματικότητα πλουσιοπάροχη ακόμα κι' όταν αυτή ή πραγματικότητα έμποδίζει φαινομενικά τις επιθυμίες μας. Μπορούμε ν' άρνηθούμε την έλπίδα, όπως και την άγάπη. 'Η έλπίδα λοιπόν είναι μιá áρετή και όχι μιá παρηγοριά, μιá εύκολία. 'Αλλά είναι και κάτι περισσότερο από áρετή. Μπαίνει στην οντολογική διάρθρωση ενός όντος που τό καθορίζει μιá έσωτερική ύπερβατικότητα. Νά τη δεχτούμε ή νά την άρνηθούμε είναι σά νά δεχόμαστε ή ν' άρνιόμαστε νά είμαστε άνθρωποι».

'Ο Μαγιακόβσκυ είπε: «'Όσο πιο πολύ ή ποιότητα ενός βιβλίου είναι ύψηλή τόσο περισσότερο ξεπερνά τα γεγονότα».

'Εχουμε δικαίωμα νά ζητήσουμε από τα σημερινά βιβλία λίγο άπ' αυτό τό προφητικό φώς, σά μιá ύπόσχεση αύγης πάνω στην έρημη νύχτα του καιρού μας, που άποτελεί τό φόντο για τις μαύρες τέχνες και φιλοσοφίες: Οί ποιητές μάς φέρνουν κιόλας και τό φώς αυτό και τό δράμα της συμφιλώσης του ανθρώπου με τόν άνθρωπο και του ανθρώπου με τη γη. 'Ο έμπνευσμένος λόγος του Σικελιανού μάς τό θυμίσει πριν από λίγον καιρό μιλώντας για τό Σαίξπηρ: 'Η ποίηση είναι ούσιαστικά προφητεία των καλύτερων καιρών, είναι άποκάλυψη της άγάπης. Και νά που μιá φωνή της Γαλλίας του άπαντά:

Είδα τό νερό μέσα στη γη είδα τόν ήλιο τη νύχτα είδε τη γη νά ζει κάτω άπ' τα πόδια του ανθρώπου είδα τη γη γερή και μαλακιá νά γεννά στον άνθρωπο κι' είδα τόν ήλιο κάθε πρωί μέσα σ' όλα τα μάτια. 'Ασυγχώρητη ζωή νά την αγαπάς για πάντα σέ πείσμα κάθε μάστιγας και κάθε ταπεινής ήθικης σέ πείσμα των νεκρών θεών και ψεύτικων άστρων. 'Η αύγή, ό δρίζοντας, τό νερό, τό πουλί, ό άνθρωπος, ή άγάπη φώς δίνει ό άνθρωπος άπομακρύνοντας από τη γη τ' αντικαθρεφτίσματα — ό άλαφρός και καλός άνθρωπος που γλυκαίνει τη γη, που καθαρίζει τα δάση, που κάνει την πέτρα ν' άστράφτει, και τό τριαντάφυλλο της νύχτας και τό αίμα του πλήθους.

Roger MILLIEX

'Υποδιευθυντής του Γαλλικού 'Ινστιτούτου

ΑΠΟ ΦΥΛΛΟ ΣΕ ΦΥΛΛΟ

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ

(Τό κλείσιμο μιáς συζήτησης)

Πιστεύαμε πώς ή γόνιμη συζήτηση, ή καλόπιστη, άνταλλαγή γνώμων, με τό στοχασμό που στηρίζεται πάνω στα ειδικά και γενικά συμπεράσματα των έπιστημών, άποτελεί μιá σημαντική προσέγγιση στον κατατοπισμό και τη μελέτη των προβλημάτων που παρουσιάζει, ό κόσμος των ιδεών. Κ' έχουμε ύπ' όψη μας τα δυό άρθρα πάνω στο ίδιο θέμα «Τέχνη και ήθικη» που δημοσιεύτηκαν τό πρώτο στο φύλλο 15-17 του περιοδικού μας (περίοδος Β') και στο φύλλο 1-2 (περίοδος Γ') από τους συνεργάτες μας κ. Ε. Φικιώρη και κ. Α. Σπαχή. 'Ο σκοπός του άρθρου αυτού δέν είναι φυσικά νά εμπίει την τελευταία λέξη στο πρόβλημα αυτό ούτε κι' ακόμα νά κάνει κριτική στις αντιλήψεις των δύο συνεργατών μας. Τό περιοδικό μας, με τό δικαίωμα που του δίνει ή πνευματική εθύνη, παίρνει τελευταία τό λόγο χωρίς νά πρόκειται νά εμπίει και τόν τελευταίο λόγο. Παίρνουμε στη συζήτηση αυτή μέρος με ίσους όρους με τους δύο συνεργάτες μας. Οί άναγνώστες που με ενδιαφέρον παρακολούθησαν τη συζήτηση θά βγάλουν τα συμπεράσματά τους.

* *

Νομίζουμε πώς ή συμβολή μας στο προκείμενο θέμα θάταν πολύ περιορισμένη, αν άσχολούμασταν μονάχα με τους όρισμούς της τέχνης και της ήθικης. Οί όρισμοί έχουν κακοτοπιές και λίγες φορές άντέχουν στο μέτρο της διαλεχτικής σκέψης. Θά ήταν προτιμότερο νά ξετάσουμε όχι τί είναι τέχνη και τί ήθικη αλλά τί φαινόμενο είναι ή τέχνη και ή ήθικη. Πριν δηλαδή σταθούμε στο ρόλο της τέχνης και της ήθικης και στη σχέση τους όπως παρουσιάζεται σήμερα στον πνευματικό και αισθητικό έξοπλισμό μας πρέπει νά ιδούμε τό ρόλο αυτόν στη γένεση και τη διαμόρφωσή του. 'Ετσι νομίζουμε πώς θά γλυτώσουμε

άπό άφορισματικές σκέψεις τόσο για την τέχνη-ήθικη όσο και για τις σχέσεις τους. Σκοπός μας δέν θά είναι νά λύσουμε τό θέμα, αλλά νά δείξουμε τόν τρόπο με τόν όποιο πρέπει νά τό ξετάσουμε. Γι' αυτό χρειάζεται και μιá σύντομη άνασκόπηση ή μάλλον ύπογράμμιση της συνισταμένης των αντιλήψεων των δύο συνεργατών μας. 'Ο πρώτος συνεργάτης μας αναπτύσσει τους στοχασμούς του άνάμεσα στην κεντρική ιδέα της πάλης της τέχνης ενάντια στην ήθικη που «είναι μιá μορφή ιδεολογικής κυριαρχίας κι' έπιβολής». Ποιό κάτω στενεύει την ήθικη σαν περιορισμό του σεξουαλικού ένστίκτου, βρίσκει άνάμεσα τους έχθρότητα, όπου τό δαυλό της λευτεριάς τόν κρατάει ή τέχνη και ή ήθικη μάταια προσπαθεί νά τόν σβύσει. 'Επομένως, ή τέχνη «δημιουργία άτομικής πηγής μά κοινωνικής προέλευσης και προορισμού», θά βρει την όλοκληρώσή της, όταν ή κοινωνία «θά περάσει περήφανα πάνω άπ' όλα τα έρείπια των ήθικων προλήψεων» και ύπογραμίζει πώς ή ήθικη, αντίστροφα προς την τέχνη είναι «κοινωνικό δημιουργήμα με σκοπό...».

'Ο δεύτερος συνεργάτης μας όνομάζει τις αντιλήψεις του πρώτου φροϋδικές. Βρίσκει πώς κακά γενικεύεται τό ζήτημα τέχνης και ήθικης —έννοώντας προφανώς πώς ή σχέση αυτή είναι ένα μέρος των έπιδράσεων που δέχεται ή τέχνη από την ήθικη. Συμπεραίνει δέ πώς ή 'Αφροδίτη των Μεδίκων είναι ώραία, αλλά ώραία είναι και τα «fioretli» του 'Αγ. Φραγκίσκου. 'Η «έρωτική αισθητική» —λέει— κρύβει σφάλματα, όσα και ή «αισθητική χωρίς έρωτα», που αν θέλουμε νά τ' άποφύγουμε πρέπει νά ξαίρουμε πώς ή έκσταση της τέχνης είναι αισθητική και όχι αισθησιακή.

'Εχουμε δηλαδή μπροστά μας την άπόλυτη λύση του ζητήματος, την άφορισματική, κι από την άλλη μεριά

απάντηση που υπογραμμίζει πώς δεν είναι σωστό από ένα μερικό να φτιά-
νουμε στο γενικό.

* *

Η δεύτερη αυτή αντίληψη μας δί-
νει την ευκαιρία να ιδούμε το θέμα
στο πραγματικό του βάθος και πλά-
τος. Στη γένεσή του και τη διαμόρ-
φωσή του. Η τοποθέτησή του από
τόν πρώτο συνεργάτη μας το στενεύει
στα σημερινά του πλαίσια. Γι' αυτό
και τόν οδηγεί σε σκέψεις, που θα
ήταν δύσκολο να στριχθίσουν επιση-
μονικά: «ή τέχνη σαν έκφραση της
φύσης...», «ή τέχνη είναι κόρη του έ-
ρωτα», «το ωραίο και η τέχνη είναι...
αυθόρμητες φυσικές εκδηλώσεις», κ.λπ.
Γιατί όμως όλα αυτά; Πάντα η τέχνη
και η ήθικη παίζουν τόν ίδιο ρόλο και
πάντα οι άνθρωποι είχαν τις ίδιες
σκέψεις γι' αυτές; «Οχι βέβαια! Ύ-
πάρχει μια γραμμή διαχωριστική στην
ιστορία τους. Και η μία και η άλλη
ἀνήκουν στον κόσμο τών ιδεών, είναι
κι οι δυο μορφές της κοινωνικής συ-
νείδησης με τις ιδιομορφίες τους και
τις αλληλεπιδράσεις τους. Η πορεία
τους ανάμεσα στις ανθρώπινες κοι-
νωνίες τους άλλαξε την ουσία, όχι ο-
μως και το μηχανισμό της γέννησής
τους. Και η αλλαγή αυτή κάποτε υπήρ-
ξε ριζική, όταν η κοινωνία πέρασε
στούς έσωκοινωνικούς ανταγωνισμούς.

Πρίν, δεν έμεινε καιρός για την αυ-
τόνομη καλλιέργεια τών ιδεολογιών.
Η τέχνη τὰ πρώτα της βήματα τὰ έ-
καμε για την έξυπνότητα του ανθρώ-
που. Το ρυθμό του λόγου, τόν βρήκε
ο άνθρωπος έξυπνότητα στην εργασια-
κή του άσχολία, κόβοντας δέντρα,
τραβώντας κουπί. Αν σήμερα ένα
σπαθί μπορεί να είναι έργο τέχνης
ο πρόγονός του όμως ήταν ένα έξυ-
πνερτικό εργαλείο. Η θρησκευτική,
ή καλλιτεχνική, ή αισθητική μ' ένα λό-
γο πνοή, που γέννησε τις τοιχογραφίες
του Μιχαήλ Αγγέλου είναι απόλυτα
ξένη στο ζωγράφο της Αλταμίρα, που
ζει ατέλειωτες ημέρες μέσα στα σπή-
λαιά του και ζωγραφίζει τὰ ζώα, έξυ-
πνερτώντας τη γνώση του. Δεν ξαί-
ρουμε βέβαια τι αντίληψεις είχαν οι
άνθρωποι τών προϊστορικών χρόνων
για τήν ήθικη τού γυμνού. Ξαίρουμε
όμως πώς αρχή οι σεξουαλικές
τους σχέσεις δεν είχαν κανένα κανό-
να, πώς η πατρότητα ήταν άγνωστη
και πώς ένας ζωγράφος της εποχής
τους θα ήταν αδύνατο να βάλει κάτω

από τη ζωγραφία ενός άγοριού «ο γυ-
ός του καλλιτέχνη». Θα ήταν και τὸ
ἀκατανόητο. Και επειδή ο λόγος περί
«ήθικης», ασφαλώς θα δείχναν με τὸ
δάχτυλο τήν «πομπεμένη», τή μοιχα-
λίδα της εποχής δηλαδή εκείνη που
τόλμησε να εξασφαλίσει για τὸν έαυ-
τό της ένα μόνον άντρα. Όπως και
να τὸ κάμετε ήταν ἀ ν ή θ ι κ η .

Με τὸν ίδιο τρόπο θὰ μπορούσαμε
να εξετάσουμε και τις άλλες ιδέες μορ-
φές της κοινωνικής συνείδησης, τις
θρησκευτικές αντίληψεις δηλαδή τὰ
διοικητικά συστήματα κ.λπ. Η δια-
μόρφωση όμως κι' ο πλουτισμός τών
μορφών της κοινωνικής συνείδησης
στην περίοδο αυτή είναι αρκετά πε-
ριορισμένος. Οι υλικές ανάγκες της
ζωής δεν αφήνουν χρόνο διαθέσιμο.
Η εργασία ελάχιστα παραγωγική. Έ-
πρεπε η ἀνθρωπότητα να περάσει
πρώτα στον καταμερισμό της εργα-
σίας, που από τή μια μεριά έδινε τή
δυνατότητα ν' αυξηθούν οι πλουτοπα-
ραγωγικοί πόροι. κι' από τήν άλλη δη-
μιουργούσε ένα στρώμα ανθρώπων
ἀπαλλαγμένων από τή στυγνή υλική
εργασία, που έβρισκαν καιρό για τή
διοίκηση. Οι επιστήμες όμως, ή τέ-
χνη, οι ιδέες για νὰ διαμορφωθούν
χρειάστηκε να γίνει ο πύθ πλατύς κα-
ταμερισμός της εργασίας ανάμεσα
στις μάζες που άσχολούνταν στην
βαρειά χειρονακτική εργασία και στο
μικρό αριθμό τών προνομιούχων που
είχαν τή διεύθυνση της εργασίας, τού
έμπορίου, τών δημοσίων υποθέσεων
και, πολύ αργότερα, που άσχολήθη-
καν με τήν τέχνη και τήν επιστήμη». Αύ-
τή είναι η διαχωριστική γραμμή
στην πορεία τών μορφών της κοινο-
νικής συνείδησης. Από τότε κι ύστερα
κυρίαρχες ιδέες είναι ιδέες εκείνων
που κυριαρχούν. Έτσι γεννήθηκε κι
η πάλη ανάμεσα στις ιδέες που είχαν
φορείς τους μεν ή τούς δε.

* *

Γι' αυτό νομίζουμε πώς η διατύπω-
ση: «ή τέχνη είναι προοδευτική και η
ήθικη αντιδραστική» όχι μόνο δε βάζει
τὸ θέμα στη θέση του, αλλά ούτε μπορεί
να είναι και σωστή. Και τὸ θέμα με-
τατοπίζεται μάλιστα σε χώρους άσχε-
τους μ' αυτό, όταν η τέχνη παρουσιάζ-
εται σαν αυθόρητο παιδί της φύσης
και η ήθικη σαν κοινωνικός κατανα-
γκασμός. Και οι δυο αυτές μορφές της
κοινωνικής συνείδησης, είναι άφηρη-
μένες ιδέες έξω από τήν ιστορικότη-

τά τους. Αν δεν ήταν έτσι, τότε θα-
πρεπε σε μια εποχή όπου η ήθικη
δεν θάταν ένας κοινωνικός κατανα-
γκασμός τού σεξουαλικού ένστικτου
νάβγαιναν όριστουρήματα τέχνης.
Κι' όμως η ἀνθρωπότητα τήν πέρασε
αυτήν τήν εποχή, όμως η τέχνη δε
λευτερώθηκε. Κι' αυτό γιατί τὰ δεσμά
της τέχνης, δεν τάχει λύσει ακόμα η
εργασιακή-υλική δραστηριότητα τών
ανθρώπων. Νομίζουμε πώς δεν θάτανε
σωστό να περιορίσουμε τὸ θέμα στις
σχέσεις τέχνης και ήθικης. Όλες οι
μορφές της κοινωνικής συνείδησης,
όλο τὸ έποικοδόμημα- κανείς από
τούς δυο συνεργάτες μας δεν τὸ άρ-
νεύεται - προσδιορίζεται από τὸ υλικό
υπόστρωμα. Στη διαμόρφωσή τους οι
ιδεολογίες φέρνουν τις πικρές έπι-
δράσεις που διαμόρφωσαν τέτοιο η
τέτοιο τὸ υλικό υπόστρωμα. Είναι
ακόμα σωστό πώς σαν γεννηθούν οι
μορφές αυτές εξέλισσονται και μέσα
σε μιάν αυτόνομη περιοχή. Η και-
νούργια τέχνη βγαίνει άπ' τήν παλιά,
τὸ ίδιο κι' η ήθικη. Η σχετική βέ-
βαια αυτή αυτονομία δεν μπορεί να
μὰς ξεγελάσει για τήν πρώτη πηγή
τους. Κι' όλες μαζί οι μορφές αυτές
έπηρεάζονται μεταξύ τους. Γι' αυτό
υπάρχουν περισσότερα από τὸ ένα
μερικά θέματα: τέχνη και ήθικη,
τέχνη και φιλοσοφία, τέχνη και έπι-
στήμη, τέχνη και πολιτική κ.λπ. όπου
βρίσκουμε αξιόλογες αλληλοεπιδρά-
σεις.

Κι' αν προσέξουμε ακόμα και τήν
πάλη που γίνεται ανάμεσα στις δυο
ομάδες τών ιδεολογιών, πάλη που
κάνει τις προοδευτικές μορφές όχι
μόνο να στέκονται απέναντι στον άν-
τίπαλο, αλλά και να τὸν διαβρώνουν
και να τὸν αλλοιώνουν, τότε θα ιδού-
με πώς δεν υπήρχε ποτέ τὸ σχήμα
κυρίαρχη ήθικη και προοδευτική τέ-
χνη αλλά κυρίαρχες ιδέες και προο-
δευτικές ιδέες. Θα ιδούμε δηλ. πώς
όχι μόνο η ήθικη, αλλά και η τέχνη
κι' όλες οι μορφές της κοινωνικής
συνείδησης στάθηκαν κατά καιρούς
«μορφές ιδεολογικής κυριαρχίας και
επιβολής».

* *

Κι' άς σταθούμε για λίγο στην πέ-
τρα τού σκανδάλου, δηλαδή στην 'Α-
φροδίτη τών Μεδίκων, που ολόγυμνη
προσπαθεί να κρύψει τή γυμνότη-
τά της. Ο κ. Φικώρης βρίσκει πώς
τὸ ωραίο ολοκληρώθηκε στην 'Αφρο-

δίτη τών Μεδίκων γιατί η όμορφιά,
ή τέχνη νίκησε η μάλλον είνωνεύε-
ται τήν Αϊδώ. Είναι γνωστό πώς οι
καλλιτέχνες κάπως άργά παρουσία-
σαν γυμνή τήν 'Αφροδίτη, δηλαδή
στον Α' αιώνα. Ός τότε τήν άπεικό-
νιζαν με χιτώνα και τήν πρώτη λίγη
γυμνότητά της άποκαλύπτει ο 'Αλκα-
μένης στην «'Αφροδίτη στούς κήπους»
(Λούβρο). Άλλωστε σε μια εποχή
που ωραίο ήταν μόνο τὸ άνδρικό γυ-
μνὸ και που καμμιά αισθητική συγί-
νηση δεν μπορούσε να προκαλέσει
ένα γυναικείο γυμνὸ, δεν θα βρισκό-
ταν ούτε κι' ο καλλιτέχνης να φια-
σει ένα έργο που δεν θα ήταν μόνο
αντικαισθητικό αλλά «άνήθικο». Στον
Δ' αιώνα όμως διαμορφώνεται κά-
ποια καινούργια ήθικη. Οι έταίρες
αυλητρίδες και όρχηστρίδες άποκα-
λύπτουν όχι μόνο τις πνευματικές
και καλλιτεχνικές αρετές του αλλά
και τή γυμνότητά τους. Πλάι στη
σύζυγο της 'Αθηναϊκής κοινωνίας
του Δ' αιώνα που κλεισμένη στο σπίτι
της έκανε παιδιά, ζει η έταίρα, τὸ
λουλούδι της γυναικείας ύπαρξης.
Και ζει νόμιμα. Τήν αναγνωρίζει η
προοδευτική ήθικη της κυρίαρχης
τάξης, άδιαφορώντας για τήν ήθικη
τών παραμερισμένων από τήν έξου-
σία γαιοκτημόνων. Η ήθικη αυτή
που έσυρε τὸν χιτώνα από τή γυ-
ναίκα σε δημόσιους χώρους - σε συμ-
πόσια, μήπως έπηρέασε τήν άπο-
γύμνωση της 'Αφροδίτης; Νομίζουμε
πώς έχουμε μπροστά μας ένα παρά-
δειγμα όπου η προοδευτική ήθικη
έπηρέασε τήν τέχνη. Κι' η 'Αφροδίτη
τών Μεδίκων - μάλλον έργο τού Πρα-
ξιτέλη - μάς είναι γνωστή από αντί-
γραφο τού Α' αιώνα.

* *

Κι' ακόμα κάτι κι' δυο συνεργ-
γάτες μας άσχολήθηκαν με τὸν έ-
ρωτα στην τέχνη. Κι' ο μὲν πρώτος
μὰς είπε άπερίφραστα πώς «ή τέχνη
είναι παιδί του έρωτα», ο δε δεύτε-
ρος μὲν υποτιμώντας τὸ ρόλο του,
συνιστά ν' αποφύγουμε και τήν «έρω-
τική αισθητική» όσο και τήν αισθη-
τική χωρίς έρωτα - σωστά νομίζουμε.
Και τὸν έρωτα γράφει ο κ. Φικώρης,
ποτέ δεν τὸν άνεγνώρισε η ήθικη.
'Αλλά έδώ μπαίνει τὸ έρώτημα: Ποιά
ήθικη; Ποιὸν έρωτα; Η ήθικη τού
Δ' αιώνα; Μά ο Δ' αιώνας τὸν άγνο-
ούσε τὸν έρωτα, όπως τὸν ξαίρουμε
μεις σήμερα. Γιατί λοιπὸν να τὸν ά-

να γνωρίζει; Είναι κι' αυτός ένα ιστορικό δημιούγημα, που σαν πάθος ανακόσπαστο από την ανθρώπινη ύπαρξη, σαν ανώτερη μορφή του σεξουαλικού ένστικτου, όπως τον αντίλαμβανόμαστε έμεις σήμερα, τον συναντούμε πολύ άργα. Στην περίοδο που η ταξική κυριαρχία έχει καθιερώσει ήθικά κοινωνικά και νόμιμα τη μονογαμία του άντρός. Και η τέχνη πρωτοτραγουδύησε τον έρωτα με τις προβηγκιανές Albas (τραγουδία του πρωϊού) που έξυμνούν το κατόρθωμα και τις αισθηματικές δονήσεις του ιππότη που κοιμήθηκε τη νύχτα με την αγαπημένη του - τη γυναίκα κάποιου άλλου - και που το πρώτο μάτι της αύγης τον βρήκε έξω από το σπίτι της.

Δεν πρέπει λοιπόν ν' απλώνουμε τη έννοια του έρωτα-όπως δημιουργήθηκε κάτω από την ψυχολογία της ατομικότητας, όπως την καλλιέργησε η νεώτερη αστική κοινωνία - σ' όλη την πορεία της τέχνης και να την μετράμε μ' αυτόν. Και η σκέψη πως «η δλότητα σχεδόν των καλλιτεχνικών δημιουργημάτων, των έργων τέχνης πλέχτηκαν γύρω από τον κύκλο της αγάπης», δεν νομίζουμε πως άντέχει σε οποιοδήποτε έλεγχο. Η κλασική τέχνη δεν μάς δίνει το δικαίωμα να μιλήσουμε έτσι. Σαν καινούργιο στοιχείο της ζωής ο έρωτας, βρίσκεται μέσα στην τέχνη της αναγέννησης και της νεώτερης εποχής. Και τα οιδιπόδεια συμπλέγματα και η τραγική

τους αποκάλυψη στην αρχαία τραγωδία, δεν ήταν παρά μια ύπηρεσία της τέχνης προς την καινούργια ήθική, που όχι μόνον δεν ήξαιρε αλλά καταδίκασε την αιμομιξία. Κι' οι αναμνήσεις μιας παλιάς αιμομικτικής ήθικής πήραν τη μορφή της τέχνης, που μια προοδευτική ήθική την ενίσχυσε άπεριφραστα.

* * *

Είπαμε και στην αρχή πως απλώς μιλάμε τελευταίοι. Κι' ότι σκοπός μας κυρίως δεν είναι να λύσουμε το θέμα, αλλά να δείξουμε τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να το εξετάσουμε. Κι' αν είναι απαραίτητο να βγει ένα συμπέρασμα, νομίζουμε πως αυτό είναι ότι στο προκείμενο θέμα δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε πως οι μορφές της κοινωνικής συνείδησης, έχουν μια ιστορική πορεία, που αν τις απογυμνώσουμε απ' αυτή, ούτε θα τις καταλάβουμε την κάθε μια ξεχωριστά κι' ούτε τις αλληλεπιδράσεις τους θα μπορούμε να ιδούμε.

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Σ. Σ. Ο συνεργάτης μας κ. Φικιώρης μάς έστειλε μια πολυσέλιδη απάντηση στη μελέτη του κ. Σπαχή. Με την απάντησή του αυτή αποσαφηνίζει τις θέσεις του πρώτου άρθρου του. Η δημοσίευσή της όμως δε θάχε άλλο αποτέλεσμα από το να διαιωνίσει μια συζήτηση που θάπρεπε να έχει κίονας κλείσει από το προηγούμενο τεύχος μας

Χ Ρ Ο Ν Ι Κ Α

Ν Ι Κ Ο Σ Χ Α Τ Ζ Α Ρ Α Σ

Ο ποιητής Νίκος Χατζάρας που η παιδική του καρδιά δε χτύπησε παρά μόνο για το ωραίο, για το ανθρώπινο και για το αληθινό, πέθανε. Πέθανε όπως πεθαίνουν όλοι σχεδόν οι σεμνοί ήρωες της τέχνης στην Ελλάδα. Πέθανε, περνώντας τις τελευταίες του μέρες σ' ένα γηροκομείο του Πειραιά. Πέθανε κάτω από τραγικές συνθήκες, συνθήκες που δεν ταίριαζαν σε μια τόσο διάφανη ύπαρξη σαν του Χατζάρα. Ο ποιητής των ειδυλλιών, ο ποιητής της Ελένης,

που οι στίχοι του περισσότερο κι' από τους στίχους του Πορφύρα και του Φιλύρα είναι κοντά στην αληθινή ποίηση, αποσημονημένος από καιρό μέσα σε μια τραγική μοναξιά, έχει περάσει τώρα στο θάνατο. Τον γνώρισα από τα παιδικά μου χρόνια. Για κάθε άνθρωπο που τον πλησίαζε ήταν κι' όλος ένας φίλος. Ήταν ο μόνος από τους μεγάλους-ας ποίμε-του Πειραιά, που δεν έκανε παρέα με μεγάλους. Μιλούσε πάντοτε για το έργο των άλλων και ποτέ,

μά ποτέ, δεν άφηνε να του ξεφύγει έστω και μια λέξη μόνο για τη δική του ποίηση. Στάθηκε πάντοτε έξω από κάθε λογοτεχνική ή δημοσιογραφική κλίκα. Προσωπικά δεν ξεχνώ το ποτέ, που αξίζει να σημειωθεί γιατί δείχνει τον καλό και συμπονετικό Χατζάρα. Με βρήκε μια μέρα στηριγμένος σ' ένα δέντρο. Του φάνηκε λυπημένος. Με ρώτησε τι έχω. Του είπα ότι πέθανε η μητέρα μου· του είπα τι άνθρωπος ήταν και πως πέθανε. Έμεινε λίγο σιωπηλός κοντά μου κι' ύστερα έφυγε. Την άλλη μέρα διάβαζα με κατάπληξη σε μια εφημερίδα του Πειραιά ένα χρονογράφημα για το θάνατο της μάνας μου. Είδα να γράφει το όνομά μου στην εφημερίδα, ενώ εγώ ήμουνα ένας άγνωστος, ένας μακρινός μόνο φίλος της λογοτεχνίας. Τον επισκέφθηκα στο γηροκομείο λίγο πριν πεθάνει, με το Σπαταλά και με το μουσικοσυνθέτη Γκρέκα. Τουμίλησα για την Πειραιά 4-6-49

ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ «ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ»

Δεν πάει μήνας που κάποιος Τούρκος από τις στήλες μιας πρωϊνής δικής μας εφημερίδας κάλεσε τους Έλληνες διανοούμενους σε πνευματική συναδέλφωση.

Δεν πρόφτασε να σταγώνσει το μελάχι της έκκλησης του Τούρκου λογίου και στις στήλες της ίδιας εφημερίδας ο έκτακτος απεσταλμένος της στην πόλη και στην Άγκυρα κ. Παλαιολόγος μάς περιέγραψε, αρκετά διπλωματικά θέματα, αλλά και αρκετά αποκαλυπτικά τις ανθρωποφαγικές διαθέσεις των Τούρκων απέναντι στους Έλληνες, ενώ ο κ. Βενέζης με τη γνώση του υποτονία θέλησε να υπερασπιστεί την ελληνική υπόθεση απέναντι στους Τούρκους.

Στο μεταξύ ήρθε ένα ποδοσφαιρικό μάτς για ν' αποκαλύψει πέρα για πέρα τα αισθήματα των Τούρκων απέναντι στην Ελλάδα. Όμοιος οι Τούρκοι, παίρνουν πολύ καλά, πως ο Έλληνικός λαός, αν και σφάχτηκε, αν και ξεσητάθηκε από την πανάρχαιη γη που σήμερα νέμονται αυτοί, δεν διατήρησε

συγκέντρωση και την έκδοση των ποιημάτων του σ' έναν τόμο από τα «Πειραικά χρονικά». Κάποτε ο Χατζάρας ήταν διευθυντής του περιοδικού «Πειραικά Χρονικά». Έμεινε σύμφωνος. Για πρώτη φορά δεν έδειξε αδιαφορία. Ίσως μέσα στους τρυφερούς στίχους του, να συλλογίστηκε πως θα ξαναβρεί τις αναμνήσεις του εκείνης της εποχής, το μόνο πράγμα που θα απόμεινε στη ζωή του. Ύστερα τον ξαναείδαμε νεκρό περιβλημένο με τιμές και διαβάσαμε τις φιλολογικές νεκρολογίες του στις εφημερίδες. Τα ποιήματα του Χατζάρα γιομάτα λιτότητα και διαύγεια θα μείνουν μέσα στην Ελληνική ποίηση για να δείχνουν μια από τις πιο άγνες της περιοχές. Είμαι βέβαιος ότι θα μείνουν γιατί είναι ανεπιτήδευτα, είναι γιομάτα από ψυχή, από συγκίνηση, από φως κι' από ανθρώπους.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΚΩΣΤΕΑΣ

κανένα ίχνος μνησικακίας εναντίον τους. Αντίθετα οι Τούρκοι για να πανηγυρίσουν τη μικρασιατική καταστροφή (που όλη η οίκουμένη ξέρεει πως και γιατί έγινε) ύψωσαν στη μέση της Άγκυρας μνημείο του Ατατούρκ όπου στο βάθρο του διάφορα γλυπτά της κακής ώρας παρασταίνουν Έλληνες φαντάρους να σηκώνουν τα χέρια μπροστά στις Τούρκικες λόγχες, ενώ ο Κεμάλ Ατατούρκ τους δείχνει την ... Άθήνα!

Αν αληθινά επιθυμούν οι Τούρκοι την πνευματική συναδέλφωση, έμεις πολύ περισσότερο δεν έχουμε καμιά αντίρρηση. Αλλά φαίνεται πως όλη η υπόθεση είναι φιάσκο, γιατί πρόσφατα κοντά στ' άλλα, μαζί με τα ειδήλια του Βενέζη που έχουν απαγορεύσει την κυκλοφορία τους, έμπόδισαν και τους «Μαυρόλυκους» του Θανάση Πετολάη. Πως κάτω από τέτοιους έτεροβαρείς όρους λοιπόν, να συμβληθούμε πνευματικά με τους Τούρκους;

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΜΙΑ ΕΡΕΥΝΑ

Ένα πνευματικό αίτημα της εποχής μας, ή ανάγκη της έκδοσης των 'Απάντων των ελλήνων λογοτεχνών, άπασόλησε πολύ δικαίολογημένα τη φιλολογική σελίδα της «Καθημερινής». Ειδικός συνεργάτης της μ'άς έχει ενημερώσει, σε μιά σειρά συνεντεύξεών του, με τους άθηναίους έκδοτες ως προς τόν τρόπο που οι τελευταίοι αυτοί αντικρύζουν τó πρόβλημα από τη σκοπιά της πείρας τους.

Πολλά και ένδιαφέροντα πράγματα μ'άς είπαν οι άθηναίοι έκδοτες που και άγάπη για τά νεοελληνικά γράμματα έχουν και άτομικά σχέδια πάνω στον τομέα αυτόν. Μά ένα τόσο σοβαρό πρόβλημα όπως είναι ή άφρονη παρουσίαση της νεοελληνικής πεζογραφικής και ποιητικής παραγωγής από τις πρώτες ρίζες της ως τά σήμερα, χρειάζεται να πλαισιωθεί κα με ανάλογες εϋθύνες. Ό έμπορικός παράγοντας, που κατ' ανάγκη θά καθοδηγήσει τις άτομικές προσπάθειες, πρέπει να παραμεριστεί. Κ' έπειδή με τη σημερινή στενότητα δεν υπάρχει ίσως έκδοτες που να μπορεί να έπωμιστεί δυοβάσταχτες θυσίες, γι' αυτό πρέπει στη δουλειά αυτή, να ήγηθεί τó κράτος.

Τό πράγμα δεν είναι δύσκολο. 'Ας γίνει για τó σκοπό αυτό ένας συνεταιρισμός όλων των έκδοτών κι άς χρηματοδοτηθεί από τó κράτος χωρίς τυχουνιές. 'Ας ληφθούν όλα τά μέτρα για τήν άγορά στο έξωτερικό καλής ποιότητας χαρτιού, που δεν πρέπει να φορολογηθεί σε καμιά περίπτωση. Μ' ένα τέτοιο συνδυασμό, ούτε ή δουλειά φεύγει από τά χέρια των έκδοτών, ούτε διακινδυνεύεται από έλλειψη πόρων μιά έθνική πραγματικά ύπόθεση.

Τώρα όσο για τήν επίβλεψη μιάς τέτοιας προσπάθειας, δεν νομίζουμε ότι λείπουν οι άπικρατίτες έπιστημονικές και καλλιτεχνικές δυνάμεις από τή χώρα μας. 'Εντελώς πρόχειρα μπορεί να αναφέρει κανείς ότι σήμερα λειτουργούν δυό τουλάχιστον αξιόλογα πνευματικά σωματεία που κλείνουν στους κόλπους τους τις ικανότερες λογοτεχνικές δυνάμεις της πρωτεύουσας: ή «'Εταιρεία 'Ελλήνων Λογοτεχνών» και ή «'Ελληνική 'Εταιρεία Λογοτεχνών». 'Ας συνεννοηθούν λοιπόν μαζί τους οι άρμόδιοι, άς συνεννοηθούν οι διοικήσεις των δυό σωματείων κι άς

όριστεί μιά κοινή έπιτροπή επίβλεψης για τήν έκδοση των 'Απάντων των 'Ελλήνων συγγραφέων. Δεν υπάρχει άμφιβολία πως όταν έξομαλυνθούν και τελευταίες λεπτομέρειες, τότε θά μπορούσαν να μπουν τά θεμέλια του έθνικού τούτου έργου.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Οι άναγνώστες μας ξέρουν χωρίς άλλο τήν τεράστια σημασία που άποδίνει τó περιοδικό μας στις νεοελληνικές σπουδές—ιστορικές, φιλολογικές, εκπαιδευτικές, κλπ. 'Η άνθιση της νεοελληνικής έρευνας είναι ή σπουδαιότερη προϋπόθεση για να γνωρίσουμε τήν έθνική μας παράδοση. Για τούτο τά «Ε.Γ.» έρχονται για άλλη μιά φορά να θυμίσουν σε όσους άγωνίζονται τόν καλόν άγώνα στον δύσκολο και κοπιαστικό τομέα των νεοελληνικών σπουδών, πως οι στήλες του είναι άνοιχτές για καθέναν που θά θελήσει να κάνει κοινό κτήμα τους καρπούς του μόχθου του. 'Ιδιαίτερα άπευθυνόμαστε προς τους σπουδαστές των κλάδων των σχετικών με τά ένδιαφέροντα του περιοδικού μας και τους καλούμε να μ'άς στείλουν έγγραφικές τους με τή βεβαιότητα πως τó περιοδικό θά τους βοηθήσει μ' όλη τή φροντίδα και τή στοργή που τους άνήκει.

Η ΑΠΗΧΗΣΗ ΕΝΟΣ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ

Τό χρονογράφημα του συνεργάτη μας κ. Τ. Βουρνά που δημοσιεύθηκε στο τεύχος μας 1—2 γύρω από τó θάνατο του εβραίου ποιητή Κρέλ που σκοτώθηκε από τόν αντίπαλό του ποιητή άραβα Μπενάρης, είχε μιά συγκινητική άπήχηση σ' όλους τους άναγνώστες μας, πράγμα που δείχνει πόσο οι σκεπτόμενοι έλληνες θλιβούνται για τήν κρίση του σύγχρονου ανθρώπινου πολιτισμού και πόσο είναι έτοιμοι να συμβάλουν στη δημιουργία ενός πολιτισμού περισσότερο ειρηνικού και περισσότερο ανθρώπινου. 'Εκτός από τó σχετικό ποίημα που έμπνεύστηκε ό κ. Κύρου και που δημοσιεύεται σε άλλη στήλη, ό ποιητής κ. Πάνος Φύλλης, μ'άς στέλνει από τή Θεσσαλονίκη κι' αυτός, τó παρακάτω ποίημα. Τό δημοσιεύουμε εδώ για τή βα-

θύτερη πικρία που υπάρχει κάτω άπ' τούς στίχους του.

Χουσεΐν Μπέν Μπενάρης, άκου: 'Αφού τόν 'Ηλιο είχες άγγίσει κι' ή 'Ομορφιά σ' είχε φιλήσει και σ' είχε τάχατ' έραστή,

γιατί 'χε ζώνη σου σιλέτο και στην παλάμη σου από κάτω έσφιγγες σύνεργα θανάτου κι' όχι τών 'Υμνων τόν αυλό:

Κι' άφου κηλίδωσες τόν 'Ηλιο, τί σουφταίξε τ' άβουλο χέρι;

'Αντρίκιο θάταν, τó μαχαίρι να τó βυθούσες στην καρδιά.

Ούτε που μάντεψες τόν 'Ηλιο, τήν 'Ομορφιά, ούτε τήν είδες... Πάνε της χώρας σου οι έλλιδες να σε λατρέψουν Παλαμά...

Δεν σε πικραίνω δίχως λόγο μ' άν ή 'Ελλάδ' άδιαφορήσει και τέτοιον ψεύτη δε ρακίσει, σαν τι θά πει για μ'άς ό Κρέλ:...

ΠΑΝΟΣ ΦΥΛΛΗΣ

Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η

Ο Π Ε Ζ Ο Σ Λ Ο Γ Ο Σ

'Η βιογραφία της πεζογραφίας μας στο μεσοπολεμικό διάστημα είναι χωρίς άλλο ό πιο καθαρός καθρέφτης ό που μπορούμε να ιδούμε ελόκληρο τó πρόσωπο της κοινωνικής και πολιτιστικής μας κρίσης. 'Ενα πρόσωπο φριχτά άλλοιωμένο από τó μικρόδιο μιάς καλπάζουσας παρακμής κοινωνικών, ήθικών και καλλιτεχνικών θεσμών, τó τελευταίο σύμπτωμα μιάς μακρόχρονης «εϋρωπαϊκής» έπιδημίας που έκανε τή θητεία της και στον τόπο μας για να υποχωρήσει στο τέλος—χωρίς ν' αφήσει πίσω της ούτε μιάν έλλιδα, ούτε καν τήν αισιοδοξία που νοιώθει ό άρρωστος κάνοντας τά πρώτα άδέβαια θήματα της άναρρώσής του. Σάν τά μικρά παιδιά που προσπαθούν να κλείσουν στις χούφτες τους τή βροχή, άπλώσαμε τά χέρια και δεν άποκομίσαμε παρά λάσπη.

Στροφή προς τó formalismό—έτσι μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τήν μεσοπολεμική μας πεζογραφία. 'Η άναζήτηση μορφών (τό πιο άπαίσιο παιδί που έπαίξε στους πεζογράφους μας ή έποχή του άχαλίντου υποκειμενισμού) δεν είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού. Κάθε φορά που τó κοινωνικό παρακμάζει και κατακεραματίζεται, ό formalismός γίνεται τό πιο άρθόδοξο καλλιτεχνικό δόγμα. 'Αναζητούνται διαρκώς

οι μορφές, γίνεται ένα λαχανιασμένο κυνηγητό νέων έκφραστικών τρόπων γιατί μόνον έτσι μπορεί να καλυφθεί ή γυμνότητα του περιεχομένου, ή άπουσία του καλλιτεχνικού προβληματισμού. 'Όταν από τόν περίγυρο ενός κόσμου που ψυχωραγεί ό καλλιτέχνης δεν μπορεί να συλλάβει και να εκφράσει τó καταλυτικό καινούριο—τό δυναμικά αναδυόμενο ανάμεσα από τήν καταστροφή που προορίζεται να γίνει τó σπέρμα της άριανής ζωής αυτός είναι καταδικασμένος να χρεωκοπήσει μαζί με τόν κόσμο που τόν άνάθρεψε. Και χρεωκοπεί θητεύοντας στις κρίσεις των μορφών, συμπεριζόμενος ανάμεσα σ' αυτές και τó νοσηρό υποκειμενισμό του. Μπορούμε πιά να μιλάμε όχι άπλά για ένα χαμένο ταχίτη, μά για έναν χαμένο άνθρωπο.

'Η περιπλάνηση της πεζογραφίας μας για μιά ελόκληρη δεκαετία και περισσότερο στο λεγόμενο λυρικό χώρο, δεν είναι παρά ή έπιβεβαίωση της κρίσης της. Ξεφεύγοντας από τον προσρισμό της, που συνταυτίζεται με τó χρέος για τή δημιουργία μιάς περισσότερο ανθρώπινης κοινωνικής ψυχολογίας, ξεφεύγοντας από τις ρίζες της νεοελληνικής πραγματικότητας, που τόσο βασανιστικά μ'άς προστόμασε ή πλειάδα των πατέρων της νεοελληνικής πεζογραφίας σε χρονικό πλάτος μισού και περισσότερο αιώνα, ξεφεύγοντας από

τή θέση του αντικειμενισμού, μάς πρόσφερε τις δδυνάμεις εκπλήξεως του παραλογισμού, τα απελπισμένα άλματα και τις δδθεν παραδιάσεις των περιοχών άλλων τεχνών όπως της μουσικής ή την αρλουμπολογία των «μύθων» που με πολλή αφέλεια οι θράσους τους θέλησαν να προσγράψουν στο κτηματολόγιο του ελληνικού λαού, ενώ στην καλύτερη περίπτωση δδν είταν παρά αττή ή ίδια ή διαλυτική φαινομενολογία του άνεδαφικού ύποκειμενισμού τους.

Ο ισχυρισμός πώς ή θηταία της πεζογραφίας μας στόν υπερλογικό χώρο έλευθέρως τά έκφραστικά μέσων τεχνικών, δδν είναι παρά ένα ισχόν έπιχείρημα, που σε τελευταία άνάλυση στρέφεται ενάντια στην πεζογραφία σαν είδος του λόγου. Γιατί άν ή σαθούρα της ώραολογίας ή της άριστολογίας που ήρθε στην έπιφάνεια ύστερα άπ' αυτό τό σάλο μπορεί να είπωθει πλουτισμός, —όλο τούτο που χαρακτηρίζουμε φιλοσοφία— τότε ο «πλουτισμός» είται μια άντικαλλιτεχνική ύπόθεση που έχει κι όλας στό παθητικό της, την άχρηστευση των προσπαθειών δλόκληρων γενεών πεζογράφων για μία έπίμονη αφάιρση από τό λόγο της κάθε λογής φιλολογικής έπιθυμίας. Δέν έχει σημασία ποιά μορφή ύποδύεται κάθε φορά τό άντικαλλιτεχνικό τούτο στοιχείο, πώς εισάγεται στην τέχνη του λόγου και πώς όρίζεται. Σημασία έχει πώς μπαίνει πάντα άνάμεσα στην αίσητή αναπαράσταση της πραγματικότητας και στόν τεχνίτη και τόν έμποδίζει να την έκφράσει, τόν έμποδίζει να υπηρετήσει τό βασικό προσορισμό της τέχνης, που είναι ή δημιουργία μιας περισσότερο άνθρώπινης, όπως είπα, μιας ζωντανής και παλλόμενης κοινωνικής ψυχολογίας.

Ύστερα από την μεγάλη περιπλάνηση λοιπόν της μεσοπολεμικής μας πεζογραφίας, ο ρεαλισμός καρπός των άναγεννητικών συνθηκών που έπεκράτησαν με την προβολή των λαών στό προσκήνιο της δράσης—έρχεται να διεκδικήσει και πάλι τά δικαιώματά του. Βασιζόμενος σ' ό,τι πιο ζωντανό και προσθετικό ζει από την νεοελληνική μας παράδοση, άνανεωμένος μορφικά και έσωτερικά από την αίματηρή πείρα της έποχής μας, που άντιστοιχεί με πείρα δεκαετηρίδων περασμένης ζωής, είναι ο πιο νόμιμος καλλιτεχνικός τρόπος για να έκφράσουμε στην τέχνη του λόγου—όπως και σ'

όλας τις τέχνες—και να μετουσιώσουμε σε καλλιτεχνικό γεγονός, την καρτή πραγματικότητα που πλημμυρίζει γύρω μας.

Από τούτη τη δρακογενιά έχει την άφετηρία της ή πεζογραφία μας, που δακνιμάζεται κι όλας στό άμόνι της πράξης κι άκόμα προς την ίδια τούτη κατεύθυνση στρέφονται όσοι από τούς παλιότερους διατήρησαν στις φλέβες τους αίμα δημιουργού. Προχτές άκόμα χαιρετίσαμε πανηγυρικά σε μία άξιολόγηλευτη όμοφωνία για τά ταραχμένα χρόνια μας την παρουσία των κρώτων πλούσιων καρπών του ταλαιπωρημένου νεοελληνικού ρεαλισμού στη νέα του φάση, τόν Πρεβελάκη, τόν 'Ακρίτα, τόν Πατατζή, Άδριο θά χαιρετήσουμε την πρώτη άλλαγή της «νέας φρουράς» της πεζογραφίας μας. "Όλα τά σημάδια μας τό λένε.

Ο κάπως μακρός τούτος πρόλογος γράφτηκε για να ύπηρετήσει κάποιο σκοπό: Να μάς δώσει την εύχέρεια να ξεχωρίσουμε στην κριτική άντιμετώπιση της σύγχρονης πεζογραφικής μας παραγωγής τόσο τις προθέσεις, όσο και της γραμμή πορείας της. "Ας πλησιάσουμε λοιπόν τά έργα με δύο έρωτήματα που σε τελευταία άνάλυση χαρακτηρίζουν τό καλλιτεχνικό γεγονός: Τί μάς λένε και πώς τό λένε.

Ο Λεβάντας είναι ένας έπίγονος των πιο εύτυχημένων ημερών της παράδοσης του νεοελληνικού ρεαλισμού, μιας έπιπροσώπινας που άφου

ΧΡΗΣΤΟΥ ΛΕΒΑΝΤΑ
Ταξίδι στό άγνωστο
Διηγήματα

έκλεισε τόν κύκλο τους με την ήθογραφία γύρω στην έποχή που ο άστυςμός προσπαθούσε να φτειάξει την άναγέννησή του, θήτευσε άργότερα σε πλατύτερα κοινωνικά προβλήματα ζυμώθηκε με τη ζωή των άστικών κέντρων κι είχε για καρπό την μικροαστική ψυχογραφία με κύριο έκπρόσωπο τόν Βουτυρά. "Ενας κρίκος—την άγνή της μεσοπολεμικής έποχής— με περισσότερη κοινωνική προβληματική στην πορεία του νεοελληνικού ρεαλισμού, που συνδέει άμεσα τόν Βουτυρά με τό Λεβάντα, είταν κι ο άτυχος έκείνος Κώστας Παρορίτης. Τό έργο του λιγοστό, παραμελημένο από τά παραλήρηματα μιας έποχής που είχε σά μοναδικό λέξ προο

ρισμό να αυτοεκηθνειστεί και να καταποντιστεί όσο τό δυνατό πιο γρήγορα στό χάος της διαλυτικής της μανίας, πρέπει να γίνει πολύ γρήγορα άντικείμενο της έρευνας. "Εκτός από τό χρέος για φωτισμό ενός πεζογραφικού έργου με πρωτοπορητική ύψη, ή ανάγκη ν' άποκατασταθεί ή ένότητα στην πορεία και τη διαδοχή του νεοελληνικού ρεαλισμού από τό μεσοπολεμο ως τις μέρες μας είναι κείνο που πρέπει παράλληλα να πορακινήσει την έρευνα. Για κάθε καινούριο ξεκίνημα χρειάζεται τό δίχως άλλο ο άπολογισμός της ως τά τώρα πορείας μας.

Από την έποχή του Παρορίτη, τό όπτικό πεδίο των ρεαλιστών πεζογράφων μας έχει εύρυνθει άφάνταστα. Ο Λεβάντας, ένας άξιόλογος έκπρόσωπος του, δέν περιορίζει τη ματιά του στό άστικό κέντρο όπως οι δάσκαλοι του, άλλα δυσταδύει βαθύτερα, είται ο ζωγράφος του βιομηχανικού κέντρου και προβληματίζεται αίσητικά από τις παραλλαγές που προσφέρει στην έδαισθησία μας ή αγωνιώδης και πολυποικίλη ζωή μιας σύγχρονης πολιτείας με τις άντιθέσεις της. Κάποτε μάς άποσπάει κι άπ' τόν περίγυρο της μικραμένης τούτης ζωής, μάς παίρνει μαζί του στις κουδέρτες των καρδιών και μάς ξανοίγει στην άπεραντωσύνη της θάλασσας για να μάς δείξει κ' έκεί τόν άνθρωπο που μάχεται. Σ' αττή την τελευταία περιοχή, που σφύζει από ελληνικό μόχθο, λίγοι πεζογράφοι μας τόλμησαν να μάς δδηγήσουν, ο Κώστας Σούκας, ο Μαγκλής, ο Λεβάντας, ο Βασίλης Λούλης. Τό ελληνικό φορητό, που σά δίωμα είναι κι όλας μία έποποιία, πολύ σύντομα θά βρει τόν 'Ιωσήφ Κόνραντ του.

Ο Λεβάντας είναι μάστορης στό μικρό διηγήμα, όπου καλιότερα διέπρεψε ο δάσκαλός του ο Βουτυράς, με τη διαφορά πώς ο πρώτος δέν κλείνει στις δύο τρεις σελίδες του άπλως καταστάσεις, άλλα κόσμοις δλόκληρους σκληρές και άπάνθρωπες ζωής.

Δέν σκοπεύω ν' άνάλυσω ιδιαίτερα τό έργο του μια κι αυτό γίνεται με πολλή έπιτυχία στόν πρόλογο που προτάσει στό είδλλιο ο Γ. Βαλέτας. Δυό λόγια μόνο για την τεχνική του Λεβάντα που χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από μία έπίμονη αφάιρση. Στη δραματικότητα των καταστάσεων που μάς περιγράφει συνταιριάζει άπλότητα—σκληράδα θάλεγα—έκφραστικών μέσων

που ζωντανεύει άκόμα πιο πολύ τόν κόσμο του. Η σκληράδα του αττή, άναγκαία για να σφυρηλατηθεί τό άτίθασσο όλλικό του, καμιά φορά γίνεται αίτια να περιφρονείται ή ποιότητα της λέξης. Σημειώνω τη χρήση του «ροχόνοτοσαν», που άποτελεί άντικαλλιτεχνική σφήνα μέσα σ' ένα λόγο άνανεωμένο και πλουτισμένο από τό γλωσσικό θησαυρό που μάς προσφέρει ή ζωή ενός σύγχρονου έμποροαυτικού βιομηχανικού κέντρου.

Νομίζω πώς στην έργασία του Λεβάντα αξίζει να χαιρετίσουμε με όλη μας την άγάπη τόν έλλείποντα κρίκο ο οποίος συνδέει την πορεία της πεζογραφίας μας από τόν παραδοσιακό ρεαλισμό προς τό νεορεαλισμό, που άρχισε να μάς δίνει τούς πρώτους καρπούς του.

(Έκδότης Ράνος 'Αθήνα 1949)

Χωρίς άλλο, ή φιλοδοξία του κ. 'Αθανασιάδη είναι να μάς προσφέρει έναν συνθετικό πίνακα νεοελληνικής ζωής και για να πραγματοποιήσει την πρόθεσή του τούτη, διάλεξε την τεχνική του «μυθιστορηματος»—ποταμού. Τρακόσιες όγδόντα τόσες σελίδες τό πρώτο μέρος, «Η Χαρισάμενη έποχή» κι ο συγγραφέας της ύπόσχεται άλλους δυό—έξ 'Ισου όγκώδεις φαντάζομαι—τόμους. Είναι ο ύστατος έπίγονος μιας σειράς πεζογράφων της λεγόμενης γενιάς του τριάντα, που θέλησαν ν' άποτυπώσουν στό έργο τους την ταραχώδικη νεοελληνική ζωή της τελευταίας εικοσαετίας.

Ο κ. 'Αθανασιάδης, όπως και οι πρόδρομοί του, σκαρώνει ένα «μύθο»—όχι με την έννοια του θέματος, άλλα με τη σημασία μιας διωμένης έθνικά, κοινωνικά και πολιτικά νεοελληνικής αλήθειας που έχει την άξίωση να περάσει μέσα από τη μαγεία της τέχνης και να μεταγγιστεί στους άναγνώστες.

Φυσικά, όπως άπότυχαν οι πρώτοι διδάξαντες, τό ίδιο παταγώδικα και τελεσιδικα άποτυχαίνει και ο κ. 'Αθανασιάδης. Η «Χαρισάμενη έποχή» δέν έχει καμιά άπόλυτα σχέση με τόν ελληνικό λαό κι άποτελεί, στην καλύτερη περίπτωση μία βιογραφία της μεγαλοαστικής μας τάξης που προικίζεται

μέ προγόνους, πύργους, φαντάσματα και άλλα ήχηρά εθρωπαϊκά παρόμοια. Μέσα στις τραχιότητες ογδόντα τόξες σελίδες της, γίνονται άπειρες κοσμικές δεξιότητες όπου κυρίες φιλολογούν, λόγιτο θεολογούν και... μητροπολίτες έρμηνεύουν τό Φρόντν. Μιά παντρεμένη άπατάει τόν άντρα της μέ τόν άνψιό του, ένας φέρελπις ναυρός εκδιάζει τούς προϊσταμένους του και σύγχρονα αναλίσκεται σέ πράξεις ύψηλού άνθρωπισμού γιά νά καταλήξει στό τέλος ένας αξιοσέβαστος επιχειρηματίας, ένα σωρό τέτοια «ψυχολογικά» κοντράστα προορισμένα νά ξευπηρητήσουν μιά άφελή διακοσμνητική του «μύθου». Και γιά στόφα σ' όλο αυτό τό άδιαφόρετο ύλικό, λίγη νεοελληνική ιστορία, λίγος πόλεμος, λίγη ύψηλή φιλανθρωπία, λίγη «επανάσταση», λίγη κατασκοπεία. Χωρίς νά τό θέλει κανείς καταφεύγει στίς συγκρίσεις. Κοντεύουν δεκαπέντε χρόνια πού ένας άλλος συγγραφέας, ο Κοσμάς Πολίτης, μάς έδωσε τή βιογραφία τής ίδιας τάξης μέ τήν «Εκάτη» του. 'Ο κ. 'Αθανασιάδης άρκεϊται σ' ήμερα νά μάς τήν περιγράψει. 'Ο Πολίτης όμως έκανε κάτι διαβύτερο και άνθρωπινότερο τότε: Μάς τήν άποκαλύψε.

'Ο κ. 'Αθανασιάδης άδίκησε τόν έαυτό του γι'ατί πραγματικά έχει ταλέντο πεζογράφου και αξιόλογη εθαισθησία στό νά περιγράψει άνθρώπινες καταστάσεις.

(Έκδότης «Αετός» Αθήνα 1949)

Οι κριτικές στήλας τών Ε. Γ. έχουν ένα καλιό χρέος πρós τό σημαντικό τστο τουτο πεζογράφημα, όφειλόμενο στη γυναικεία εθαισθησία, πού πρέπει νά έξοφληθεϊ.

ΜΙΜΙΚΑΣ ΚΡΑΝΑΚΗ
Contre Teumps
Μυθιστόρημα

Αρχίζοντας από τόν τίτλο αξίζει νά γκρινιάζουμε χωρίς νά ύπολογίσουμε καθόλου τά ελαφρυντικά τής πεζογράφου. Γιατί όσο κι αν ο μουσικός αυτός όρος είναι αναντικατάστατος, όσο κι αν τά ενδιαφέροντα τών ήρώων της περιστρέφονται μέσα σ' ένα μουσικό κλίμα, πρέπει νά όμολογηθεϊ πώς ο τίτλος δέν προδίνει παρά φορμαλιστικές έρωτοτροπίες.

Είναι ετύχημα πού τό περιεχόμενο του βιβλίου τής Κρανάκη διαφεύδει τέτοιες ύποψίες. Πραγματικά, τόση ζεστασιά, τόση έμβάνθυση στη λειτουργία του πεζού λόγου και τέτοια

μοντέρνα αίσθηση στό χειρισμό του μύθου και του γλωσσικού όργάνου δέν έχει νά επιδείξει ή γυναικεία πεζογραφία στόν τόπο μας.

Τό θέμα δέν είναι παρά ή έρωτική ιστορία μιάς γυναικας πού ρήμαζε τή ζωή της άνάμεσα σέ δυό άντρες. Έναν καλλιτέχνη κι ένα δεύτερο—ύπόδειγμα γερού άρσενικού ζώου, πού δέχεται τόν έαυτό του φυσικά, όπως είναι, χωρίς νά σταματάει σέ προβλήματα παρατέρα από τήν πληθωρική του φύση.

Και τούς δυό τούτους άνθρώπινους τύπους καθώς και τόν πολύπλοκο ψυχισμό τής κοπέλλας, ή Κρανάκη μάς τούς περιγράφει μέ άπαρράμιλλη ίκανότητα. 'Ο καλλιτέχνης, άνεπαρκής σωματικά, γεμάτος έπιστημοσύνη κι ακόμα γεμάτος συμπλέγματα, δυστυχισμένος στόν έρωτά του, ένας άντιπροσωπευτικός τύπος τής παρακμής. 'Η κοπέλλα δίπλα του άρχίζει τή γνωριμία της μέ τόν έρωτα άπό μιά έξάριση, πλημμυρισμένη πνευματική περιέργεια θυμασμό και πολλόν οίχτο. μά μέ τή θηλυκότητά της έρμητικά κλειστή. Κι όταν ή φωνή ή πανάρχαιη του φύλου θά τήν οδηγήσει δίπλα στόν άλλο, τότε είναι αυτή πού θά έπωμιστεϊ τό μαρτύριο νά ύποφέρει, γιατί ή τελειοποιημένη στό χέρια του πρώτου συνείδησή της επαναστατεί, ακριβώς όταν ή σάρκα ει- ναι πιά χορτάτη, γιατί βλέπει πώς ή άνθρώπινη φύση έχει κι άλλους παράλληλους προορισμούς στη ζωή, πέρα από τήν τυφλή ίκανοποίηση του ένστικτου.

Επάνω σέ τούτο τό ψυχολογικό—ψυχαναλυτικό μοτίβο, ή Κρανάκη έχτισε μέ τέχνη τό ύλικό της, έστισε μπροστά μας άνθρώπους και τούς πρόσφερε στην παρατήρησή μας. Μ' όλο πού οι πηγές τής πεζογραφίας της κρατού- από ξένες περιοχές, αυτό δέν έμποδίζει νά χαιρετήσουμε μέ αγάπη κι έλπίδα τό φανέρωμα ενός αξιόλογου γυναικείου ταλέντου στην πεζογραφία μας.

Μιλώντας γιά τό ήμερολόγιο τούτο πού σάν πρώτη προσπάθεια του εκδό- τη έχει κι αυτό νά πει τό μικρό του «ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΓΩΝΙΑΣ» λόγο σ'εμάς, σύγχρονα γράμματα μάς, δέ μπορεί νά μ'ην άναφερθώ στόν άνθρωπο πού τό πραγμάτωσε τεχνικά σχεδόν μέ τά χέρια του. 'Ο Τσακίρης είναι ένα πα-

ράδειγμα ατόδημιούργητου άνθρώπου πού χάρη στην αγάπη του γιά τήν τέχνη κατάφερε νά δημιουργηθεϊ μονάχος του νά παλαίψει μ' όλες τις αντίξοότητες τής ζωής και νά γίνει δημιουργικό κοινωνικό στοιχείο. Σάν εκδότης σήμερα, έλληνικών φιλολογικών κειμένων προσφέρει μιά θετική ύπηρεσία στό γράμματά μας.

Το «Λογοτεχνικό ήμερολόγιο» 1949 έχει όλες τις χάρες κι όλα τά έλαττώματα τών καινούριων πραγμάτων. Σεικίνησε μέ τή φιλοδοξία νά δώσει ένα συνθετικό πίνακα τής νέας μας λογοτεχνίας από τόν πατριάρχη τής

ποίησής μας τό, Σικελιανό, ως τόν νεώτερο λογοτέχνη. Τό κατάφερε; Φυσικά όχι. Όμως μέσα στό «Λ. ή.» υπάρχουν αξιόλογες ποιητικές και πεζογραφικές σελίδες παλιών και νέων, του Σικελιανού, του Ρώτα, του Βρεττου Σικελιανού, του Παπατζή, του Παπατζή, του Πολιτάρχη, του Κοτζίουλα, τής Νίκης Σταυροπούλου. Άς δεχτούμε λοιπόν τούτη τήν προσφορά κι άς έλπίσουμε πώς τό 1950 όπιό πολύτιμος βοήθος του εκδότη θά ναι ή άποχτημένη πείρα του.

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

Η Μ Ε Λ Ε Τ Η

ΒΑΣΙΛΗ ΦΡΑΓΚΟΥ: Διαλεχτική και πρόσωπο. Πρώτες άρχές και θέσεις. Θεσ/νίκη 1948

Μετά τόν τελευταίο πόλεμο, ένα αίσθημα τραγικής αγωνίας κατέχει μερικούς διανοούμενους, τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Δ. Ευρώπη, γιά τό κίνδυνο του «πρώσου» γιά τή μοίρα του «ατόμου». Μέσα από τό αίσθημα αυτό βγαίνει και τό βιβλίο του Φ. Πρέπει νά «διασωθεϊ» και νά «δικαιωθεϊ» ή «έννοια του πρώσου», πού γιά τόν συγγραφέα διατρέχει χίλιους δυό κινδύνους. Ένα καινούργιο φιλοσοφικό σύστημα—ό διαλεχτικός περσοναλισμός—αναλαμβάνει τόσο νά θεμελιώσει τήν έννοια του πρώσου όσο και νά τή διασώσει. Πρόκειται όμως γιά καινούργια θεωρία; Νομίζουμε πώς ή ηλικία της, έχει τήν ηλικία του ιδεαλισμού και πώς ή «νεότητά» της βρίσκει στην προσπάθεια, νά στηριχθεϊ ή ιδεαλιστική έννοια του πρώσου, στις θεωρητικές βάσεις του διαλεχτικού ματεριαλισμού. Κι' όχι μόνον αυτό, αλλά ο συγγραφέας εξαγγέλλει πώς ο διαλεχτικός περσοναλισμός είναι προώθηση και έμπλουτισμός του διαλεχτικού ματεριαλισμού, πράγμα πού δέν μπορούν νά πετύχουν οι «δογματικοί» συνεχιστές του. Κι' αυτή τήν προσπάθεια του συγγραφέα θά παρακολουθήσουμε, πώς δηλαδή μιά καινούργια

έκδοση του ιδεαλισμού—σολισμού θεμελιώνεται στό διαλεχτικό ματεριαλισμό. Κι' αυτό θά τό κάμωμε μέσα στό δαίδαλο στοχασμών και άπόψεων του συγγραφέα, όπου ή άπέραντη ταυτολογία και ο άδικαιολόγητος νεολογισμός, στερούν τό βιβλίο από τήν αναγκαία του απλότητα και σαφήνεια.

**

Η πρώτη προσπάθεια του συγγραφέα είναι μιά έκθεση τής «έμπλουτισμένης» διαλεχτικής αρχής από τρεις καινούργιες θέσεις: 1). Τήν άρση του διαλεχτικού μονισμού. Στή σελ. 17 γράφει: «τίν ιδία στιγμή πού αναγνωρίζεται ή πρωταρχικότητα τής ύλης, αναγνωρίζεται και ή ύπέρβαση του διαλεχτικού μονισμού», κι ακριβώς σ' αυτήν τήν άρση θεμελιώνεται ή «έννοια του πρώσου».

Τό νά παραδεχτούμε δηλαδή τό πνεύμα σάν έξελιγμένη ποιότητα—ιδιότητα τής ύλης, αυτό σημαίνει κατά τόν συγγραφέα διάσπαση τής ενότητας, ύπέρβαση του ύλιστικού μονισμού. Δέν ύποστηρίζει τής άρσης ο συγγραφέας ότι έτσι έββαία ο συγγραφέας ότι έτσι έχουμε διύισμό—γιατί διύισμό έχουμε—, αλλά μέσα από τή σύγχυση τής άρσης του ύλιστικού μονισμού πού δέν γίνεται διύισμός μπαίνει και ή «έννοια του πρώσου».

2). Τό χωρισμό του βιολογικού από τό πνευματικό. 'Ο συγρ. παραδέχεται ότι τό πνευματικό είναι ένα ποιοτικό ξεπέρασμα (άλλα)

του βιολογικού και καταλήγει: «Το βιολογικό είναι μία ποιότητα του ὄντος, το πνευματικό επίσης άλλη ποιότητα του ὄντος... (ὕπογράμ. δική μου)... ἐδῶ θεμελιώνεται ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου...». Μὲ τὸν πρωτότυπο αὐτὸ τρόπο τὸ πνευματικὸ γίνεται αὐτόνομο, στὸ πείσμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας, πού ἀπόδειξε ὅτι πνευματικὴ ποιότητα γεννιέται ὅπου ὑπάρχει ἡ προϋπόθεση τῆς βιολογικῆς ποιότητας. Κι ἐνῶ στὴ σελ. 27 ὁ συγγραφέας παραδέχεται πὼς τὸ νέο δὲν εἶναι κάτι ξέχωρο ἀπ' τὸ παλιό, στὴν ἐφαρμογή, ξεχνάει πὼς τὸ πνευματικὸ (τὸ νέο) δὲν εἶναι ξέχωρο ἀπὸ τὸ βιολογικὸ (τὸ παλιό) ἢ ὅπως διατυπώθηκε παλιότερα: «Βασικὸ γνώρισμα τῆς διαλεκτικῆς ἀνάπτυξης εἶναι ἡ ἐπανάληψη στὸ ἀνώτερο στάδιο ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων τῆς κατώτερης φάσης καὶ σάμπως ἐπιστροφή στὸ παλιό». Αὐτὸ ἀκριβῶς ξεχνώντας ὁ συγγραφέας θεμελιώνει τὴν «ἔννοια τοῦ προσώπου».

3). Τὴν ὑπαρξὴ ἀπόλυτης ὑπερβατικῆς πραγματικότητας. Δὲν θ' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἀδικαιολόγητη ταξινόμηση τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας πού ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφέας. Θὰ σταθοῦμε μόνο στὴ ρητὴ δήλωση τοῦ συγγραφέα πὼς ὑπάρχει μιὰ ἀπόλυτη ὑπερβατικὴ πραγματικότητα. Εἶναι πλάνη λοιπὸν τὸ ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ὄλος ὁ κόσμος. Ὁ κ. Φ. μᾶς πληροφορεῖ πὼς ὁ Μάρξ εἶπε «ὅτι γιὰ τὴν πρακτικὴ δράση, ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ὄλος ὁ κόσμος». Αὐτὸ ὅμως ἂν δὲν εἶναι λάθος εἶναι ἐκλεκτικισμός. Ὁ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς, ὑποστηρίζει πὼς ἡ πρακτικὴ δράση εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀπόδειξη τοῦ ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος, εἶναι ὄλος ὁ κόσμος. Ὅτι δηλαδή οἱ αἰσθήσεις μας δὲν εἶναι παρὰ ὑποκειμενικὴ ἔκφραση τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, κι αὐτὸ τὸ ἀποδείχνει ἡ κοινωνικὴ πρακτικὴ καὶ οἱ ἀλλαγές πού πραγματοποιεῖ πάνω στὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία ὁ ἄνθρωπος. Ἡ θέση ὅμως αὐτὴ κατὰ τὸν συγγρ. εἶναι δογματικὴ, καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ σεργιανίσωμε στὸ περιβόλι τῆς ἀπόλυτης ὑπερβατικῆς πραγματικότητας ὅπου φυτρώνει

ἡ «ἔννοια τοῦ προσώπου».

Σ' αὐτὲς λοιπὸν τὶς παμπάλαιες θέσεις τοῦ ἰδεαλισμοῦ θεμελιώνεται ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου. Ὁ συγγρ. ὅμως βρίσκει καὶ δυὸ καινούργιους «νόμους» στὴ διαλεκτικὴ κίνηση: 1). τὸ νόμο τῆς σχετικῆς στάσης, καὶ 2) «τὸ νόμο τοῦ σχετικοῦ ἀντικειμενισμοῦ». Ἡ ἀσθαλὴ ἡ ἐννοιολογικὴ διατύπωση τοῦ πρώτου νόμου ἔνα ἔχει σκοπὸ: νὰ μεταμορφώσει τὴ συγκεκριμένη διαλεκτικὴ στιγμή τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας σὲ «σχετικὴ στάση», πού ὅπως θὰ ἰδούμε παρακάτω θὰ διευκολύνει τὸ συγγραφέα νὰ καθορίζει ἀσθαίρετα τὴν ἀρχὴ ἐνὸς ἱστορικοῦ - κοινωνικοῦ φαινομένου. Ὁ δεύτερος νόμος, ἂν καὶ μεθοδολογικὰ δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση μὲ τὴ διαλεκτικὴ κίνηση, βοηθάει τὸ συγγραφέα νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ κόσμος ὄλος δὲν εἶναι ὁ αἰσθητὸς κόσμος καὶ πὼς ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς διαφωτίσει σχετικὰ μὲ τὰ «βαθεῖα αἰτήματα τοῦ προσώπου».

Μὲ τοὺς καινούργιους αὐτοὺς νόμους καὶ θέσεις ὁ συγγραφέας ἀποφαίνεται πὼς ἡ σύλληψη τῆς διαλεκτικῆς ἀρχῆς «πραγματοποιεῖται ὕστερα ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ σύλληψη τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου». Πρέπει δηλαδή νὰ θεμελιώσουμε ἕνα πρόσωπο πάνω στὴν α) ἄρση τοῦ ὕλιστικοῦ μονισμοῦ β) στὴν ὑπερβατικὴ πραγματικότητα καὶ γ) στὸ αὐτόνομο πνευματικὸ κ' ὕστερα νὰ καταλάβουμε τὴ διαλεκτικὴ.

Περιοριζόμαστε ὅσο μπορούμε ἀπλῶς στὴν ἔκθεση τῶν ἀντιλήψεων τοῦ συγγραφέα γιὰ νὰ δεῖξουμε τί σχέση μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀνάμεσα στὴν προώθηση τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ πού ἀπαιτεῖ ὁ κ. Φ. καὶ στὸ διαλεκτικὸ ματεριαλισμὸ πού οἱ θέσεις του, σὲ τίς θέσεις τοῦ κ. Φ. εἶναι σαφεῖς: «ἡ εἰκόνα τοῦ κόσμου εἶναι καὶ εἰκόνα πού δείχνει πὼς ἡ ὕλη κινεῖται, ἢ ὕλη σκέπτεται». Βρισκόμαστε μπροστὰ ὄχι σὲ μιὰ προώθηση ἀλλὰ σὲ μιὰ μάταιη προσπάθεια ἀνατροπῆς τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ.

Τὸ δεύτερο ζήτημα πού ἀπασχο-

λεῖ τὸ συγγραφέα εἶναι ἡ κοινωνικὴ ὑπαρξὴ τοῦ προσώπου καὶ ἡ δικαίωσή του. Ἐδῶ μὲ τὸ ὑπαρξιακὸ κοινωνικὸ πρόβλημα ὁ συγγραφέας θὰ ξεπεράσει τὸν ἱστορικὸ ὕλισμό. Στὴ μελέτη τοῦ ζητήματος αὐτοῦ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὶς προσφιλεῖς ἀναμνήσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Κίρκεγγωρ, τοῦ Χάιντεγερ, τοῦ Σάρτρ. Καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια γιὰ νὰ προσυπογράψει τὶς ἀναμνήσεις αὐτὲς καὶ ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός: «ἡ συνείδηση δὲν εἶναι παρὰ ἡ συνείδηση τοῦ ὄντος» καὶ νὰ τί σκέπτεται «ἡ συνείδηση τοῦ ὄντος» γιὰ τὸν ἑαυτὸ της: Εἶμαι «ἡ ὑψηλότερη κορφή τοῦ ὄντος στὴν καθαρὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ὁποίας ἐνώνονται τὸ ἀληθινὸ, τὸ ἠθικὸ καὶ τὸ ὄρατο» (σελ. 45) ἢ ἡ διαλεκτικὴ ξεκίνησε ἀπὸ μένα (σελ. 44). Καὶ τὸ συμπέρασμα: ὁ ὑπαρξιασμός (ἐξιστανσι-αλισμός) συντηρεῖ «τὴν ἀναμφισβήτητη ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ θεμελιώνει τὴν ἀνθρώπινη πραγματικότητα», κι ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἕνα «ὄν ὑπερκειμενο», ἕνα «ὄν μὲ ἀπόλυτη ἀξία». Τί εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου; Γιὰ ὅλες τὶς μορφές τοῦ ἰδεαλισμοῦ, «ἡ κορφή ἀπ' ὅπου ξεκινοῦν ὄλοι οἱ δρόμοι τοῦ κόσμου». Τί σχέση λοιπὸν ἔχει αὐτὴ ἡ θεωρία μὲ τὸ διαλεκτικὸ ματεριαλισμὸ γιὰ τὸν ὁποῖο κόβεται ὁ συγγραφέας; Μπορεῖ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ «ὑπαρξιακὴ συνείδηση» νὰ εἶναι κάτι ξεχωριστὸ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο (καὶ τὸ πνεῦμα του), πού εἶναι κι αὐτὸς δημόσιο ὄργανο (ὕποκειμενο καὶ ἀντικείμενο τοῦ ἱστορικοῦ (φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ) γίνεσθαι; «Ἡ συνείδηση, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτ' ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συνείδητὴ ὑπαρξὴ καὶ ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀκριβῶς ἡ πραγματικὴ, ὕλικὴ (βιοτικὴ) του δραστηριότητα» (Γερμανικὴ ἰδεολογία). Κι ὅμως γιὰ τὸ συγγραφέα δὲν εἶναι αὐτὸ. Οἱ δογματικοί, λέει, ξεχνοῦν πὼς «παρὰ τὶς ἱστορικὲς ἀλλαγές πού ὁ ἄνθρωπος ὑποφύεται, παραμένει πάντοτε ἕνα πρόσωπο, δηλ. ἕνας ζωϊκὸς ὄργανισμὸς μὲ συνείδηση». Δηλ. ἡ συνείδηση παύει νὰ εἶναι μιὰ μορφή τῆς ὕλης πού σκέπτεται καὶ πού ἡ γέννησή της καὶ ἡ ἐξέλιξή της εἶναι δεμένη μὲ τὴν γένεση καὶ

τὴν ἐξέλιξη τοῦ εἴδους. Ἡ σκέψη αὐτὴ εἶναι ἀπόλυτα συνεπὴς μὲ τὸ «νόμο» τῆς σχετικῆς στάσης. Μιὰ σιάση ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ μπεῖ στὸ ὄχημα τῆς ἐξέλιξης καὶ νὰ μᾶς εἰπεῖ πὼς ἀπὸ δῶ πού μπήκα στὸ ὄχημα ἀπὸ δῶ ἀρχίζει τὸ ταξίδι. Αὐτὴ ἡ ἀνιστόρητὴ συνείδηση μᾶς θυμίζει ἕνα πνευματικὸ της πρόγονο, τὸν αὐστριακὸ Χέρμαν Μπάρ (τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα). Ὁ Μπάρ, λοιπὸν, προωθητὴς τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ στὸν καιρὸ του ἔλεγε: Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀτταβισμό (τὸ φυσικὸ ἀνθρώπο) καὶ τὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος (τὸν οικονομικὸ ἄνθρωπο), πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε καὶ τὸ βιολογικὸ παράγοντα: σὲ κάθε γυναίκα ὑπάρχει ἡ τρίτη γυναίκα, ἡ γυναίκα τέτοια πού εἶναι, (καθ' ἑαυτή), ἢ θήλεια. Ἡ ὅπως λέει ὁ κ. Φ. πλάι στὴν ἱστορικὴ ὑπαρξὴ, ὑπάρχει καὶ μιὰ «ἀπόλυτη» ὑπαρξὴ, αὐτοτελής. Ὁ συνιδρυτὴς τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ἔγραφε γιὰ τὸ Μπάρ: «... ἡ κοροϊδία καὶ τὸ χιούμορ φαίνονται πὼς ἀπαγορεύονται στὴ Γερμανία, περισσότερο παρὰ ποτὲ καὶ ἡ πλήξη φαίνεται πὼς ἔγινε πολιτικὸ καθήκον. Ἄλλωθς θὰ εἴχατε ἐξετάσει πὶδ προσεχτικὰ τὴ Γυναίκα τοῦ κ. Μπάρ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει ἀφαιρεθεῖ κάθε τι πού ἀναπτύχθηκε ἱστορικὰ. Αὐτὸ λοιπὸν πού ἀναπτύχθηκε ἱστορικὰ, εἶναι τὸ δέρμα της, πού πρέπει νὰ εἶναι λευκὸ ἢ μαῦρο, κίτρινο μελαχροινὸ, ἢ κόκκινο: ἀποκλείεται ἄρα νὰ ἔχει ἀνθρώπινο δέρμα. Αὐτὸ πού ἀναπτύχθηκε ἱστορικὰ εἶναι ἡ κόμη της, σγουρὴ, πυκνὴ, κατσαρὴ ἢ ἴσια, μαῦρη, πυρρὴ ἢ ξανθιά. Ἀνθρώπινα μαλλιά ἄρα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει. Τί μένει λοιπὸν ὅταν ἀφαιρέσετε ὅτι ἔχει ἀναπτύχθει ἱστορικὰ, δέρμα καὶ μαλλιά καὶ παρουσιαστεῖ ἡ γυναίκα καθ' ἑαυτή; Τί φανερῶνεται λοιπὸν; Μόνον ἡ θηλικὴ ἀντιγοροπιθεα...» Νὰ μιὰ πεντακάθαρη εἰκόνα τοῦ «ὑπερκειμένου» ἀνθρώπου. Καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ τὸ «ὑπερκειμενο» αὐτὸ πρόσωπο ἔχει ἐνσφηνωμένες τὶς ἀντινομίες του (τὴ δουλεία στὴν ἀνάγκη, τὴ δουλεία στὴν ἠθικὴ καὶ τὴ δουλεία τῆς φθορᾶς). Ἡ ἄρση τῆς κοινωνικῆς ἀντινομίας δὲν πρόκειται

τή μεταφραστική εργασία, δίνει σήμερα και ένα μέρος της πρωτότυπης εργασίας του στη δημοσιότητα.

ΚΛΕΙΤΟΣ ΚΥΡΟΥ «Αναζήτηση»

Με αδήχτη παρουσίαση σαν ένας άνθρωπος που τον απασχολούν όλες οι κρίσιμες, άποριες των καιρών μας. Ο ποιητής έζησε και τραυματίστηκε από μια εποχή που διαφιλονικούσε τη σάρκα και το αίμα των ανθρώπων.

Η «Αναζήτηση» ξεκινά από τους έφηβικούς εξομολογητικούς τόνους φτάνοντας ως την πιο σφοδρή άταραχη για την κακοτυχία του άλλου. Ο οπτικός χώρος του ποιητή διαρκώς ανοίγεται και βαθύνει, για να περιλάβει τα πιο αντιπροσωπευτικά αισθήματα. Μέσα στο ποιητικό του κάτοπτρο αντανακλών τα αντικείμενα με τη συγκινησιακή τους σχέση. Άλλα τώρα, ή ώρα της ζωής μας περιέχει την καταστροφή της. Ο θάνατος, ο πιο άπροσδόκητος σύμβουλος των ημερών, σημάδεψε, χαράζει ανεξίτηλα την ψυχή μας. Περιορίζει και περιορίζει τα όνειρα της νεότητας, αφαιρεί προσφιλή πρόσωπα, τιμωρεί την έφεση προς την έλευθερία. Είναι μ' ένα λόγο ο κακός επιάλτης όχι πια γιατί σημαίνει το τέρας της ζωής, αλλά γιατί η σημερινή μορφή του αποτελεί την άρνησή της. Ίσως όμως και σε κάποιο έσχατο σημείο πραγματοποιεί το νόημα της. Μα όλα ταυτά που ένδεχομένως μπορεί να γεννήσουν την απελπισία, δεν εγκαταλείπουν στον ποιητή παρά την πικρία τους, έτοιμης και αυτής να δώσει τη θέση της στο πιο ανθρώπινο αίσθημα. Εκεί στην ύψηλή ανθρώπινη αποθέωση και οι έχθροι άκομη έχουν περιβληθεί το σάρκινο χιτώνα τους.

Ο κ. Κύρου ζει την τραγική του ώρα σ' όλη της την ένταση, χωρίς να επιδιώκει την έξοδο του σε ψευδαισθήσεις. Άλλα τούτο σήμερα ίσως είναι μια μορφή ήρωισμού, μετά τις κάθε λογής αναχωρήσεις.

Δεν πρέπει μολταταύτα να νομιστεί ότι για το σκοπό αυτό άλλοι ώνει προς όφελός του το αντικείμενο. Ίσα ίσα από τον κίνδυνο του ρητορισμού βγαίνει άθιχτος. Μένει πλατύτατα άνθρωπος, χωρίς άνισχυρες μεγαληγορίες, που δεν είναι σε θέση ποτέ να προσφέρουν τη λυτρωτική χαρά.

Στην ποίηση του κ. Κύρου βρίσκουμε τον καθημερινό άνθρωπο, και περισσότερο: το σημερινό. Είναι μια

μέθοδος το 'τη που μπορεί να φαίνεται αντιποιητική σε μερικούς. Άλλα αυτή άκριβώς έδωσε ένα από τα κυριότερα όνόματα της τελευταίας ποιητικής άντίληψης. Ο κίνδυνος καρδοκοι στην έφαρμογή της, στον τρόπο της αφαιρέσεως της φθαρτής σύστασης του ανθρώπου, για να αποδοθεί η καιρία δραματική του άγωνία. Και ο κ. Κύρου στο καλύτερο μέρος της εργασίας του λύνει όρθά το πρόβλημά του.

Ένα μέρος της «Αναζήτησης» διατρέχει το στάδιο του συναισθηματικού ρωμαντισμού. Σ' αυτό μπορεί να αιτιολογήσουμε τη λεπτή, παιδική σχεδόν, μελαγχολία του. Το ίδιο στάδιο θα διέτρεχε φανταζόμα και η ηλικία του ποιητή.

Σ' ένα άλλο μέρος της εργασίας του θα είχαμε να παρατηρήσουμε την έλλειψη επάρκειας. Δεν άναπλάθουν τη συγκίνησή του που την υποπευόμαστε πιο πλήρη άπ' ό,τι μās δίδεται. Μάλλον πιο έντατική. Ίσως η πολλή σύνθεση έκανε τον ποιητή της «Αναζήτησης» επιφυλαχτικό, λίγο άτολμο θά έλέγαμε και για να μην του περιτείνουν σίχτοι, να μην πλατυάζουν, έφτασε στο άλλο άκρο. Παρόλα ταυτά δεν καταλήγει στην ερηότητα όπως θα υπέθετε κανείς. Πάντως από την άγάριστη και μακάρια βεβαιότητα που οδηγεί στον πλατυσμό και την πλαδαρότητα, χίλιες φορές προτιμότερη η σύνθεση με τα έπακόλουθά της. Τούλάχιστον είναι μια καλή άρχή. Και μάλιστα όταν συνοδεύεται με άρειές, που πιστοποιούν την ποιητική γνησιότητα είναι μια πρώτη έπιτυχία. Άς μās έπιτρέψει ο κ. Κύρου τη μικρή μας αυτή επιφύλαξη (και ίσως ήδη την έχει υπερβεί, γιατί η εργασία που δημοσιεύει είναι παλαιότερη) που ξεκινά από την άγάπη ενός βιβλίου, πιο πολύ άξιου για το θετικό του μέρος.

Το «Μεσολόγγι» είναι ποίημα συνθετικό. Πρόθεση του κ. Κατσαρού ήταν να δώσει το πνεύμα και το φρόνημα της έξόδου εκείνης που τόσο συγκίνησε τους ποιητές, τις εταίριτες

MIX. ΚΑΤΣΑΡΟΥ «Μεσολόγγι»

και παιδικές ψυχές όλων των άιώνων. Το όμαδικό φαινόμενο της έξόδου παρουσιάζει πολλά στοιχεία ποιητικώς έκμεταλλέσιμα, μάλιστα καθώς έχει ύποστεί και τη γόνιμη επεξεργασία του καιρού και του θρόλου. Άλλα με δυό ξεχωριστούς τρόπους μπορεί

να δοθεί το γεγονός: έπικά ή λυρικά. Δεν είναι της άρμοδιότητας του σημειώματος ή θεωρητική εξέταση του σε ποιόν από τους δυό τρόπους προσφέρεται καλύτερα το θέμα καθ'αυτό ή αν υπάρχουν περιθώρια σήμερρ για μια έπική ποίηση. Η εργασία πάντως του κ. Κατσαρού κάνει το ζήτημα έπικαιο, τόσο μάλλον που δεν το λύνει από μέρους της άποφασιστικά. Άν και μπορεί να θεωρηθεί λύση η τάλάντευση της άνάμεσα στους δυό τρόπους αυτούς, προς όφελος κάθε φορά του άποτελέσματος. Άπό όλη όμως αυτήν την πειραματική, ζήτημα είναι αν έχομε έδω άποτελέσματα τέτοια που να μās βεβαιώσουν την έπιτυχία τους. Το «Μεσολόγγι» έχει μια ισχνή άρχή, χαλαρό μέσον και ένα καλό τελείωμα. Άδύνατο παραμένει στις έναλλαγές του και στο σύνολο της άνάπτυξής του. Ο βυθωτικός του τόνος ήχει κάπως παράχη, ή σε πολλά μέρη μεγαλοστομία που δεν άποδίδει την πρόθεσή της. Όλο μαζί εργάζεται κάτω από την έμπνεύστρια ιδέα, δίχως να κατορθώνει να την υλοτάξει. Να παρατάξει όλα τα μέσα που θα έπιστροτάει η ποιητική του μέθη.

Όφείλουμε μολταταύτα να όμολογήσουμε ότι δεν έχομε να κάνουμε μ' ένα κείμενο μαθητεούμενου της ποίησης. Στά όχι ευνόικα για τον ποιητή συμπεράσματα, καταλήγουμε μόνον όταν

εξετάσουμε σα σύνολο την προκειμένη του εργασία, ήπολογίζοντας το βαθμό της έπιτυχίας της στο συνθετικό της μέρος. Να πούμε όμως και τη μαύρη άλήθεια. Ποσοί ποιητές της έλευθερης έδωσαν αξιόλογες συνθετικές ποίησης; Και το όα ο κ. Κατσαρός πέτυχε να μη δείχνει η εργασία του τις συρραφές της, που σημαίνει την ύπαρξη μιας κάποιας σύνθεσης, είναι ένα κέρδος στην υπόθεσή του.

Άν δούμε, λοιπόν, τμηματικά το «Μεσολόγγι», για να του άποδώσουμε δικαιοσύνη, παρατηρούμε άξιοσημείωτες άρειές. Ο ποιητής του ζει με άίσθημα και έπίγνωση την τελευταία ώρα της λυρικής πορείας, όπως είναι εύκολο να διαπιστώσει ο όποιοσδήποτε άναγνώστης που δεν έχει γνωστική ή μόνο σχέση με τη νεώτερη ποίηση. Παρουσιάζει ικανή άφομοίωση του δημοτικού λόγου και ό στίχος του κρύβει κάποτε άίσθημα και παλληκαριά. Άυριο αυτά είναι ικανά να άποτελέσουν τις δυνάμεις που θα έπιτρέψουν στον κ. Κατσαρό να δουλέψει στη χε ήσημη τούτη βάση για την εϋόδωση του σκοπού του. Τώρα άς τον αφήσουμε με την ώραία έντύπωση των καταληκτικών στίχων του «Μεσολογγίου» του: «Μακρὰ

Πίσω από τὰ γκρεμισμένα μας τείχη
Έλευθερία.»

ΑΔΕΣ. ΑΡΓΥΡΙΟΥ

Τ Ο Θ Ε Α Τ Ρ Ο

«Ρεαλιστικό Θέατρο»

Έντονη ή κίνηση στην άρχή της καλοκαιριατικής θεατρικής έποχής. Το χαρακτηριστικό της είναι ότι πήραν θέση σ' αυτήν και σ' άρκετο ποσοστό νέα στοιχεία, τόσο άπ' την πλευρά της έρηνείας—ήθοποιόι, σκηνοθέτες, σκηνογράφοι, ένδυματολόγοι— όσο κ' άπό τη συγγραφική πλευρά. Κ' αυτό είναι ένθαρμνικό, γιατί ήταν ένα διάστημα που είχε παρατηρηθεί μια στασιμότητα στην άνοδο καινοίργιων στοιχείων, τόσο που άναρωτιότανε κανένας τί θα γινόταν επί τέλους γι' άυριο. Γιατί άλλοιμονο στον οργανισμό εκείνο που δεν κυκλοφορεί καινούριο αίμα μέσα του.

Άς έρθουμε τώρα σε πιο συγκεκριμένη εξέταση: Το «Ρεαλιστικό Θέατρο», μ' έπικεφαλής τον κ. Βεάκη και γύρω του όλο νέους θεατρικούς παράγοντες, έδωσε δυό έργα. Άρχισε

με το «Χρυσάφι» του Ό Νήλ κ' έπειτα άνέβασε το «Σχολείο συζύγων» του Μολιέρου.

Η έκλογή του πρώτου στάθηκε άτυχη. Το «Χρυσάφι» είναι το λιγότερο αντιπροσωπευτικό έργο του άμερικανού συγγραφέα, τόσο που παραξενεύεται κανένας πώς ένας γνήσιος άνθρωπος του Θεάτρου, όπως αυτός, μπόρεσε να φτάσει σ' ένα τέτοιο άποτέλεσμα. Γιατί το κομμάτι αυτό είναι άπόλυτα αντιθεατρικό σιη μορφή του. Η δράση του είναι ύποτυπώδεια. Άντι για εξέλιξη έχομε άνιαρη περιστροφή γύρω άπ' το ίδιο σημείο. Τρομαχτική στατικότητα, που σου θυμίζει πρασινοκίτρινα νερά που λιμνάζουνε. Μα κ' ή ουσία του δεν είναι πώτερο αξιόλογη. Ο κεντρικός χαρακτήρας—ο καπενάνιος Μπάρτλετ—που είναι το κύριο θέμα του έργου, είν'

ένας σερνάμενος· στο χῶμα σκούλικας, με μοναδικό του χαρακτηριστικό την πλεονεξία, ένας βάρβαρος γιομάτος δεισιδαιμονίες. Δεν έχει κανένα «μέγεθος», ἀποτέλεσμα, δὲ δίνει ποτὲ τὴν αἰσθησιμότητα τῆς τραγικότητος στὸ θεατὴ ὁ ἀνισόρροπος αὐτὸς ἐγωιστὴς, ὁ ταπεινὸς φρονητὴς, παρὰ μονάχα τὴ γέυση τῆς ἀηδίας καὶ τῆς ἀνίας. Ἐνα τέτοιο ἔργο πῶς νὰ τὸ ζωντανέψεις πάλιν στὴ σκηνή; Μονάχα ν' ἀντιδράσεις μπορείς. Μὰ ἡ σκηνοθεσία τοῦ κ. Γιαννίση δὲν κατάφερε τὴν ἀντίδραση τοῦτῃ στὸ βαρὺ κ' ἀργὸ ρυθμὸ του, μὴ τὸν ἀκολούθησε. Αὐτὸ στάθηκε τὸ γενικὸ κλίμα τῆς ἐρμηνεύσεως, πὸς τὸν ἄκουστος περισσότερο τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἔργου.

Ἀντίθετα, πετυχημένη στάθηκε ἡ ἐκλογή τοῦ δευτέρου ἔργου. Μοῦ εἶναι ιδιαίτερα ἀγαπητὸ τὸ «Σχολεῖο συζύγων» τοῦ Μολιέρου γιὰ τὴν ἀπειρεχὴ χάρες του, πὸς δὲν ξαίρεις ποῖα νὰ τονίσεις περισσότερο. Τὴν ἀριστοτεχνικὴ θεατρικὴ του μορφὴ—ἔχει σκηνὴς ὑποδειγματικὴς, εἶναι θεατρὸ γνήσιο ἴσα μὲ τὸ βᾶθος του—τὸ προοδευτικὸ του κήρυγμα γιὰ τὴ συμπεριφορὰ μιᾶς κοινωνίας ἀντίκρου στὴ γυναικεία, γιὰ τὴν ἰσοτιμία τῆς σὲ βασικὰ θέματα, ὅπως στὸ γάμο—ἀς σκεφτοῦμε πότε ἔχει γραφτεῖ καὶ μήπως δὲν εἶναι ἐπικαίρο γιὰ ὁρισμένους μορφῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ σήμερα;—Τὸ πηγαῖο κέφι του στὴν ἀληθινὴ τοῦτῃ κωμωδίᾳ, πὸς τὴ θεμελιώνει ἡ σάτυρα τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀδυναμιῶν, δημιουργόντας τὸ κωμικὸ σ' ὄλους τοὺς τόνους, ὡς τὴν ὑπέριστα γελιοποίηση τοῦ ἀλόγιστου κ' ὑπερτροφικοῦ ἐγωισμοῦ, ὅλα τούτα τὰ προσόντα του οὐσίας καὶ μορφῆς σου δίνουν τὴν ἀληθινὴν χαρὰ.

Στὴν ἐρμηνεύσει παρατηρήθηκε τοῦτο τὸ ἀξιοπρόσεχτο: Ἐνότητα πνεύματος πὸς ἔδενε τὸ γοργὸ καὶ ζωηρὸ ρυθμὸ τῆς σκηνοθεσίας τοῦ κ. Κοτζιᾶ καὶ τὴν ὀλοφάνερη προσπάθειά του νὰ ὀδηγήσει τὴν ὅλη παράσταση σὲ ἀπόδοσιν μὲ λιτὰ, ἐκφραστικὰ μέσα, δίχως νὰ κυλῆσει σὲ ὑπερβολές, μὲ τὴ σκηνογραφικὴ ἀντίληψιν τοῦ κ. Ἀνδρεοπούλου, πὸς τ' ἀνάλαφρα σκηνικὰ του δείχνανε πῶς κυριαρχοῦσε σ' αὐτὰ τὸ ἴδιο πνεῦμα καὶ δονόνταν μὲ τὴ σκηνικὴ ἐκφραση τοῦ ἐνδυματολόγου κ. Μιχαλοπούλου σ' ὁμοιογενεῖα. Κ' ἡ παντομίμα πὸς παρεμβλήθη—χορογράφος ἡ κ. Μιλήση—συνταιριαζότανε μὲ τὸ ὅλο αὐ-

τὸ ἐρμηνευτικὸ πνεῦμα. Ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦτῃ ἀπομείνανε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἠθοποιῶν μὲ τὴν ἐντύπωσιν, πῶς ἔχουμε δυὸ ιδιαίτερα ἐλπιδοφόρα νέα στοιχεία στὸ θεατρὸ μας. Τὶς δρασοποιίδες Μαίρη Λαλοπούλου καὶ Ντίνα Σταθάτου.

Θίασος Λεμοῦ «Διονύσια»

Μέσα σ' ἕνα καιρὸ ἀναταραγμένον σὰν τὸ δικὸ μας φυσικὸ εἶναι νὰ βρίσκονται ἄνθρωποι πὸς στὰ μάτια τους ἀντικαθερφεύζονται ἀκόμα ἡ φρίκη τοῦ πολέμου, πὸς ἡ ψυχὴ τους εἶναι πολὺ βάθει τραυματισμένη ἀπ' τὴν ἀγωνία τῶν φρικτῶν ὤρων πὸς δοκίμασαν. Καὶ πλάι σ' αὐτοὺς ὑπάρχουνε λογίων·λογίων φωνές, ἀνθρώπων πὸς κάτου ἀπ' τὸ ντύμα ἡγεῖας φιλοσοφίας τάχα, κρώζουνε σὰ θλιβερὰ πουλιά πὸς προμηνᾶνε τὸ θάνατο· κηρύχουνε τὴ φρίκη τῆς ἀπόλυτης μοναξιάς τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ τοῦτῃ, πῶς ὁ ἄλλος ἄνθρωπος, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι ἐχθροὶ τοῦ αὐτοῦ κ' ἐπικριτῆς του, κ' ὅτι τὸ μόνο πὸς μένει σὰ λύση εἶναι μία ὁποιαδήποτε δρᾶσι τοῦ αὐτοῦ, δίχως καθωρισμένο σκοπὸ, δίχως ἀξίες πὸς νὰ τὴν κυβερνᾶνε καὶ νὰ τὴν τοποθετοῦν, μιὰ δρᾶσι μέσα σὲ μιὰ «λαμπρὴ ψυχικὴ ἀπομόνωση». Ὅμως ὅλα τούτα χρειάζονται μιὰν ἀπάντησιν. Κ' ἕνα ἀπ' τὰ πιδ πρόσφορα μέσα εἶν' ἀναμφισβήτητα ἡ τέχνη. Γιὰ τὴν πάντα τῆς στάθηκε ἀπ' τὴ φύσιν τῆς τῆς ἴδια ἐκφραση τοῦ καιροῦ τῆς, τῶν αἰτημάτων του, τῶν προβλημάτων του. Στὴ σωστὴ τῆς βέβαια λειτουργίᾳ κ' ἀποστολῇ, ὅταν οἱ ἄνθρωποι πὸς τὴν ὑπηρετοῦνε ἔχουν τὸ θάρρος νὰ δοῦνε τὴ ζωὴ κατὰ πρόσωπο καὶ μ' εἰλικρίνεια καὶ δὲν παίρνουν τὸν εὐκολο κ' ἡδονικο δρόμο τῆς φυγῆς ἀπ' τὴν πραγματικότητα, ἀναζητώντας ψεύτικους οὐρανούς.

Τούτῃ ἀκριβῶς εἶναι ἡ βασικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ κ. Σωτήρη Πατατζῆ. «Ἐπιστροφή ἀπ' τὸ Μπούχενβαλντ», πὸς ἀνέβασε ὁ θίασος Λεμοῦ στὸ θεατρὸ «Διονύσια» τῆς Καλλιθέας: Τὸ ὅτι ἀντιμετώπισε ἕνα ἀπ' τὰ μέγιστα προβλήματα τοῦ καιροῦ μας, τ' ὅτι τὸ τοποθέτησε σωστὰ καὶ τ' ὀδήγησε μὲ συνέπειαν στὴ λύσιν του. Πῆρε γιὰ βασικὸ τοῦ πρόσωπο ἕναν πὸς γύρισε κατεστραμμένος ψυχικὰ ἀπ' τὸ στρατόπεδο συγκέντρωσης τοῦ Μπούχεν-

βαλντ· ἡ φρίκη πὸς εἶχε ἀντικρούσει ἐκεῖ κ' ὁ φόρος τοῦ ἀδελφοῦ τὸν εἶχαν κάνει νὰ χάσει κάθε πίστη στὸν ἄνθρωπο. Εἶχε γίνει ἕνας ἀρηγῆς κάθε ἀξίας, μονάχα ἀντικοινωνικὴ καὶ σιγὰ· σιγὰ, μὲ τὴν ἐπιρροὴ ἑνὸς σωστὰ τοποθετημένου μὲ τὴ ζωὴ ἀνθρώπου καὶ μὲ τὸ λογικὸ ἀντικρουσμά τῆς γύρω πραγματικότητος ἔγινε μέσα του φῶς: Εἶδε τὴ μεγάλη ἀλήθειαν, πῶς ἡ σωτηρία θὰ βρεθεῖ μονάχα στὸ σωστὸ ἔργο, πὸς τὸ ἐμπνέει ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄλλο, γιὰ ὄλους τοὺς ἄλλους· πῶς αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ ἄλλοι, ἡ προέχασή μας σ' αὐτοὺς εἶναι ἡ σωτηρία μας· πῶς σώζοντας τοὺς ἄλλους σώζουμε τὸν ἑαυτό μας. Πῶς δίχως τὴ δρᾶσι πὸς κατευθύνεται σ' ἕνα τέτοιο σκοπὸ, ἀδεια εἶν' ἡ ψυχὴ μας κ' εἶμαστε ζωντανοὶ νεκροί.

Ὁ συγγραφεὴς καταώρθωσε νὰ στήσει στὴ σκηνὴν χαρακτηριστῆρες πὸς δροῦνε μὲ συνέπειαν· συγκρούσεις ἀποφασιστικῆς γιὰ τὴν πνευματικὴν πορείαν· εἰκόνας ἀνθρώπινης ἀθλιότητος, καρποῦς τοῦ καιροῦ μας, περιβάλλοντας ὅμως πάντα μὲ συμπάθειαν τοὺς δυστυχημένους αὐτούς, πὸς δείχνονται πῶς εἶναι ἀξιοὶ καλλίτερης τύχης, πῶς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶν' ἀξιοὶ καλλύτερης τύχης. Καὶ σ' ὁρισμένα μέρη του, ὅπως σ' ἐκεῖνο πὸς μιλάει γιὰ κάποια ἠρωικὴ μορφὴ, ἔχει ἀληθινὴν ποίησιν.

Ἐτσι ἔρχονται σ' ὀλότελα δευτέρῃ μοίρᾳ οἱ τεχνικῆς ἀδυναμίες πὸς εἶναι φυσικὸ νὰ συνοδεύουν κάθε πρῶτο θεατρικὸ ἔργο· ἡ οὐσία εἶναι πῶς ὁ συγγραφεὴς τοῦ ἐνοίωσε τὴν εἶναι θεατρὸ στὶς θεμελιακὰς γραμμὰς· ἡ τεχνικὴ ἀποχτιέται μὲ τὸν καιρὸ καὶ καλλίτερος δάσκαλος ἀπ' ὅποιον ἄλλο εἶναι ἡ ἴδια ἡ σκηνή.

Ὁ θίασος Λεμοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ νέους ἀνθρώπους, τίμια στοιχεία τῆς σκηνῆς μὲ φλόγα μέσα τους γιὰ σωστὴ δουλειὰ· συνεχίζει καὶ φέτος τὴν προσπάθειά του ν' ἀνεβάσει ἀποκλειστικὰ ἔργα Ἑλλήνων συγγραφέων, νὰ τοὺς γνωρίσει στὸ κοινὸ, μὰ νὰ γνωρίσει καὶ τὸ ἔργο τους στοὺς ἴδιους, προσθώνοντας ἔτσι οὐσιαστικὰ τὴ νεολογικὴ θεατρικὴ παραγωγή, γιὰ τὴν ἔργο στὸ σιγὰ μὲ λείπει τίποτα ἀπὸ κείνο πὸς ἔχει νὰ πεῖ σὰν ἀντικρούσει τὰ φῶτα τῆς ὀμίρας. Ὁ θίασος, μὲ σκηνοθεσία τοῦ θιασάρχου, ἀνέβασε τὸ ἔργο τοῦ κ. Πατατζῆ μὲ ἀγάπην κ' ἔδωσε ὅλες του τὶς δυνάμεις στὴν ἐρμηνεύσει του. Κάποια ὑπερβολή, στὴν προσπάθειαν γιὰ ἐντονη ἐκφραστικότητα μπορεῖ εὐκόλα νὰ δαραστεῖ κ' ἔτσι νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ λιγότερα ἐρμηνευτικὰ μέσα, πὸς ἄλλως τε τόσο ταιριαζόντες στὸ γενικὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ μας.

Π. ΡΗΓΑΣ

Ν Ε Α Β Ι Β Λ Ι Α

- ΣΤΑΜΑΤΗ ΚΑΡΑΤΖΑ «Κοραῖς καὶ Νικολόπουλος» μελέτη. Ἐκδ. Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθῆνα 1949.
- Τ. ΔΕΜΟΔΟΥ «Ὁ Ἰπότης Appert» Ἐκδ. Γαλ. Ἰνστιτούτου. Ἀθῆνα 1949.
- Γ. ΘΕΜΕΛΗ «Ὡδὴ» ποιήματα. Θεσσαλονίκη 1949.
- ΚΛ. ΚΥΡΟΥ «Ἀναζήτησι» ποιήματα. Θεσσαλονίκη 1949.
- Κ. ΖΩΓΡΑΦΑΚΗ «Τὸ τραγοῦδι τῆς Μάννας» Θεσσαλονίκη 1949.
- ΧΡ. ΓΑΝΙΑΡΗ «Καλλιμασιώτικα» ποιήματα. Ἀθῆνα 1949.
- ΓΚΙΚΑ ΜΠΙΝΙΑΡΗ «Μαριονέτες» διηγήματα. 1949.
- ΘΑΛΕΙΑΣ ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ «Κάποια μιλήματα τοῦ Παλαμά στὴν ψυχὴ μου» Μιὰ σειρά ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ ποιητῆ στὴ συγγραφεὴ τοῦ βιβλίου. Ἀθῆνα 1949.
- ΤΑΚΗ Μ. ΤΣΙΑΚΟΥ «Πεταλίδες» ποιήματα. Μαυρίδης 1949.
- ΘΑΝΟΥ ΒΙΛΙΕΡΗ «Μεσοπορεία» ποιήματα. Ἀθῆνα 1949.
- ΚΩΣΤΑ ΑΣΤΕΡΗ «Δημοκρατικοὶ καὶ Σοσιαλιστικοὶ προσανατολισμοί» σειρά ἀστέρων πάνω στὸ σοσιαλισμὸ. Ἀθῆνα 1949.
- ΦΟΙΒΟΥ ΔΕΛΦΗ «Ὅργος ὀργῆς» ποιήματα. Ἀθῆνα 1943.
- ΚΛΕΩΝΟΣ Β. ΠΑΡΑΣΧΟΥ «Παραμῦθι» λυρικῆς ἀναμνήσεις. Ἐκδόσεις Ι. Μ.

ΣΚΑΖΙΚΗ. Ἀθήνα 1949.

ΒΑΣΙΛΗ ΣΚΥΛΑΚΑΚΗ «Ἐφηβεία» ποιήματα. Μαυρίδης 1949.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΕΛΑΧΡΙΝΟΥ «Αίσχολου Ὁρέστεια» (Β' Χορηφόρες) Ἐκδο-
ση Ποιητικῆς τέχνης. 1949.

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΤΣΟΥΚΑ «Στὴν ὑψηροσία τῆς ὁμορφιάς» μελέτη. Ἀθήνα 1949
ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ «Λάμπρος Πορφύρας» μελέτη. Ἐκδότης τὰ
«Πειραιϊκά Χρονικά». Πειραιῆς 1949.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ «Δυὸ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ τὴν Εἰρήνη τοῦ κό-
σμου». Ἀπόψεις πάνω στὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκδότης τὰ
«Πειραιϊκά Χρονικά» Πειραιῆς 1949.

Α Δ Η Λ Δ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Παυτὲλ. Λύσσαρη: Ἄν εἶχαμε τὴ διεύθυνσή σας θὰ σᾶς γράφαμε
ιδιαιτέρως. Στὸ ἐρχόμενο τεῦχος μας θὰ δημοσιεύσουμε τὴ «χαμένη πανοπλία»
σας. *Ἰσκιον Πριμάρη*: Ἀπὸ τὰ ποιήματά σας κρατάμε τὸ «Ἡ ἐρημιὰ ἀπά-
νω στὰ βουνά». *Χ. Φιλικόν*: Κρατάμε τὸ «τραγαῦδι τοῦ ἡλιου». *Βασ. Καρα-
βίτην*: Τὰ ποιήματά σας παρουσιάζουν ἐλάχιστες ἐλλείψεις. Μερικὲς λέξεις
δανεισμένες ἀπὸ τὴν καθαρῆς χωρὶς ν' ἀφομοιώνονται ἐντελῶς ἀπὸ τὴν
ποίησι. Ὡστόσο κρατάμε τὸ «Ἐπιτύμβιο» χωρὶς νὰ παραλείψουμε νὰ προσθέ-
σουμε πῶς τὰ ποιήματά σας παρουσιάζουν ἀξιόλογα προτερήματα. *Κώ-
σταν Γκόσην*: Δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ σᾶς κρίνουμε μόνον ἀπὸ τὴ «Φυγή».
Ἐπάρχουν καὶ σεμνότεροι ποὺ θὰ μᾶς κατηγοροῦσαν ἂν τὸ δημοσιεύσαμε. Κι'
ἴσως δὲ θάχαν ἄδικο. Στείλιτε μας κάτι ἄλλο. *Παναγῆ Γαλαξία*: Παίρνετε
ἓνα θέμα ἀπὸ μιὰ πολὺ μακρυνὴ ἐποχὴ. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ «δαιμονικός» μᾶς
φανερώνει ἓναν ἄνθρωπο μὲ ἰκανότητες περιμένουμε κάτι ἄλλο πῶς σύγχρο-
νο. *Νίκων Ἀργίσιαν*: Ἄρτια ἔκφραση, θέμα ὅμως περιορισμένο, αἰσθημα-
νοσηρό. *Παῦλον Πρόγιαν*: Κρατάμε τὴ συνεργασία σας. *Ἡλίαν Ἀντωνιά-
δην*: Κρατάμε τὸ «Ἀνάμνηση» καὶ τὸ «χωρὶς τίτλο». *Ερ. Ἰω.*: Διαβίβάσαμε
τὴν ἐπιστολή σας σὶν κ. Ρήγα. Τὸ περιοδικὸ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπανεέλθει
σ' ἓνα θέμα παράκαιρο πλέον. *Π. Φύλλην*: Μᾶς συγχωρεῖτε γιὰ τὴν ἀπροσε-
ξία. Πήραμε καὶ τὰ τελευταῖα σας ποιήματα. Εὐχαριστοῦμε. *Ζακυνθίαν*: Δὲν
σᾶς λείπει τὸ αἰσθημα. Ἐχετε τρυφερότητα. Προσανατολιστεῖτε στὴ σύγχρονη
ποίησι. *Γιάννην Κάστελλον*: Ἀναγνωρίζουμε τὴν ἀνάγκη ποὺ μᾶς ὑποδείχνε-
τε. Ἄν εἶχαμε τὴ δύναμη νὰ κυκλοφοροῦμε ταχτικά δὲ θὰ παραλείπαμε αὐτὰ
τὰ θέματα. Καὶ πάλι θὰ προσπαθήσουμε. *Δημήτρην*: Μᾶς συγκίνησε τὸ
γράμμα σας καθὼς καὶ τὰ ἀνθρώπινα ποιήματά σας. Δουλέψετε περισσότερο
τοὺς στίχους σας γιατί εἶναι ἄτεχνοι. Δὲν ξέρομε τίς συνθήκες τῆς ζωῆς σας
ἀλλὰ ἡ συγκίνησή σας εἶναι τόσο εὐλικρινής! *Μ. Ε. Κορ.*: «Ἡ κόκκινη γῆς»
δείχνει πῶς δὲν ἔχομε ἄδικο νὰ σᾶς ἐνθαρρύνουμε. Κάθε νέο γραφτό σας εἶ-
ναι κι' ἓνα βῆμα κατὰ μπροστά. Μ' εὐχαρίστηση θὰ παρακολουθήσουμε καὶ
κάθε νέα σας προσπάθεια. *Α. Β. Γ. Α.*: Δὲν ἔχετε ἄδικο ν' ἀσχολεῖστε μὲ
τὴν ποίησι. Σᾶς χρειάζεται περισσότερο προσοχή, συγκέντρωση καὶ περισυλ-
λογή. Αἰσθανόμαστε μεγάλα πράγματα. Τὸ δύσκολο εἶναι νὰ μπορέσουμε νὰ τὰ
μεταδώσουμε καὶ στοὺς ἄλλους. Αὐτὴ τὴ δυσκολία εἶναι ἀνάγκη νὰ ξεπεράσε-
τε. *Παν. Τζέες*: Ἀπὸ τὰ δυὸ σας ποιήματα καλλίτερο «οἱ καμπάνες». Ἐχετε
ὅμως ἀνάγκη ἀκόμα, νὰ ὑποτάξετε τὰ λογικὰ στοιχεῖα μέσα στὴν ποίησι. Τὸ

(Συνέχεια Ἀλληλογραφίας)

«Μιὰ κυρία ἀναπολεῖ» εἶναι τὸ καλλίτερο. Τὸ ἀδικεῖ κάποιος φιλολογικὸς
φρότος. Λέξεις καὶ στίχοι ποὺ ἡ ἀνάγκη τους δὲν εἶναι ὀργανικὴ στὸ ποίημα
σας. Εἴμαστε βέβαιοι πῶς ὅλα αὐτὰ τὰ δευτερεύοντα ἄλλωστε πράγματα θὰ
τὰ ὑποτάξετε μὲ λίγη προσπάθεια. Μ' εὐχαρίστηση θὰ βλέπαμε νεώτερά σας
ποιήματα. *Ζώνη Μάναρη*: Κρατάμε τὰ τελευταῖα σας ποιήματα καὶ μαζὺ
μ' αὐτὰ τὸ «Ἐλεγείο» σας ποὺ μᾶς εἶχατε στείλει ἀπὸ καιρὸ καὶ ποὺ εἶναι τὸ
καλλίτερο ἀπ' ὅσα δικά σας ἔχομε ἰδεῖ. *Ἄλκην Παπακώσταν*: Κρατάμε τὴ
συνεργασία σας. *Γρηγόρη Ἀργυρόν*: Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ πεζογραφημάτος
σας παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του ὅμως σὰ συνόλου τὸ ἀδι-
κεῖ. *Ἡλίαν Παρίσην*: Τίς ἀπόψεις σας πάνω στὸν περσοναλισμὸ θὰ δημο-
σιεύσουμε στὸ ἐρχόμενο τεῦχος μας. Κρατάμε καὶ τοὺς στίχους σας. *Χρυσ.
Κρημπᾶν*: Τὸ διήγημά σας ζημιώνεται ἀπὸ τὸ ὑποκειμενικὸ πάθος. Πρέπει
νὰ ἰδεῖτε τὸ μῦθο σας περισσότερο ἀντικειμενικὰ καὶ ψύχραιμα. Μὲ τὸν τρό-
πο ποὺ γράφετε ἀδικεῖτε τὸ βέβαιο ταλέντο σας. Μὴν ξεχνάτε οἱ τὸ πάθος
ὅταν δὲν ὑποτάσσεται στίς καλλιτεχνικὲς ἀπαιτήσεις ζημιώνει τὴν τέχνη.

Βρισκόμαστε στὴν εὐχάριστη θέση νὰ διαπιστώσουμε ὅτι μιὰ σειρά νέων
μὲ ἀξιώσεις μᾶς ἔστειλαν τὸν τελευταῖο καιρὸ τὴν συνεργασία τους. Ὁ χώρος
τοῦ περιοδικοῦ μας ποὺ περιορίζεται ἀπὸ τὴν δίμηνη ἔκδοσή του, θὰ προσπα-
θήσει ἀπὸ τὸ ἐρχόμενο τεῦχος του νὰ κάμει τὸ χρέος του ἀπέναντί τους.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΤΗΣ «ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΓΩΝΙΑΣ».

Σαίξπηρ: ΑΜΛΕΤ
ΠΟΛΥ ΚΑΚΟ ΓΙΑ ΤΙΠΟΤΑ
μετ. Β. ΡΩΤΑ

Χαί Μινγκουαίη:
ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΗ
ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΑΚΟΜΠΕΡ

Πέρολ Μπάκ:
Η ΠΡΩΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ
Γ. Μ. Πολιτάροζη:
ΣΤΟΝ ΑΠΕΡΑΝΤΟ ΚΟΣΜΟ

Β. Λούλη
ΛΥΣΙΚΟΜΟΣ ΕΚΑΒΗ

Κυκλοφορεῖ:

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

ΔΥΟ ΑΝΘΡΩΠΟΙ
ΜΙΛΟΥΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

(Ἀπόψεις πάνω στὸ πρόβλημα
τοῦ ἀνθρώπου)

Ἐκδότης
ΤΑ «ΠΕΙΡΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»

ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΡΑΒΑΚΟΥ

ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ 3²

ΟΙ ΔΥΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ :

Μ Α Χ Ν Ο Δ Ρ Σ Κ Υ

Τ Σ Α Ϊ Κ Ο Φ Σ Κ Υ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΜΙΑΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΟΦΥΪΑΣ

Μιά μυθιστορηματική βιογραφία του μεγάλου Ρώσου
συνθέτη του 19ου αιώνος.

Μ. Β Ε Α Υ C Α Ι Ρ Ε

Τ Ο Σ Κ Α Κ Ι Χ Ω Ρ Ι Σ Δ Α Σ Κ Α Λ Ο

"Ένα άπλο και διδακτικό έγχειρίδιο για την εκμάθησιν
του σκακιοϋ, γραμμένο από τον κορυφαίο σκακιστή της
Εϋρώπης και πρόεδρον της Γαλλικής Ένώσεως Σκακιστών.

Α ν ι κ ή Π ώ λ η σ ι ς — Π α ρ α γ γ ε λ ί α ι :

ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΡΑΒΑΚΟΥ

ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ 3²